

התאור הטבעי; הקבצנות בישראל.

שלום יעקב אבראמוביץ (מנדלי טוכר ספרים).

שלום יעקב אבראמוביץ נולד בעשרים לחדש דיצימבר 1836 בקאפולי, עיר קטנה בפלך מינסק, אשר השה אלוה הון ועושר ולא חלק לה במסחר ומרכולת, כי אם כבוד האב נתן לה, הדר יערים והוד החיים, עמקים ושדי-חמד סביבה". אביו, ר' חיים משה, היה למדן ומליץ בעברית, בקי בהיותו העולם ועסקן בצרכי צבור. הוא חנך את הנער על פי דרכו, ובהיותו כבן שש שנים מסר אותו ראשית לסודיו. להמלמד המצוין יוסף הראובני, כדי להורות לו את כל המקרא והתרגום הארמי לפי הסדר. המלמד ההוא היה אומן-יד ומפתח פתוחים על עין ואבן, ויקשט את קירות בית הבנסת הגדול שבעיירה בכתביות ותמונות שונות, גב עשה צעצועים לארון-הקדש; ובלי ספק התענג הילד שלום יעקב על מעשי ידיו של רבו, שהועילו אולי לעורר בו את רגש היופי. התלמיד הקטן, שהצטיין בכשרונותיו המצויים, למד ב"חדר" כי"ב שעות ביום, וכעבור שלש שנים ידע בעל-פה את כל ספרי התנ"ך.

ועוד אני מתענג—כתב אבראמוביץ—על אמרי נעם של חווי יה ומחזה שדי אחזו בנפשי, ציורי קדש נשגבים משנות עולמים, לקחני מלמדי אל גבול התלמוד, הענני חקרמוני וענן מלך הבשן במפרות כל יושבי תבל. בבואי שמה הייתי כאיש הבא בפעו הראשונה ליום השוק הגדול, משתאה למראה עיניו מיני סחורה ופרנמטיה (8) ודברי חסי חרבים והמשונים, ומשתומם למשמע אזניו קול שאון והמולה וצוחה מכל עבר ופנה. קובני ומוכרים, סרסורים וסוחרים ברעש גדול יחפזון וחשק ותשווקת המסחר יאחזון, כלם רציו דחופים ומבוהלים, זה בכרו וזה בחביתו ואיש אחיו ירחקון; אלה לאלה שואלים ואלה לאלו

קורצים בעיניהם, מוללים ברנליהם, נושאים ונותנים, שיקלים וטרים (1), וקול עבות במחנה. בכח ההנשמה (2) הנטוע בי נתתי דמות לכל הדברים וצורה לכל הבאים בשע התלמוד. ה,תנא קמא" והאי סאן דאמר" נדמו לי כאנשים גאיונים, קפדנים, מפני להבים פניהם, ה,ריסא, סיפא ומציעתא"—כנשים צרות זו לזו, כל אחת מכחשת את חברתה. זאת אומרת כה וזאת אומרת לא כן, ורננו וניכחו ואין נחת. וזו הבוגרת, האיילונית * הנערה שנתפתתה, וזה החרש שוטה וקטן והזב והזבה, גם השנים שאוחזין בטלית ושור שגנח את הפרה, שור המועד ושור תם—כלם נצבו כמו חיים בדמינו, איש איש בצורתו המיוחדת ובצביונו המשוונה... כן אהבתי לשגל בפרדם האגדה הנפלא. זה הפרדם לא כגן עדנים הוא, אשר לו גדר עם בריח ודלתים, ומטעו מנדלים ושתולים לסיניהם על ערוגותיו, שכלן סתאימות הולכות למישרים, והטבע אסור שם בחבלי חרשת מעשי ידי אסן—כי הוא כשדה יער ובר נרחב לבלו חק, אין גדר ואין סדרים וערוב כבוד כאד בצמחיו. שם פרחים ואין מספר, נטיעים שונים ומשונים גדלים בערבוביא וששונים כצמח השדה" (4).

במלאת לשלום יעקב י"א שנה עזב את ה"חדר" ובא ללמוד בפני עצמו בבית המדרש, ובכל ערב היה אביו מסביר לו דף גמרא. וכשעסקו מנעוהו מלעשות זאת, ה' הוא והנער משכימים בטרם עלות השחר והולכים יחד לבית-המדרש כדי לעסוק בתורה.

אמנם כן—ספר אבראמוביץ—צער גדול הוא לילד רך בשנים להשכים קום בעת שתקפה עליו שנתו, ומה גם בימות החורף, אבל בדיעבד כשקמתי ויצאתי לפעלי נהייתי בלבי, ושברי—שבר ההליכה והלמוד באשמורת הבקר—היה הרבה מאד. דומית-יה בכל החובות העיר השקועה בתרדמה, גם הירח והכוכבים במשמרותיהם ברקיע העירו את דמינו והקשבתי קשב רב. אז ראיתי בחזיון את האיש נבריא, הקורא כנבר ומבשר שעות הלילה בשמי השמים. מלאכי צבאות יודוין ופותחים את פיהם בשירה נעימה. עוד מעט ושערי גן-עדן ברעש נפתחים ואל-הכבוד יבוא בו. ראו בני אלים הליכות אלי מלכו בקדש—ונדמו דעמדו מרעידים איש על מחנהו ואיש על דגלו, אין נודד כנף ואין פוצה סה ומצפצף. ופתאם ירעם בכח ה', ועליון יתן קולו בכבי. בכה יבכה בלילה על בית-מקדשו השמש, על ירושלים עיר-תפארתו העזובה, על עמו, בני ציון היקרים, הנודדים בנוים, ועל השכינה (5) העלובה הנודדת עמהם בגולה ובצרתם לה צר. עינו עינו יורדה מים—והיא שכבת הטל על פני הארץ ורסיסי-לילה על קוצותי" (6).

חיוונת התנ"ך והאגדה עוררו את דמינו של הנער ופתחו בו את רגש-אהבה להטבע. היופי, ועיף מלמדיו היה שלום יעקב יוצא להתבודד בהיערים והשדות. ומקפים את העיירה, ולהתענג על הדר הטבע.

שם—ספר אבראמוביץ—בליתי עתותי בהלך-נפש ומראה עינים על יפעת התולדה והדר גאונה, וברבות הימים לבתני בזיו כבודה, נמשכתי אליה בעבותות אהבה ומשוש חתן על כלה ששתי עליה. יום יום יצאתי השדה לשחר פני אהובתי ולהתעלם באהבים עם יעלת-חן זאת. את שאהבה נפשי בקשתי בסכבי היער ובחרש מצל, בנאות דשא ועל מי-סנוחות. ודא העבירה כל טובה על פני, משחקת לפני בכל מקום. הייתי מקפץ אחריה על ההרים, מתרפק על העצים, אף ישבתי בין המשפתים (7) לשמוע שריקות ערדים; הזמיר השמיעני את נגינותו וקול התור נשמע במקלהית כנף רננים, כלם היטיבו נגן בתרועה וישירו שירת-דודים ליפתי, בת אלהים יוצר הכל" (8).

(1) מתוכחים ומדיינים על המצוי. (2) воплощение. (3) העקרה. (4) שם. (5) האלהות השוכנת בגן

הערבים. (6) שם. (7) מקום מרגץ רגלי. (8) שם.

אולם ימי שלותו של הנער לא ארכו, כי במלאת, לז"ג שנה מת עליו פתאם אביו, והניח אתריו את משפחתו בחסר כל. שלום יעקב נאלץ אז לעוזב את עיר-מולדתו החביבה עליו ולנוע על ישיבות סלוצק, וילנה וערים אחרות, באכלו "ימים" ובחיותו חיי צער, כדרך הבחורים העניים העוסקים בתורה. ובהיותו כבן י"ז שב שנית לקאפולי, ובא לשבת עם אמו בכפר מילניקי, הרחוק מהעיירה כעשר וירסטאות, אבראמוביץ
כפר. כי בתוך כך נשאה האלמנה לחובר בית-הרחים בכפר ההוא. שלום יעקב לא אכל לחם-חסד בבית אביו חורגו, כי היה מלמד תורה לבניו,

וחיי הכפר השוקמים והיפים החיו את נפשו הנהלאה מנדודים ומצוק. אחרי בלותו ימי רבים בין הספרים המאובקים והקירות החשכים של הישיבות, היה שש בעליצות רבה עי מראות הטבע החביב עליו, שנגלו לו שנית בעצם תפארתם. מסביב להכפר היו "יערי גדולים עתיקי ימים, במ תרמוש כל חיתו יער, הזאבים שואגים בלילה לטרף וגם הדונ ידבין שם לפעמים. שם צפרים יקננו ומבין עפאים יתנו קול, אוז-הבר וכל עוף המים שב המה ומתוך הגומא בבצה יצוחו. ויאוד גדול ילפת ארחות דרכו וחלף בין עצי היער שמון ועבור עד בית הרחים יניע, שם ישתפך במורד ויניע את האופנים ברעם וברעש, ומקוי המחנה ושאון מים כבירים תצלינה האזנים". שלום יעקב כתב אז שירי-תהלה לכבו התולדה היפה, והתענג זמן מה על חמדוניה: אולם הבדידות של הכפר היתה עלי מהרה למשא, ורוחו נשאו הלאה להכיר את התבל ואנשיה.

בשוב שלום יעקב לקאפולי התודע שם בבית-המדרש לאברהם אברהם ל' החגר, קבצן נודד ובעל-דמיון, שכבר עבר בכמה ערים וגליליו וידע לספר נפלאות מגב רוסיה, מעושר בני וולין וברכת ארמטה. הספורים הלל מהמדינה הרחוקה והמאשרה הפליאו את לב בני העיירה העניים, ועוררו ביהוד או דמיונו העז והגוח להתפעל של שלום יעקב. בלבו נולדה תשוקה כבירה לתור ערי נארצות חדשות, ולראות בעיניו את פלאי המרחק; והמקרה עמד לו. דוד מצד האו הגר בקאפולי ירד בעת ההיא מנכסיו, ובקראו שמיטה לנושיו נמלט מפניהם ולא גוד אנה בא; ועל כן יצאה אשתו, שנתעננה ונשארה בחוסר כל, לבקשו בכל תפוצו ישראל. היא לקחה על זרועותיה את ילדה הקטן ותשב בעגלתו השבורה של אברהם החגר, ורתומה לסוסה זקנה ועורת בעינה האחת, ותסע לדרכה; כי מסלת-ברזל עז טרם תהיה בארץ בעת ההיא. וגם שלום יעקב נלוה להנוסעים המזורים האלה, שלא ידו בעצמם אנה פניהם מועדות.

קשה היה המסע בחום הקיץ ובאבק-דרכים, כי הסוסה הזקנה והדל טלולים. התנהלה בכבודת תחת קוי-השמש הלוהטים, וגם צידה מספיקה ל היתה להנוסעים; אולם גם קסם מיוחד היה שפוך על אותה הנסיעה הארוכה והאמית בין יערים ושדי-תבואות, דרך ערים וכפרים. בבוא הנוסעים לאיוו עיר או עיירה, ד פרים למלון או לבית "הכנסת-אורחים", ואברהם ל' החגר היה הולך להרב לבקש מכתב מליצה ותמיכת-כסף בעד הענונה הנוסעת אתו. ובמשך הטלולים והגלגולים הארוכ הללו למד אבראמוביץ לדעת את חיהם ומנהגיהם של הקבצנים בישראל, התופכ מקום חשוב כל כך ביצירותיו. כן שמשו הסוסה והעגלה של אברהם ל' החגר כתבנ וסמל לה "סוסה" של אבראמוביץ ועגלתו המלאה ספרי רומ"ל²) של ר' מנדלי מוכ ספרים. ההרפתקאות³) המרובות, שעברו על הנוסעים באותה הנסיעה הארו והמזורה, נחרתו עמוק כל כך בזכרונו של שלום יעקב, שהן חוזרות ונעורות בכמה מספורי

1) медицинная. 2) ספרי קדושה ומנהגי ישראל. 3) התלאות.

מקץ ששה שבועות לנחודיהם הגיעו הנוסעים לוולין, ושלוש יעקב החל לחשוב מחשבות אדך להפטר מאפטרופסו אברהם'ל החנר, שהיה עליו למשא בנכליו ועריצותו. הוא תפס את ה"פאכפורט" שלו, הרעיבו, הציק לו והשתרר עליו. ובכל מקום בואם התהלל אנהם'ל בבית-המדרש, כי הוא מוביל אתו בחור למדן ו"משכיל", ובהשתדלו לשדכו עם בת אחד מבעלי-הבתים אמר לחלק עמו בהנדונה שלו. בבואם לקאמיניץ-פודולסקי הלך שלום יעקב לבקש את רעו מלפנים, אחד מבני הישיבה ששמש שם כעוזר להחזן; וכשנודע הדבר לאברהם'ל מהר לאסור את סוסתו והאיץ בשלום יעקב לעזוב את העיר. המה יוצאים לחך ורחו עצבון ויאוש נחה על שלום יעקב, בראותו כי גודלו מסור בידי מעול נבזה ואין מנוס ומפלט. ופתאום התבונן אברהם'ל כי סוסתו אבדה אחת מפרסות-הברזל שלה, ושלח את שלום יעקב לבקשה בדרך. ובעודנו עומד לבדו בשדה נבוך ומר-נפש—והנה מנבה רחמה לארבעה סוסים עברה על פניו. המרכבה עמדה, ומתוכה קפץ ויצא העוזר-לחזן, שנפל על צוארי שלום יעקב וישק לו. ואז קבל אברהם'ל את שכר הנסיעה, ושלם יעקב עם רעו שבו העירה.

אבראמוביץ
בקאמיניץ-
פודולסקי

אבראמוביץ בא ללמוד בבית-המדרש, ובחייו החלה תקופה חדשה. הוא התנדע בסוד להמשורר גוטלובר, הדר בקצות העיר, ובתו למדה לו את השפות הרוסית הגרמנית ואת כללי האריתמטיקה. אבראמוביץ החל לשקוד אן בחשאי על ספרי-השכלה שנים, ובהיותו לחזן לאחד מעשירי העיר הכין את עצמו מתוך הרחבה לבחינת מורה. אולם אשתו הצעירה, שנלקחה בלי הבחנה יתרה, היתה שונה ממנו ברוחה, ונאלץ לרשה כעבור זמן מה. בשנת 1857 נתמנה אבראמוביץ למורה בבית-הספר העברי, ובאותה השנה הדפיס את מאמרו הראשון ב"המגיד" על עניני החנוך.

וימי שבתו של אבראמוביץ בקאמיניץ לא ארכו, כי יצא משם והשתקע בברדיטשוב. בעיר זו מצא את הרעיה הראויה לו, שהיתה לאשתו וחברתו הנאמנה בחיים, והחל לעסוק בקביעות בעניני ספרות. בשנת 1860 פרסם אבראמוביץ את הספר "משפט שלום", בקרת על הספר "מנים ועונב" של צווייפל, ובעבור שנתים ימים הדפיס את החלק הראשון של הספר המדעי החשוב "תולדות המבט". בשנות הששים התעוררה אצל משכילינו זאבה להמבע ועבודת-האדמה, והשעה היתה רצויה לכתיבת ספר פופולארי (ה בעלי-החיים, הצמחים והדוממים). ועל כן תרגם אבראמוביץ לעברית את ספרי-המבע של הפרופיסור לינג, ובקבעו שמות להחיות והעופות השונים עזר להפנתות השפה.

אבראמוביץ
בברדיטשוב.
יצירתיו
הראשונות.

בשנת 1863 פרסם אבראמוביץ את ספרו הראשון, "למדו היטב", שנתרחב אחרי כן לאבות חכמים. והופיע בשנת 1868 באריכות בשם "האבות והבנים". הנכור הראשי, אפרים מעיר כסלון, הוא חכיד עשיר וקנאי, המציק לבנו יחידו שמעון בשביל "השכלתו" וחירותו הדתית עד שהוא בורח מביתו. וכן הוא מפריד בין שני החידה רחל ואהובה ה"משכיל" דוד, שלא ישר בעיניו. אולם לא היו ימים מועטים אפרים ירד מנכסיו, גם חלה ונפל למשכב, ודוד גמל לו כמה טובות וחסדים. וזאת הנהגת אפרים על רדפו את המשכילים, שהכיר בצדקתם, והשיב את בנו הנדה, שגם כך את אגודת בתו עם מאהבה. הספור, שנכתב ברוח לוחמי-ההשכלה, עשה בשעתו רושם גדול על הקוראים ותורגם מיד לרוסית; אולם האמן שבאבראמוביץ לא נתגלה בו עוד.

(1) מובן לרוב הבס. (2) мнѣрады

התקופה השנייה. בשנת 1865 באה התקופה השנייה בעבודתו הספרותית של אבראמוביץ: הוא החל לכתוב יהודית. בראותו כי הקוראים והמבינים עברית מעטים הם, נתעוררה בלבו אותה השאלה שהציקה גם ליל"ג: "למי אני עמל?" ועל כן החליט לכתוב את ספוריו בלשון מובנת לרוב העם.

השפה היהודית בזמני-כותב אבראמוביץ - היתה כלי ריק, אין בה דבר טוב זולתי להגריבה, הכלים ודברי תענועים-מעשה ידי פתאים, נלעגי-לשון ובני בלי שם, והנשים גם דלת העם היו קוראים אותם באין הבן; ויתר העם, אם כי לא ידעו ספר ולשון אחרת, היו נכלמים מאד לקרוא בהם, סן תודע אולתם בקהל... ומה גדלה איפוא מבוכתי בשומי אל לבי, כי אם אשנה בודה הזאת הלא כבודי בקלון אמיר. אבל אהבת המועיל גברה בי על הכביד המרוסה, ואמרתי: יהי מה! ארחם את היהודית, הבת לא רוחסה, ועת לעשות לעמי" (1).

האדם הקטן. הספור הראשון ביהודית, שיצא מעטו של אבראמוביץ, הוא "האדם הקטן", שנדפס בהשתדלות מנדלי מוכר ספרים" (1865), הפסיכונים²) שהמספר נקרא בו מני אז ועד כה. זהו ספור תולדותיו של אברהם יצחק התקוף, מנהיג-הקהל המתעשר על השבון הצבור ומתנתם באחרונה, לפני מותו, על כל העול שעשה. אבראמוביץ הוא הסופר הראשון שיצא להלחם בכשרון רב וסאטירה שנונה בעסקני-הצבור שלנו מהדור הישן, המקימים להם מעין "ממלכה" קטנה ומוצצים את לשדו של העם. ספורו זה הוא בעין

כתב אשמה נגד בני-האדם הקטנים, אלו התקיפים ומנהיגי-הקהלות ופרנסי-הצבור, אלא שרוח השירה האסתית מכבצת גם שם מאחורי הגדרות הדחיות ומאחורי הפרגודים. מיד בתחלתו אנו מתפלאים לאותו הרמזן היפה, דמיון של משורר אמתי: האדם הקטן, שהנער רואה בתוך עינו של כל אדם, זה האישון, מתחיל להעסיק אותו. שומע הוא את האנדות הנפלאות על דבר האישון, איך מתהווה ואיך נולד, והוא משתוקק לראותו פנים אל פנים; ולבסוף הוא מוצא את - האדם הקטן, אותה הבריה השפלה והמאוסה העוסדת בראש הקהל ורודה בו. ואולם הספור הזה בעיקרו נעשה סוף סוף למאמר פובליציסטי" (3).

כשרונו של אבראמוביץ לא נתכנר עוד כל צרכו ב"האדם הקטן", וגם המספר בעצמו לא מנה אותו הספור בין יצירותיו המשובחות שתרגם אחרי כן מיתודית לעברית.

בשנת 1869 בהיות אבראמוביץ כבן ל"ג שנה, כתב את הספור "פישקה התנר", ששכללו אחרי כן בשנת 1888, ונקרא בעברית "ספר הקבצנים". וכאן אנו רואים ראשונה בספרותנו ציורי-הטבע מפורטים ויפים, הומר קל ובריא ותמונות חיות ומתוארות היטב בכל שרטוטיהן החיצוניים והנפשיים. מנדלי מוכר ספרים מספר לנו את מסעותיו עם עגלתו הטעונה ספרים, ואת המאורעות שקרו לו:

פעם אחת הייתי סהלך בדרך, ואותו היום שבעה-עשר-בתמוז היה. ואני יושב לי על דוכני (4) בעגלה עמוס בטלית ומעוטר בתפלין, מחמר כלאחר-יד אחר סוסי בשוט שבידי ומתפלל שחרית, מתכוון ועוצם עיני שלא לראות את העולם לפני בשעת תפלה. והיא, התולדה, כלומר הטבע בלשונם, היתה באותה שעה, מעשה שטן, נאה מאד וממשכת אותי להסתכל בפניה, והיו דרחורי-לבי סנצחים זה עם זה. יצרן הטוב אומר: "אמור - אל תסתכל!"... וכנגדו יצרי הרע מסית ואומר: "סותר! הסתכל ויהנה לבך, שומה שבעולם!"

(1) שם. (2) השם המבורח. (3) תולדותיו של אבראמוביץ כתובות ע"ד פרישמאן, טרן ב' של כ' תלמי מנדלי טו"ס, אודיסה, תרע"א, פ"ב. (4) במה קמנה-המושב שבעגלה.

ועמד ופקח לי עין אחת. ומיד נגלתה עלי היספסיה הזו בהדר כבודה - ותמונה נאה לנגד עיני: שדות כוסמין (1) בלבובון, לכנות כשלג, אצל שורות שורות מוצהבות של חטים ושל גבעולי קמניות נבוחים וירקרקים; בקעה נאה צומחת דשאים וחורשה של אנוזים לשני צדיה ובתוכה שושפת ברכת מים זכים כעין הברדלח, וזהרורי חמה בוקעים בהם וחופים פניהם בתורי (2) זהב וקשקשי כסף; עדרי צאן ובקר נראים סרחוק בנקודות שחורות, שחומות ואדמדמות בנאות-דשא שם. - „אוי לאותה בושה!“ - מיכרני יצרי הטוב... אבל היצירה הרע שבי מעלה לתוך חוטי ריחניחוח של ערמות שחת ושל עשבים הנבלע באברים, משתפק לפני בנינות כנפי רננים משמחי לב, משיב רוח חם על פני, מסלכל פאותי ולוחש לי באזני: „ראה, אדם אתה, יהודי, ואל תבוא, שוטה, להדיר הנאה מן העולם!“ אני מנמנם ומתפלל, כביכול, ואיני יודע בעצמי מה אני מתפלל. ובטירוף הדעת דברי כעם יקנטור עולים במחשבתי מליהם...

הריני מעמיד פנים עצובים, מתאנח בחסידות ואומר אותן הסליחות הקבועות ליום מר זה בתהנונים ובקול בוכים, וקול בכיתי הולך וחזק ביותר כאותו פזמון שמרני לבבות בדבריו המרים האלו: „השפיסון מצפון כשבולת שטפני, והציד שלח יד והצפיר והשעיר“. יהודי, מכיון שהוא שופך שיחו לפני המקום ואומר לפניו פזמון, כסבור הוא שעשה כל מה שבידו, ודעתו נחה ומתישבת עליו, כתינוק זה לאחר שלקה מוחה דמעתו ושותק. מיסב אני על דוכני ומחליק לי את זקני בנחת-רוח כאומר: רבוננו של עולם! אני עשיתי את שלי ויצאתי ידי חובתי; עכשו אין הדבר תלוי אלא בך. עורה נא, התעורר נא והראני הסדך, אב רחום וצדיק! - „היידא, בהמתי! הרימה פעמיד ולך נא ונא, במחילת כבודך!“ - אומר אני למיטי בפה רך, מסיסן על שהייתי מזלזל בו מתחלה וקורא לו „גבלה“. והעלוב הזה מחוה לי קידה, כורע על רגליו הקרומות וכובש ראשו בקרקע ומתאנח, כאלו הוא אומר: „אדוני! ומספא מה תהא עליו?“ חייך, שפקח אתה - אומר אני, ומרמז לו בשוט שהוא רשאי לקום ולעמוד על רגליו. לא לחנם נאמר: „ציון, כך כל בהמה ועוף חכמו!“ כלומר, אשילו בהמותיך, כנסת ישראל, פקחות הן... אבל אין זה מעניני. ומתוך אמירה זו באתי שוב לידי ההרהור בכנסת ישראל, על חכמתה ודעתה ומנהיגיה, על אותן הבריות היפות שבתוכה ועל רוע מעמדה, המקום ירחם עליה. ראשי התחיל סתנדרנר אילך ואילך, מחשבות לבי מתבלבלות, וכשפיסון (4) נראה לי בדמיוני - נבוכדנאצר ומיעתו פורעי פרעות בישראל, משברי דלתות וחלונות ומקרקי קיר. מהומה ומבוסה ומבוכה. יהודים, קצתם לבושי טליות וקצתם טעוני חבילות של סחורה, סמרטוטין ובלואי-בגדים, אוזרים חלציהם, שואנים „הושע נא!“ ורצים... ואני נושא את רגלי, סתנבר כארי וקופץ - ומשתמח מלא קוסתי על נבי הקרקע.

דומה שחשפתי השנה, לא עליכם, וישנתי באמצע תפלתי. רואה אני והנה עגלתי טובעת בתוך אמת-המים (5) ובאחד מאופניה האחרונים נתון פדן (6) של עגלה אחרת. סוסי, רגלו האחת עומדת מחוץ לעבותות העגלה והוא ממושך, רחוק ולחוק, ורע רע לו. ומאידך ניסא קללות נמרצות עולות ובאות לי בלשון יהודית, וגניחה ושעול כאחת נשמע משם. יהודי אתה! - אומר אני בלבי - אם בן למיחש לא מבעי... ומיד אני קופץ ובא לשם מלא חמה. והנה איש יהודי סבוך בטליות ותפליון מפרפר לפני תחת העגלה. הרצועות והשוט כרוכים יחד, והוא מפרכם ומשתדל בכל כחו לצאת מן המצר. אני תוהא וצועק עליו: היאך! והוא משיבני בקול: היאך והיאך! אני משלה בו חרון אפי וכל חלומותי הרעים שחלמתי, והוא חוזר ומשלחם בי, ואין אחד מאתנו רואה את פני חברו... אני לו: יהודי איך אינו בוש וישן בתוך תפלתו? והוא לי: יהודי איך אין מורא שמים עליו והוא מתנמנם? אני מקללו באביו, והוא - באבי ובאמי. אני חובט את כוסי, והוא מתיר עצמו מאסוריו ועומד וחובט את כוסי. הסוסים מתהוללים

1) (2) „Грочиха“, 2) „מירי“, 3) „Коричневая“, 4) נחש כמו שארסו מסוכו. 5) „Лужа“, 6) „Очи“.

ומדקפים קומטיות, ואנו כועמים ומשתערים זה על זה כתרנגולים ומתכוונים להחזיק זה בפאותיו של זה. שעה קלה היינו עומדים שותקים ומסתכלים אחד בפני חברו. אמנם מה נהדר היה מראה זה! שני נבורי ישראל בטליותיהם ותפליהם עומדים בשדה זועפים ונועמים ומזומנים להיות מוטרים אחד בלחיו של חברו... אשרי עין ראתה אלה! עוד רגע ומכות-לחי מתרנסות לבוא — ופתאם נרתענו לאחורינו ושנינו בבת-אחת קוראים תוהים ומשתאים:

— אוי, ר' אלתר!

— אוי, אוי, ר' מנדלי!

אלתר יקנה¹, מכרו של ר' מנדלי מכבר, היה, יהודי מסורבל בבשר ומפומם וכרסו עכה. פניו טובעים בים של שערות צהובות ועכורות, שיש בהן כדי להספיק פאות זוקן ושפם גם לו לעצמו וגם לכמה וכמה יהודים. בתוך ים של שערות זה עולה כמין אי חוטם רחב ועב, תתיכה הראייה להתכבד בה, שרוב ימות השנה הוא סתום ובטל מעבודה, ובשנוי וסת¹, כגון בפרוס² חג-הפסח, זמן הפשרת שלגים, בעליו נוטלו בכפו, שוקד עליו וגורפו, והוא משמיע כשופר תקיעות גדולות". ר' אלתר היה גם הוא מוכר-ספרים, ונודמן יחד עם ר' מנדלי בדרך המוביל לכסלון, בלכתם למכור שם את סחורתם. ובעודם עומדים ומסיחים על עניניהם, והנה איוו אכרים באו בקרונותיהם והשתאו על שתי העגלות הטובעות בכוח וחוסמות את הדרך, גם לגלג על היהודים העטופים במליות וקראו: "ראו נא אותם, את הבריות היפות הללו! תפח רוחם של אביהם ואמם! הוי, פנו מקום, יהודים מצויצים³!" העגלות הוצאו אז מן הבצה בעזרת "דחיפתם החזקה" של הערלים, בעת שהיהודים החלשים יצאו ידי חובתם בקריאות-זרוז: "דחפו היטב, היטב דחפו!" והיו נונחים ומפרפרים בכל אברי גופם ונראים כדוחפים. והאכרים הלכו לדרכם בלעגם על היהודים המטפלים בסוסייהם ב"בגדי כהונה", ובקפלם את כנף בגדם בדמות און חזיר כדי להרעימם; וגם ר' מנדלי ור' אלתר שבו למסעם. ר' אלתר היה יושב לו בעגלה תחת חופה של מתצלאות בלות, והאופנים של מרכבתו מרוסקי הידות, מהודקי חבלים ומשונים בשעור קומתם, מתנדנדים על הסדנים ומתרעשים בקול. מרכבה זו סוסה גבוהה ודקת בשר ותשושת כח מושכת אותה, והעלובה הזו גבה צרוע, כתורה וגשוק, אוניה זקופות ושיור הפאה שבצוארה סבך בקש ובנעורת של פשתן, המבצבצים מן הענק לנרגרתה הדקה והצנומה". ור' מנדלי, ההולך בראש עם עגלתו, כלה את ה"פסוקי דרחמי" של תפלתו, והיצר-הרע החל להסיתו שיטעם מהמשקה, הדובשנין, השומים והבצלים שבתרמילו, כי "מה לו ליהודי בימינו ולנבוכדנאצר בימים ראשונים? אולם הוא מתגבר על תאותו ואינו מחלל את התענית, וכדי לפזר את ההרורית דרעים הוא מתבונן ל"הדר אלהינו בעולמו הנאה".

הרקיע כלו תכלת בלא עב קל. החמה לוחטת. רוח לא נושבת, אויר לא מרפרף. תבואות ואילנות אינם סודעזעים, עומדים ומחרישים. הפרות אלו רובצות בשדה נפויות-נרון ומנענעות אזנים, ואלו כובשות קרניהן בקרקע, חוטטות ומעפרות בטלפיהן ונועיות מסני החום. הפר פושט זנבו ורץ, מנענע ראשו לצדדים, פתאם יעמוד, מרכין מצחו עד לעפר, שואף ומנשם בנחיריו, נוהם ובוטט ברגליו—והבל מפיו יצא. אצל ערבה זקנה, עקומה ומרוקת רעם עומדים סוסים צפופים, סאהילים זה על גבי זה בצוארותיהם, כדי לעשות צל כל שהוא, ומצליפים בזנבותיהם להבריח את החישים והצרעין⁴, מעל גבם. בראש האילן עורב אחד מתנענע על ענף רך באויר העולם, ונראה מרחוק כאלו הוא מתשלל עטוף טלית-קטן של לבן ותכלת יחד, משתחוה ונופל אפים בכפיסת ראש, רוקד

1) הדר המכוע. 2) ש"י ימים לפני החג. 3) עטופים בציצית. 4) חושפן.

תחתיו רקידה קלה, סקררר אחת ושתיים בששה רפה ומשתתק, פושט נרונו, מעמיד פניו ומתנבנם ועיניו פקוחות... שקט ודממה בכל הדרך. עלה לא מודעזע, עף לא פורח, אלא יתושים וזבובים, עמא פויא (1) זה, הלולי וחנני להם בחללו של עולם, טסים כה זכה, מעופפים ועוברים אצל האזן, מזמזמים לה, לוחשים לה—ופורחים ואינם. גם הצרצור (2) והצלצל (3) מנתרים בין הציר וקמה, נודדים כנף, פושטים רגל ובצלצל מצלצלים...

הנה הם היום, הנה שקט ודממה—הם! ישנים מעשי אלהינו...

ואני—מספר ר' מנדלי—מוטל מפני החמה בעגלתי ואיני לבוש אלא חלוקי וטלית= קמני בלבד; כובעי החם בראשי שמוט לי לאחורי, והאנפילאות של צמר, שאינן פוסקות מעל רגלי אפילו בימות החמה, משולשלות לי עד עקבי—ומזיע יפה יפה. ואלמלא החמה מכה את עיני הייתי גהנה מועה זו, מפני שאוהב אני להזיע ולהשתמח שעות הרבה על גבי האצטבה העליונה במרחץ בעדנא דריתחא". גם ר' אלתר היה, מתפרקד (4) בעגלה, שוכב על גחונו וראשו סמוך על שתי זרועותיו, פניו מאדימין וחזהו המסובך בשער מגולה. החמה מלהטת וצולה אותו כנדי מקולם (בשמנוניותו, מפיקה מתוכו את כל הלחלוחית שבו והוא מויע". ובשנתגברו ביותר הרעב והתום על הגוסעים וססיהם, ישפו ר' אלתר ור' מנדלי לנות בצל יער, וה"אריות", שהותו ממסרות העגלה, רועים על ידיהם. ר' אלתר לא היה מטבעו איש דברים, אולם כשהחל בן-לוינו לסית עמו בעניני עסק מיד נתעוררה בו תאות הפטפוט וספר את כל המוצאות אותו בהיריד ש"בירמוליניץ, ואת הזוונים ששך שם ולא עלו יפה, אף על פי ששכר השדכנות היה לו כדבר בעתו, בהיותו מטופל בכמה בנים מאשתו השניה והצעירה לימים שלקח בוקנותו. וכדי להפיג את צערו, הוא, מוחה בבית-ידו של חלוק את הזעה מעל פניו ומציא מחיקו מקמרתו של זכוכית לבנה, שצורת יפהפיה עליה; נוטל את המסמר, החלוי בצמיד שעל פיה, וגורף קנה-המקמרת הקצר, העשוי חוליות, חוליות: החוליות העליונה עצם שחורה ומעוקמת, התחתונה אף היא עצם, והאמצעית, הגדולה שבהן, מעשה-עבות שחורה ומרוקמה בזוגין (6) דקים. אחר כך נתן אש במקמרתו והתחיל מעשן, מסתכל כלאחר-יד בצורת היפהפיה ומשתמח מלא קומתו תחת האילן". וכשנפתם פי החוליה העליונה, שהיתה מוזהמת ביותר, וסרת לשוא לרשנה, היה, נוטלה מעל ראש הקנה, כועם עליה ומקללה, ונועץ במקומה אבוב (7) של נוצה". גם ר' מנדלי היה מרבה בספורים עד שבאו שני הגוסעים לידי עסק והיו, מחליפים תחנות ב"ספורי בבא", ספרי "מענה לשון" בספורי, אסף לילות ואחד", כתבי "שיר המעלות" בקמיעות; מחליפים מאה סליחות של דפוס זיטומר בסליחות-קטנים של בירשיר, קינות מדפוס וילנה בשופרות, מגורות של חנוכה בשני-שועל, מגורות נחשת של שבת באבוקות להברלה וב"דמילקאות" של צמר לתינוקות. ושני הצדדים רוחם נוחה ממשא ומתן זה, לא משום הגאת ממון שבו, שהרי אף פרוטה אחת לא היתה להם ממנו, אלא מגוף העמק בעצמו, ששכר עסק—עסק".

בין כך ובין כך הגיע זמן מנחה. רוח נעים נושב ועבים קלים, אורחים טובים אלו שהיו מצפים להם זה כמה, עולים ומטיילים על פני הרקיע. ראיולות נעורים ומתחילים להודעזע בנחת, מנענעים זה לזה בראשיהם, מתלחשים וססחים זה עם זה בלשונם, לאחר שהיו עוסדים ושותקים ימים הרבה. רוח בא וסעורר תבואת השדה מתרדמתה—

(1) סכוחל . опрометчивый . (2) сверчок . (3) музочьяк . (4) שוכב פרקדן על גבו — באן על כרסו . (5) צלוי . (6) עניני זכוכית . (7) קנה דק .

והשבליים כלן מקיצות כתינוקות בקול המולה, מנפשות (1) ומנשקות זו לזו באהבה. בריותיו של הקדוש-ברוך-הוא מתעוררות בכל מקום שהן: בשדה וביער ובאוויר העולם. צפרי-רננים יוצאות זו אתר זו על עפאים ושיחים, גבוהים ושפלים, עומדות ומקשטות נוצתן בקנוח פה, בנרנוד ובנענוע הגוף ומתחילות לומר שירה. צפורות-כרמים (2), מקושטות משי רקמתים וכל מיני צבעונין, רוקדות ומפוזות כשהן טסות באויר, רקוד וטפוף וחק-חק להן. שתי חסידות נראות מרחוק בכתנותיהן הלבנות, רנליהן האדומות טבולות בכצעי המים ועיניהן נשואות למרום, כנשים צנועות אלו בשעת טבילה. בן-עוף אחד שוכב ופרוע פורח מאילן אחד לחברו כסתלהלה וקורא: „קוקר-קוקו!“ כלומר „איכה?!“ ועוף אחר מתוך דגן וחמה משיבו ואומר: „פוק-בער-ריק!“ בחורשה הסמוכה הזמיר נושא קולו וסרעים בגרונו נפלאות, וכל יודע נגן בזיו (3) שדה נשלים כמשוררים לחזן מפורסם זה ומלכלים בקול. אפילו הצפרדעים באנשים מסייעות לו ומקררות; ואפילו זבובים ודבורים אינם שותקים. (4) והגלגל, מנוול זה אף הוא פורח ובזמזום מזמזם. כל אלה חברו למקהלה גדולה של רבבות אלפי פיפיות, להודות ליוצרם בנעימה. כל העולם נתמלא זיו, חיים ונעימות. והכל צוהלים. והנפש מתענת לשמוע ולראות ולהריח את הריחות הנעימים מסביב.

שני הנוסעים עמדו להתפלל מנחה ולזפות את אופני ענלותיהם בזפת, ואחרי כן הלך ר' אלתר לבקש את הסוסים, שתעו בתוך כך ביער. אולם החמה התחילה שוקעת, ועדיין לא שב. ויתעצב ר' מנדלי אל לבו, וכשנראו הכוכבים ברקיע שתי מעט יי"ש מהבקבוק והלך לבקש את חברו האובד. המשקה בלבל את מחשבותיו, ומתוך גמגום וכשלון על כל צעד בחשבת היער הגיע לגנה מלאה פולים וקשואים ושלת את ידו לאכול מהם: אולם באותה שעה הכהו ערל בריא מאחוריו, ואחר שקצין לו פקיד אחד אחת מפאותיו הגיע בשלום להפונדק של חיה = טריינה. פונדקית זו הרבתה שיחה עם ר' מנדלי, כדרכה, וכשנודע לה שהוא „קרובה“ שמחה עליו והזמינתו לסעודת-הערב.

החדר הזה שנכנסנו לתוכו הוא מדור מרווח ונמוך בלי רצפה. חלונותיו קטנים וזנוגיותיהם מהן מרסקות ומהן מטולאות, חתיכה על גבי חתיכה, ויש שלא נשתירה בהם אלא חתיכת זנוגית בלבד באחת הזוויות, כשן יחידה בפי סבא, שמפני רוח מצויה היא מתנרנדת ומזדעזעת ובזמזום עצוב וחשאי מזמזמת. אצל כותל מזרחי, כלפי חוץ, מפסלים ארוכים עומדים ומסוך להם שלחן גדול, ואצל כותל מערבי כנגדם מקומה של טטה מוצעת בכרים וכפתות גדולות עם קטנות ועם קטנות שבקטנות מונחות זו על גב זו כמנדל גבוה עד התקרה. על פני התלים למעלה תמונות קבועות והן מכוסות בקורי-עכביש, בפנדי זבובים וביצי כנים. ומתוך זוהמה זו מציצים מיני צורות משונות וציורים מופלאים. שם תמונת „מזרח“ עם בהמות וחיות משונות: אלה חצין עז וחצין שור, ואלה חצין אריה וחצין חמור. חצין נמר וחצין ששיפון. שם המן בדמות קוזאק גבה קומה תלוי על עץ שאינו מניע אלא עד בתפיו, ונראה שלא הסן תלוי על העץ אלא העץ תלוי על הסן. וכנגדו עומד מרדכי בלבוש מלכות: קפוטה ואבנט ופוזמקאות ו„שטריסילה“ גדולה, ויהודים חטמנים, זלדקנים (5) ועבפאָתָגִים (6) סובכים אותו, איש כוסו בידו, ומברכים ואומרים: לחיים, ר' מרדכי!... וזה נפוליאן האמלל אף הוא נלכד בשחיתותם... ומקומו בפונדק יהודי זה בין זליכה, אשת פוטיפר מכווערה ומפוחמה וזונה בלה, שמושכת אליה את יוסף הצדיק בכנף בנדרו, ובין לולב יבש והושענות חבושות, נעוצות בכותל בצד אספקלריה (7) אינה מאירה ועכורה, שהזבובים הטילו בה זוהמה ופסלוח.

(1) מחבקות. (2) бабочка. (3) כל בעלי החיים הזוים. (4) חסיל, жагы. (5) בעלי זקן דק. (6) בעלי פאות עבות. (7) зерцало.

ותיה מריינה התפארה בקרובה הלמדן, ואמרה לשוך עם בן ר' מגדלי, נער שהגיע לעונת בר-מצוה, את בתה, ריבה נסה, שמנה ורחבה. לסתותיה שתי לכיבות מטוננות, שערות ראשה מעטות ואינן מספיקות אלא לכדי שתי צמות דקות וקצרות, התלויות לה על ערפה". ואחרי שאבלו כל בני הבית קום⁽¹⁾ מקערה אחת גדולה של חרס, הפקיר ר' מגדלי את גופו ושכב. לישון במטה מלאה כל מיני פשפשים, שמצצו את דמו כל אותו הלילה. לאור הבקר הלכו ר' מגדלי והפונדקי חיים-חנא לבדוק את שתי העגלות המעונות ספרים, שנשארו הפקר בשדה. וכשמשש ר' מגדלי במחצלת⁽²⁾ הפרושה על עגלתו של ר' אלתר, נראה לו כמין חי מזוי עצמו תחתיה, ונרתע לאחוריו נבהל ומשתומם. המחצלת הוסרה כרנע, ובעגלה ישב ר' אלתר בעצמו כשראשו חבוש במטפת.

מיום אתמול עברו עליו כמה הרפתקאות⁽³⁾. כששקעה החמה תעה בדרך חשך ותחתים עד שנראתה לו מרחוק, מדורת אש בתוך היער. האש הולכת ושוקעת. האודים עשנים והנחלים לוחשות. העשבים מסביב למדורה נרמסים. שם פרורי לחם, קליפות של ביצים, של קשואים ושל בצלים ושומים, גם סמרמיטים קרועים ובלים". על לב ר' אלתר עלתה מחשבה מרה, כי שיירה של צוענים, הידועים לגונבי-סוסים, שבתה כאן; ובעודנו שקוע בהרהורי עצב—והנה קול זעקת שבר עלה באזניו מאיזו חורבה. הוא נטל בידו מקל עב, ובחזקו את רוחו נכנס לחדר צר ומעופש, והתיר לאור הלבנה את אסוריו של אדם אחד המוטל ארצה כפות בידיו ורגליו. והלו ספר לו, כי אותה הכנופיה של קבצנים נודדים שהניחתו כאן נגבה שני סוסים רועים ביער והוליכתם עמה. ר' אלתר שנס או את מתניו ורדף אחרי הגנבים, אף על פי שהתענית והנדודים החלישו את כחו. הוא רץ זמן רב עד שראה מרחוק את החבורה. "קרן אחד מוטל בדרך ואצלו אספסוף זקנים עם נערים, טף ונשים בכנופיה אחת, כלם קרועי בגדים, לבושי סמרמיטים ומתומה רבת בתוכם. זה מקיש בקורנס ואורר, וזה במגרה מנסר וגורר; זה יועץ וזה נואץ. קול ילדים וקול נשים נשמע ברמה, תוכחה ונאצה שמה, הרמת ידים ומכת לחיים, בכיה ושחוק עד לשמים". ויגש ר' אלתר בלאט לשני הסוסים הגנובים, הקשורים מאחורי הקרון האחרון, ובתתכו את החבל בסכין עלה על גב אחד מהם וברח עמהם; אולם קבצן ארמוני אחד הרגיש בדבר ורדף אחריו, גם התאבק עמו עד שנשמע צלצול פעמון בדרך... ר' אלתר עודנו מספר את מאורעות הלילה, והנה שני ה"אריות" שבו מן המרעה עם אותו בן-האדם שהותרו אסוריו בחורבה. וכשנתן בו ר' מגדלי רגע את עיניו קרא בהשתוממות: "פישקה!" זה היה פישקה החגר, הגבור הראשי של ספורנו, שר' מגדלי ראה אותו כמה פעמים בבית-המרחץ שבכסלון, מקום-שבתו הקבוע.

הרציה לראות מרחץ זה בכל הסוגי יבוא לשם ביום הששי. שני רופאים יושבים בזוית אחת וכלי-אוסנות בידם, ולפניהם יהודים הרבה. רופא אחד מנלח גולגולות, ואחד מעביר תער על השדראות, על השוקים ועל המתנים, הובל ושורט בבשר ומרכיב קרני-דאומנא (4) — ודמם של ישראל שותת ונשפך על הרצפה כמים, מעורב בשערות גוזזות ובעלים של חבילי זרדים (5) חבושים. נר זה שאצל הרופא השתילה שלו מתפרדת והנר אינו דולק יפה, אלא מתמזמז ומתזז ניצוצות ברתיוחה, והשלחבת עכורה ומשונה. על כלונסאות (6) שבכתלים ושבתקרה אצל התנור תלויים, כמו בחנות של מלבושים, כל מיני בגדים: פתגות, פוזמקאות, טליות-קטנים ומכנסים מכל המינים, קשוחות קטנות עם גדולות וכובעים חמים ומוקרחים בתוכם. קולי קולות על גבי האצטבה (7) העליונה: יהודים קצתם שוכבים שם בלא כח. נאנחים ונאנקים, וקצתם מזוינים בחבילי זרדים וצועקים: שמע ישראל, בני רחמנים!

1. сыборота. 2. цыновка. 3. приключенія. 4. баня. 5. עפים יבשים. 6. קנים. 7. пелена.

יהמו נא רחמיכם! אוי הבל, בני ישראל! אסיקו הבל, אסיקו הבל!... המרחין מצונן, הכל צועקים, ואין פושט יד ומולף רותחין על אבני התנור המלובנות; עד שלבסוף עומד לץ אחד ומעלה הבל הרבה כהבל של ניהנם עד כדי חניקה. שני יהודים צנומים מתננחים זה עם זה על ספל סים אחד, זה מושכו לכאן וזה מושכו לכאן ואחד מנדה את חברו. מלמד כחוש אחד, התועה כאן בלא כלום, בא ומבריע בין שניהם – ושלשתם כאחד מטבילים מטפחותיהם המזוהמות ומשתטפים מתוך ספל אחד. חבורה של יהודים בעלי צורה, מיוחסים, עשירים ובריות חשובות יושבים בראש ומסיחים בעיני העיר ובצרכי צבור: בטכסה ובעזי-פנים שבדור, בתרומת הצבא ובבחירת ראשי-קחל ורכבים ובשר-השוטרים החדש... הכל עולים על האצטבה. החום גדול, הירים עוסקות, המכובדים נחנים – ולא בכדי חבטו חבטיא... בזכות המיוחסים ההבל מתגבר. קטן וגדול, נער וזקן מזדרזים ונוטלים את כליהם, כלם עולים ומתפרקים מתעדנים ומשמיעים יחד בקול „וי-וי-וי!“ בנעימה ובנחת-רוח...”

בבית-מרחץ זה היה פישקה, שומר המלבושים, מגיש ספל של חמין, מקפל כתונת מזוהמה ומכניסה לתוך בית-ידה וקושרה מבפנים כמומחה, נושא גחלת ונותנה לתוך מקטרתם של הבאים למרחץ. ובשכר כל היגיעות הללו קבל מטבע בת שתיים ושלוש פרוטות.¹ כן היה הולך וקורא בכל יום הששי בתוצות כסלון: „עמדו, בעלי בתים, ולכו לבית המרחץ!“ פישקה, היה רגיל להלך בלי „קפוטה“ אלא בכתנתו המלוואה, ובבגד „ארבע כנפות“ מזוהם ומכנסים רחבים, עשויים קמטים קמטים ותלויים כשקים.² „ראשו עליו כקערה סגלגל (1) ומרוד (2), פיו רחב, שניו עקומות וברכומיות (3), מגמם בלשונו ואינו הונה את ה„ריש“ כראוי, גבו מעוקם קצת והוא חגר ברגל אחת.“ בעיני בעלי-הבתים היה פישקה גראה, כאחד מבעלי „כלי-קדש“, ובשביל כך זכה לכמה דברים, כגון: לחזור על הפתחים בפורים ובחנוכה בכנופיה של כל משמשי המרחץ, הממונים על המים ועל הסקת התנור ועל ההבל ועל האצטבה העליונה; לבוא בכנופיה לסעודה של מצוה בליל „קריאת-שמע“ וברית-מילה אצל בעלי הבתים ולזכות בכום יי"ש ופרוסה של דוכשנית (4), ולחזור בתרמילו על פתחי בעלי-הבתים ולקבל מהם תרומת מצה בפסח.⁵ רק לדבר אחד לא זכה פישקה ימים רבים: לא בחר בו ה„קהל“ לחתן חלי-רע, כדרך בני כסלון לזווג בשעת מנפה בחורים ובתולות עניים ובעלי מומים ולהכניסם לחופה בשדה-הקברות, כדי שיעצר הגנף. אולם אין לך אדם שאין לו שעה. מעשה ביתומה סומית וקבצנית אחת, בת י ה, שנתאלמנה ונתארסה שוב לכתף (5) אחד, וכשהיה הכל מוכן כבר לסעודה ולחופה חזר בו החתן משדוכו; ויבהילו את פישקה מבית-המרחץ ויכניסוהו לחופה במקומו כדי שלא להפסיד את הסעודה...

ואז החלו תיים חדשים לפישקה. הוא לבש „קפוטה“ חדשה, ופרנסתו נמצאה לו בשופי (6). בכל בקר היה מוביל את אשתו העורת „למקומה אצל בית-העולם הישן שבתוך העיר, ושם היתה יושבת לה כדרכה תמיד על משמח תבן וקוראה לנדבות בנגון של קינות, שננע עד הגפש“. ובמשך היום היה פישקה מביא ומגיש לה כמה פעמים בחבה את „מזונותיה, פעם תבשיל חם של גריסין (7) פעם לחמנית (8) כמה ופעם קשואים ותפוחים כבושים; מגיש ואומר: אכלי, אשתי, וייטב לך!“ כן היה חוזר ובא כמה פעמים ביום כדי „לסייע לה „ב„פריון“: להרצות המעות של נדבה וליתן לזה פרוטה אחת כנגד מעה של שתי פרוטות, ולזה – כנגד מעה של שלש פרוטות; להזכירה חובות ישנים, שיש לה אצל בעלי-בתים ידועים, שעברו עליה ולא סלקו מיד הנדבה ורחוה לאתר זמן; וגם לגרש

(1) בעגל. (2) שמח ומשיך ל"י דחיקה. (3) жетуга. (4) עוגה עשויה בדבש. (5) נישא-סבל.

(6) בשלה. (7) аруна. (8) עגה דקה.

מפניה פרה או עו, שנתאו להוציא מתחתיה מלא פיהם תבן". ביהוד היה הזוג עושה עסקים טובים בחדש אלול, בעת שהעם בא להשתטח על קברי-אבות. או היה יריד גדול, לכלי-קדש, כגון חזנים ושמשים, מקבלים ואומרי תהלים, נשים מקוננות ומקריאות, גבאיות ועושות פתילות ומודדות שדה-הקברות וכיוצא בהם". אולם, מי שיש לו פת-קיבר רוצה פת נקיה". איוו קבצנים בעלי-מומים, שנדרו מכסלון לכרכי-הנגב והצליחו בעסקיהם, עוררו את קנאת בתיה ותפתה את אישה לנדוד גם הם ל"מרחקים". וכאן החלה להזוג פרשה של גלגולים ומאורעות.

פישקה הכין לר' אלתר ור' מגדלי מרק של בולבסים וכבד אותם בנוקניקה (1) שהביא בכיסו; וכצאת הגוסעים לדרכם עלה פישקה על עגלתו של ר' אלתר וספר את קורות נדודיו כדרכו, מתוך גמגום וסגנון קטוע:

"... מה אומר לכם, יהודים, השם יתברך הצליח דרכנו. בכל כפר ובכל עיר שבאנו לשם, מצאנו חן בעיני הבריות ולמי שהיינו פושטים יד נתן לנו. בכל מקום היה ה"הקדש" פתוח לפנינו, ודלתות הבתים לא היו נעולות בפנינו - החזר על הפתחים כמה שתאוו נפשך, פשוט ידך וקבל ושים בתרמילך! ... אשתי היתה מלמדתני הלכות קבצנות. בענין זה הייתי עדיין עם-הארץ ודיני החזרה על הפתחים לא היו מחוורים לי ופה אבל אשתי היתה בקיאה בדברים הללו לכל פרטיהם. היא למדתני חכמה איך נכנסים לתוך בית, איך צריכים להתאנח כביכול ולכעכע (2), ואיוו צורה ענומה מעוררת רחמים צריכים ללבוש בשעת נניחה; איך צריכים לבקש נדבה או לתבעה, איך להתרעם ולדרוש יותר מכפי שנותנים, לדרוש ולדרוש עד שיתרצו ויתנו, ואיך צריכים פעמים להודות ולברך, ופעמים לנאץ, לנבל ולקלל... ובהמשך הזמן באה אשתי בטרוניה (3) עמי, התחילה מנאצת אותי ומלעיבה ברנלי הכוללות ומכנה לי כנויים מנונים, ואוסרת שמעות גדולה מעתה בי. היא הביאתני בתור אדם המעלה, מן המרחץ לקחתני ונתנה לי סהלכים בעולם, בין הבריות; היא זכתה אותי כפרנסה טובה והעמידתני על רגלי, ואחרי כל אלה אני מכיר טובה לה ומתכוון להקניטה במעשי. ואני הייתי שומע חרפתי ואינן משיב, אומר בלבי: דרך האשה בכך... פעם אחת נזדמנו לעיר אחת, שנוח היה לי אלמלי נשאני הרוח לעזאזל (4) ולא לשם... בה פנעתי במלאך-הסות שלי -- "א קיינק אים אין די בייניע" - יבוא רלב בעצמיו!"

באותה העיר התקינו הצעירים ליתן צדקה רק לוקנים וחולים, ואת הקבצנים הבריאים שבאו לשם היו מכניסים לבית-מלאכה שיסדו והיו מעבידים אותם בשכר כדי מחסורם; ועל בן נמנעו הקבצנים מלבוא ל"סדום" זו. אולם באותה שעה חנתה שם שירה נדולה של קבצנים "פרשים" מ"קבצני הבר" (5), הסובבים תמיד מעיר לעיר בקרונותיהם, שהם נולדים ומתים בהם, מבלי שיהיה להם מקום-מושב קבוע. ויתאוננו הקבצנים ב"הקדש" מרה על התקנה: "וי על השחתת העולם! היכן החסד והיכן צדקות פורונו של ישראל?" ואחך מהם בריא ועז-פנים, הממור האדמוני פייבוש, כלה את כל חמתו בה-נגידים הברסנים, היושבים בעצמם במל ואומרים לאחרים: לכו עבדו! והוא הוציא מדיהם כסף בערמה. בערב אחד של חשך וגשמים עמד ה"ממור" ברחוב בית-הכנסת, ובנענעו על שתי ידיו בובה עמופה בסמרטוטים ומקופלת בכר השמיע קול תינוק גועה בבכיה, וגם השתיקו בדברי פיוס, בבכי ובתחנונים: אוי לי ואבוי לי, מתה אשתי והניחה תינוק קטן זה על ידי! ... א-א, הסי, צפורי, הסי!" ויעורר המחזה הזה תמלה בלב רבים מהעוברים והשבים, ויתנו את נדבתם על יד האב האמלל...

(1) קובאца (2) להוציא קול מהגרון. (3) тваранія, צריצות ועלילות. (4) שר המרבר. (5) בני שדה, ה"ז.

ובכית ה, הקדש" התחיל ה, ממור האדמוני" לנגוב את לב בתיה הסומית ב, שפתי חלקות, משמש אותה בשמחה וברצון ומגיש לה כל דבר שהיא צריכה לו עד שלבסוף נתקרבו יחד ונעשו רעים אהובים. הוא היה יושב ומספר עמה, מפטפט ומנבל את פיו, זבתיה היתה פוקקת¹ אוניה כמסרבת כביכול לשמוע דברים מגונים. וכשהיה משבתה פעמים ואומר לה, שהיא יהודיה עבה ושמנה, כרסנית ובעלת בשר כפי טעמו וריחו, היתה מטפחת על נבו, גוערת בו בנויפה ושוחקת תוך כדי דבורה". ובמדה שהרכו להשתעשע יחד ולהתקרב זה אל זה נתחככה בתיה יותר ויותר על פישקה בעלה, ונפשו בלתה לאשתו בעוד שהיה כועס ומתמרמר עליה. וביחוד היה דוח לבו כשהחליטה בתיה לבלתי לכת עוד ברנל מעיר לעיר, אלא לנסוע מעתה בעגלתו של פייבוש.

הבקר אור, מספר פישקה, והפרשים יצאו מסדום, מעיר זו השנואה להם. יצאו בקולי קולות - קול רעש ענלות וצריחת אופנים, קול דברים מתוך נרונות ופיות נפתחים, הבל אוררים את העיר: ארורה היא וארורים יושביה, הלואי שתהא שרופת אש, בעלי-בתיה יתרוששו וכנשרפים יתגוררו בעולם! שלשה קרונות היו טעונים קבצנים עד בלי סקום - יהודים ויהודיות, בחורים ובתולות, קטנים עם גדולים, ואני ואשתי בתוכם. שחקה לנו השעה ונכנסנו, למזל-טוב, לתוך לניון פרשים, שבטעלת הקבצנים העליונה. מה אימר לכם, יהודי החביבים, עולם חדש נפתח לפני ונהייתי מאד בטושב הקבצנים הללו בימים הראשונים. הייתי רואה ושומע אצלם דברים מופלאים הרבה, שאין הפה יכול לספרם בכל פרטיהם. הייתי שומע איך הם מלגלגים לכל הכריות ומלעיבים בהן, ואיך הם משתבחים בשקריהם ודברי תרמיתם ומספרים את מעשיהם הרעים בלשון תהפוכות, לשון גנבים ורמאים. לייש הם קורין, חלב של פרה שהורה, לצורת אדם - לוח של מודה השעות, ננוב - נבם" בלשונם. את העשירים היו מקללים קללת הנם על לא דבר... הייתי שומע שיחת בחורים ובתולות, איך הם מתלוצצים ומשחקים ומשתדכים זה עם זה. בני ענלה אחת התחתנו בבני ענלה אחרת... בשעת הצורך היו מתחפשים, זה עשה עצמו קנר וזה סומא, זה נעשה גנן וזה מעוך וכתות, זו אלפית וזו נכפית², ובעלי מוסים נמורים במכע בריותם, כנון אני ואשתי, עמדו אצלם במעלה העליונה. הם היו אומרים: מוסים כנון שלנו הם מתנה טובה מאת השם יתברך לקבצנים...

וזה הממור" האדמוני - וכוא רקב בעצמו! - נתן עיניו באשתי ונטפל לה בכל נפשו. היה מטפל בה באהבה, מפנק ומעדנה ומשעימה כל טוב: פול וקטניות וכולבוסין מבושלים וכל הבא בידו. אני הייתי רואה את מעשיו ואומר בלבי: מה איכפת לי? טפל בה, פנק אותה, תן לה מעדני מלך. ומה אתה מבקש בזה? שמא לבקש אותה בעצמה בשביל יפיה ובריאות גופה ולעשות מעשיך אלה ל שמה? זה אי אפשר, שהרי היא אשת-איש, ואסור לך אפילו להרהר בה... מה עשה הממור" האדמוני? ... התחיל מתנבל לי בנכליו ונתן אותי לחרפה ולשנינה לכל בני השירה ואקל גם בעיני אשתי. לא הייתי שומע ספיה אלא דברי קינטור, נאצות וקללות: תהא כפרתי, ולך למיתה וקבר תקבר באדמה ותאכלך רמה ויתמקמק בשרך, אתה ששפש'קי, נבלה סרוחה, כריה שפלה... וזה הממור - לא יעמוד לתחית המתים, - היה מלגלג עלי דברי עונות ופשעים, להבאישני ביושבי הקרונות, עד שהייתי ללעג ולקלם. לכלם... נעשיתי הסקר והבל עשו בי כרזונם... וכשהייתי בוכה מפני הסכות הגדולות שהכוני, היו מתלוצצים ואומרים: שמחה זו שאתה שמח ושוחק מה היא? ראו נא איך פישקה מלבין שניו... פעמים היו משליכים אותי מתוך הענלה בדרך, וכשהייתי מרדה ורץ אחריה ברנלי החלושות, מאמץ שארית כחי ומנשם בקושי,

(1) סותמת. (2) בעלת חולי-גופלים.

היו תוקעים בך והריעו בקול שחוק: אשור-היא ו, סהר-מהר, פישקה! הביטו וראו כיצד פישקה נושא רגלים וכיצד הוא סרקד לפנינו, אל תשלט בו עינא בישא ו!"

כל הצרות והענויים הללו עוררו את החפץ בלב פישקה לגרש את אשתו ולהפטר מכל החבורה הרעה; אולם בכל פעם שבא להשמיע את הדבר באזני בתיה, והיא הניחה, בדרכה, את ידה על שכמו ואמרה: הוליכני, פישקה—מיד נסתלק ממנו הדבור ונהפך לאיש אחר. הוא החל אז לשדלה בדברים טובים, ובחזרום יחד על הפתחים היה מדבר על לבה להבדל מהעדה הרעה ולהשתקע באיוו עיר כדי לחיות בשלוה ובנחת, אבל היא דחתה את הדבר מעת לעת, כי דבקה נפשה בחברת האדמוני וכשעשועי הנרודים. וכשתקפו ביותר המצוקות על פישקה מצא לו אחות-לצרה. בתוך קרונות ה"פרשים" נסעה גם ריבה אחת בעלת-חמורת⁽²⁾, שהוריה עזבוה בעודנה ילדה והקבצנים אספוה והתעמרו בה, בהושיבם אותה ערומה ויחפה ברחוב העיר כדי לבקש נדבות ולאחוז בכנף העוברים למען מלא בים אדוניה. ויחמול עליה פישקה, ושני המוכים והמעונים נתקברו זה לזו וישפכו את מרי שיחם איש בפני רעותו בהרגישם בזה עונג נעלה. ומני אז רפתה קנאת פישקה לאשתו, המוסיפה להתעלם עם ה"ממור", ולעומת זאת עברה רוח קנאה על בתיה והחלה להתרפק עליו בדברי פיוס וחבה ולקנטרו בדברים.

פעם אחת באה השירה לאיוו עיירה קטנה וסרה לבית-ה"הקדש" החרב, שבני העיר

סמכוהו בכלונסאות ובמוטות ולחשו לו שיהא סתחזק ועומד כך עד מאה ועשרים שנה. ררך שער גדול ורחב נכנסים לעזרה⁽³⁾ אפלה, מוקפת כתלים רעועים ומרוסקים, וניצוצי אור בוקעים לתיכה בער החרכים. קרקע של העזרה עשוי גומות גומות, ובכמה סהן עוסדים מי זוחלין⁽⁴⁾ ומי נשמים, שמטפטים דרך הגג של תבן מרוטט ומנוקב ככברה. מקק⁽⁵⁾ של קש סעוך וכתות מתנגלל שם עם שאר מיני סחבית, וממרטושים, כנון תרמילים קרועים, מחצלאות בלות, אשנתאות⁽⁶⁾ ונילדאות⁽⁷⁾ של נעלים, סוליים⁽⁸⁾ שאין להם עקב ועקבי סנדלים מסומרים ומחלידים, שברי כלי חרס, עיגולי חביות וידות אופנים, שערות ועצמות וביוצא בהן. כל אלה נובלים ומתכמשים שם בערבוביה ונותנים ריח. מן העזרה נכנסים לתוך בית דרך פתח נמוך, והדלת סובבת על צירה כנזיפה ושריקה גדולה. חלונות הבית קטנים וצרים ומרוספים בארובותיהם, והזנוניות קצתן מזוהמות וירוקה עליהן בירכתים, וקצתן סנצנצות מפני הזקנה בנוונים ירוקים-צהובים משונים, ונצנוץ זה לא יפה לעינים כפרישה על גבי זכוכית לאזנים. ויש חלונות, שנייר עב ומטליות⁽⁹⁾ משמשים להם במקום זנוניות. גמרים סונחים על נבי סדנאות כמין מפסלים נמשכים לאורך הכתלים ולאורך תנור גדול באמצע הבית. מוט ארוך תלוי באויר ואחוז בשני חבלים היוורדים לשני ראשיו מן התקרה המפוחסה, מזה אחד ומזה אחד, ועליו ונס על אונקליות⁽¹⁰⁾ שבכתלים תלויים בגדים וכל מיני כלים של קבצנים, בין של קבצנים פרשים ובין של רגליים, שמתאכנסים שם בכנופיה זקנים עם נערים, גברים ונשים כאחד. ולא אכמניה בלבד ה"הקדש" משמש, אלא הוא משמש גם בית-חולים. פה תהא מיתתם של קבצנים חולים וזה שער השמים לעליית גשמותיהם. הרופא עושה להם כל מה שאפשר, מעמיד קרני-דאומנא ועלוקות ומקוץ ומרבה לשפוך על השבון הקהל דמם של קבצנים עד שתצא רוחם, ובעל-ההקדש, שהוא הוא הקברן בעירו, מקבר אותם מיד בחנם... הוא גם ושתי המלכה, או מרדכי כביכול בפורים, הוא הרוב כביכול העשוי על ידי אדרת-שער הסוכה לשעשועים בשמחת-תורה, הוא הלץ והוא הברחן והמלצר⁽¹¹⁾ בסעודת אירוסין ונשואין. ולא עוד אלא שנשל לעצמו עד פרנסה

(1) חישה והתקדם! (2) горбатая. (3) преддверие. (4) текущая вода. (5) סחי. (6) верхняя
(7) חתיכות עור. (8) סנדלים. (9) סמרטוטים. (10) арюки. (11) מניש המאכלים.

אחת, שהיה עושה נרות של חלב בשביל אנשי מקומו ובתי-סדרשות בעזרה של חקדש, וצחנת חלב מבושל עולה ונודפת עד למרחיק".

כשבאה הבנופיה להעיריה היה בית-ההקדש מלא כבר עניים עזברי אורח, וה"פרשים" נלחמו עם ה"רגליים" בועף וביד חזקה על כבוש המקומות על הספסלים והקרקע, בשעה שפישקה הלך ושכב בעזרה ללון שם הלילה. ובחוף חשך אפלה. רוח קר מילל כזאבי ערב רעבים, הולך וסוער ומנשב מבין חורים וסדקים. קצוצי קש פורחים מעל הגג, יורדים ומתערבים בשאר מיני סחבות המסים (באוויר ומרקדים כשעירים יחד בתוך העזרה. ומיפין גדולות של גשם מטפטפות פעמים לשם". פישקה צמצם את עצמו באחת הפנות מפני הצנה, ונגעועים גדולים היו לו באותה שעה על בית המרחץ הכסלוני, שהיה בו תמיד, חום נעים ומשיב נפש". ופתאום נשמע קול ה"ממור", העומד בפתח הבית וקורא: "ראו נא את הבריה המשונה הזו... פה בעזרה אי את יכולה לשכב, דוכסית סרוחה ומלוכלכה?" ובדבריו הטיל בכל כחו לתוך העזרה משא כבד, שנפל ונתחבט בקרקע כמו אבן. זו היתה העלמה הנכנית, שה"ממור" תבעה לדבר עברה, וכשלא נשמעה לו השליכה בועף החוצה. הלבנת יצאה מבין גושי העננים ונשקפה בעד סדקי הגג, בהאירה את דמות העלמה האמללת שנתעלפה, ופישקה מהר לעמלה⁽²⁾, לעזרה ולהשיב רוחה. וכשרפרפה⁽³⁾ באבריה, נמלה על זרועותיו והניחה בוית שלו כשהיא מרעירה מקור, בכסותו אותה בחמלה רבה בהקאפומה שפשט. וכשהקיץ למחר בבקר ראה, והנה היא, נרדמת תרדמת ילד שעשועים. פניה מלבינים ורוח חמלה ותחנונים שורה עליהם. שפתיה מזדעזעות פעמים, משתרכבות ומרחשות, ודומה שהיא מבקשת רחמים ואומרת: חוסו נא ואל תצערוני, בני אדם! מה פשעי וחטאתי, ולמה קמתם עלי?"

את הדברים האחרונים ספר פישקה בעגלתו של ר' אלתר בחום וברגש, ופתאם נשתתק כמתבייש בפני עצמו. הנוסעים ירדו והלכו קצת ברגל, וכשעלו שוב על עגלתו של ר' מגדלי ושתו מעט יי"ש להפיג את עצבותם—שב פישקה, אחרי בקשות רבות, לספורו: ביום ערב שבת נתמלא בית המדרש שבעיריה קבצנים, שהיו

מתגוששים ומפסיעים זה על ראשו של זה ועומדים על השמש ברוחק גדול. כל אחד רוצה להקדים את חברו ולזכות בפתקת-הזמנה למעודות שבת אצל עשיר או בעל-בית אמיד. שהחמין שלהם מרובים וערכים ו"קוגליהם שמנים. למעלה מכל הפתקאות היתה הפתקה לחוכר מכס הבשר, ולמטה סגלן הפתקאות לכלי-קדש, לנכאי-צדקה ולעוסקים בצרכי צבור, שברסם רחבה, אוכלים הרבה ואינם מאכילים אלא מעט, מרבים באנחות ונניחות על עניי ישראל ומסעיטים במזונותיהם... השמש היח רתחני, ועמד ואמר בחמתו: קבצנים, למה נפלתם כארבה על עירנו העלובה!... והעניים עושים את שלהם, עומדים עליו צפופים, פושטים ידיהם וקוראים: הב, הב! ומי שיש לו נותן לתוך ידו של השמש מתן בסתר, והוא ניטל וצועק ומחלק פתקאות... ולאחר שנתפסרו הקבצנים ויצאו ופשטו בעיר איש ופתקתו בידו להאכסנאי שלו, עמדתי אני והנכנית לפני השמש ובקשתי ממנו בכריעה והשתחויה פתקאות כשבילנו. הציץ עלינו השמש בנחוך משונה ולא אמר כלום. אמרתי לו: חום ורחם על שתי נפשות עלובות, בעלות-סוס, ותן לנו מקום לטעום תבשילין ביום השבת, שכל ימות השבוע אינה באה לפנינו גם כף אחת תבשיל חם. אמר השמש: תמר הפתקאות! כלום לא ראיתם כמה היו קופצים היום על פתקאות כאן, ולכם מה אעשה פתה? אמרתי לו: הא לך! ונותן תוך כדי דבור מעה נחשת לידו. נתבלבל ושתק שעה קלה. אמרתי לו: רצה נא במחילת כבודך! וצדקה תהא לך כשתרחמנו. נתעורר

(1) טעוּפִים. (2) למעכה ולשופה בכח. (3) הוזהר והניחה.

עלי ברחמים ואמר: שמעני, רבי יהודי! לפסונך איני צריך והסעה מוחזרת לך. עוד פתקה אחת יש לי ואותה אתן לאחד מכם. לכו והפסו (1) מי יזכה בה.
—תן לה!—אמרתי לו, רוסו בידי על הגבנית.
—לו תן!—אמרה לו הגבנית, רוסזת בידה עלי—חייך (2) שלא אשלנה!

השמש הביט בהגאה על שני הקבצנים נדיבי-הלב, ובהחליקו את זקנו יעץ אותם לעמוד אצל הפתח בצאת המתפללים אחרי תפלת ערבית, ואז ימצא להם מקום לסעודה. ופישקה הזומן לבית בעל-בית אמיד, אלא שנמל ממנו טעם המאכלים הטובים בחשבו שמוא אין הגבנית מושפעת ברוב טובה כמותו. אחרי הסעודה בקשוהו ללון שם, ואף על פי שכלתה נפשו לנוח בבית חם ועל מצע רך—נחפו לצאת כדי למצוא את אהובת-נפשו. והם לא מהרו לשוב לה, הקדש, כי בין-השמשות מת שם זקן אחד והניחיהו בעזרה עד שיעבור יום השבת-- ויצאו לטייל מעט. הלכנה זורחת ומאירה את הלילה. רוח צח וחם נושב בנחת והנפש נהגית ומתגעגעת. המטיילים. נודמנו לסימטה אחת, ושם גנות ופרדסים ואילנות זולפים בשמים, וישבו על הדשא אצל גדר אחד. הם יושבים ומתהררים שעה קלה, והגבנית התאנחה ושרה בנחת ובנגינה עצובה את השיר:

אָבָא שְׁחַטְנִי,

אָמָא אֶכְלֶתְנִי...

מעיניה היפות התחילו נושרות דמעות, פניה הצחים התלהטו, והיא ספרה בסוד ובלחש לפישקה את כל הענויים והמצוקות שהיא סובלת מה, ממזר האדמוני, השואף לחלל את תומתה. לב פישקה נתמלא חמה על הנבל ורחמים רבים על האהובה העלובה, ובאתו בידה המכסה פניה אמר ברגש: "חיתי! הנני למסור נפשי עליך..." או סמכה הגבנית את ראשה על שכמו, וחום נעים עבר בכל אבריו. הוא דבר על לבה דברים טובים ונחומים, וזרבו יחד שיחה נעימה על תקוותיהם לעתיד— ופתאם נשמע מרחוק קול דפיקה ויתקרב פישקה בחשאי, וירא את ה"ממזר" העומד ושובר את המנעול באחד המרתפים ויורד לתוכו, כדי לגנוב את נשעמי השבת שמצניעים שם. ויאמר לנקום ממנו את נקמתו ולסגרו במרתף למען יתפס כנגב. הוא, נוטל את החת שבדלת להכניס בו את הטבעת הקבועה במוזה ולפוקקה מחוץ ביתד, אבל הטבעת נצדדה קצת ממקומה ואין החת נוגע בה"; וכשמשכו בכח, נפתחה פתאם הדלת במשיכה חזקה מבפנים, ופישקה נפל ונתקל בה, ממזר, שהכהו מכוח נאמנות וסגרו במרתף. כעבור זמן מה הוציאתו הגבנית מכלאו האפל, שנתאבק בו עם העכברים, ונישובם לה, הקדש" הוכיחה בתיה הסומית את אישה על טיילו בלילות עם "החצופה", גם הוסיפה על מדת המכות שהוכה בערב זה. ואז פנו הנאהבים לחצר בית= הכנסת, והגבנית עלתה ללון בעזרת הנשים אחרי גרשה משם את העזים, בשעה שפישקה שכב מאחורי התנור בבית-המדרש.

והקרע בין פישקה ואשתו הלך והתרחב, עד שהחלה גם לחזור על הפתחים עם ה"ממזר". או נוכח פישקה מעט מעט, כי הוא והגבנית משמשים להכנופיה של הקבצנים, מה שהרוב להצוענים". הקבצנים מובילים אותם בעגלותיהם רק כדי לעשות בהם סחורה, לזראות מומיהם בקהל ולעורר רחמי נדיבים. וישתדל פישקה ימים רבים לפתות את אשתו שתקבל מידו גט, למען יוכל לעזוב את הכנופיה הרעה והחמאה עם הגבנית ולשאת אותה

(1) הטילו גורל. (2) אני נשבעת.

לאשה—עד שנאותה לו בתיה לבסוף. ובאותו היום המאושר הצליח מאד גם בחזרו על הפתחים, כי קבץ פרוטות הרבה וגם נודמן לברית-מילה, והשקוהו שם כוס יין ונתנו לו פרוסת דובשגין⁽¹⁾ גדולה, שהצניעה בעד הנבנית. אולם במהרו לה, "הקדש" כדי למסור את התשורה לאהובתו, הגידו לו כי הכנופיה יצאה כבר לדרך, וה"ממור" הנוכל הוביל עמו גם את אשתו והנבנית. לשמועה רעה זו חשכו עיני פישקה, שגשאר בודד ועוזב בעולם, ובאחוזו בידו את פרוסת הדובשנית הרטיבה בדמעות, כדבר שמשתייר לזכרון לאתר מתו של ילד שעשועים ויחיד להוריו'.

עצב ונכא-רוח יצא פישקה יחדי לדרכו, כדי לבקש את הכנופיה, ואחרי היותו נע וגד ימים רבים הגיע לאודיסה. ושם תעה זמן רב בעירום ובמחסור עד שלמד את דרכי הקבצנים החרשים של כרך גדול זה. יום אחד פגש אותו ברחוב בן-עירו הקבצן הכסלוני יונטיל, חתן חלי-רע, שפישקה רקד לפניו ביום חתונתו בבית-הקברות. הוא היה "קטיע"⁽²⁾, מחוסר שתי רגליו וזוחל על ירכו, וסמכות⁽³⁾ של עץ, כמין מבלאות קטנות, בשתי ידיו. ויונטיל ספר לפישקה, "את כבודו הגדול באודיסה. הכל רואים כיצד הוא זוחל על ירכו ונהנים. בחנויות הרבה מקבלים אותו ברצון ונותנים לו בעין יפה. הוא מתפרנס, ברוך השם, בכבוד וטוב לו".

וסאותה שעה ואילך—סספר פישקה—היינו סתועדים לשרקים, אני ויונטיל, ונגררים שנינו ברחובות העיר, הוא זוחל ואני צולע. יונטיל לא היה סתכן בטיול זה. לשם טיול בעלמא, אלא כדי להראות לי את אודיסה שלו ולהתפאר עלי ברחובות נאים ובבתים יפים ובשאר דברים מעולים, כאלו כלם שלו הם וטובת הנאה יש לו מהם. בכל פעם שהראני דבר מה היה סציץ עלי בפנים מבהיקות, מנחך בנחת רוח, כאלו על ידי רחוב נאה פלוני ועל ידי בית נאה של פלוני יתגדל ויתעלה בעיני, והיה דוחף אותי בצד ובכתף ואומר: מה, פישקה! נאה היא העיר אודיסה? הנם בכסלון שלך שמה ראית כזאת?"

פישקה ראה את בית-הכנסת עם החזן הלבוש חלוקא-דגלחים, את פרדם העיר שמנגד לים השחור ואת בתי-המרחץ עם האספקלריות הגדולות—ודעתו לא היתה נוחה מכל הדברים המשוניים והזורים הללו. וכעבור ימי הגשמים החליט לעוזב את אודיסה.

כיון שחם השמש—סספר פישקה—והקיץ היה ממשמש ובא, נתעורר רוחי בי ולא הניח לי לישוב שם במנוחה... עכשו הקיץ נראה לי בפנים חדשות. כביכול נתן לו מה והיה מלחש לי ומעיר בלבי הרגשות מוזלאות ומיני גענועים משונים... מעורר ומזכיר לי אותה, את הנבנית שלי. כל שיח, כל צפח וקול כל צפור היו מעוררים את דעתי עליה ונושאים לי שלום מסנה. ואני איני מהרהר אלא בה, ומדמה לי שבך היתה יושבת עמי, כך היתה סבטת, כך שוחקת וכך שפכה את נפשה. דמי היו מרתיחים בי, מרה-שחורה נעימה גפלה עלי ולבי סתנענע ונמשך למרחוק, למרחוק...

קשים היו עלי טלטולי הדרך במקומות רחוקים ובין בני-אדם זרים. ויותר שהגעתי קרוב לתחומה של סרזון הונח לי ביותר. אורו עיני כשראיתי את יהודי מקוסנו. דבורם, הלזכם ומנהגייהם שעשעו נפשי... אורו של מקוסנו השיב נפשי זהתחוקתי, ובלב נכון בטוח בהשם-יתברך עשיתי דרכי ובאתי בבקר לתוך יער גדול. שם הצלתי את תרמילי מעל שכמי, פשטתי את קטנתי ונשטתחתי מלוא קוסתי תחת העץ בבין חציר ועשבים גבוהים ושכבתי לי בטח ואיני חושש כלום... ואני פוהק ועוצם עיני—ותנומה על עפעפי. ואלי קול נשמע בקול צערה וקשקוש עלים יבשים, הקול הולך וחזק והצעדים הולכים

(1) עינת דבש. (2) אייט שאבריו קטועים. (3) משענות.

מה זאת? תמה אני ורוצה לסקוח עיני, ומרוב יגיעה אברי כבדים עלי ואני שוכב באבן דומם. איני שומע עוד כלום, שקט ודממה מסביב ומנוחתי נעימה. ולאחר שעה קלה של קורת רוח שירה-עצובה חשאית עולה באוזני, ובמרום לי שכבר שמעתיה. שירה זו יש בה מעין מרידות ונועם ביחד, סמלאה את עיני דמעה ואת נפשי רנשי עונג, והיתה לי כגשם ונוגה השמש הבאים פעמים כאחד. ופתאם החזיקני בשער ראשי, לא ידעתי מי, זקול בהלה ובעתה שמעתי. אני מתעורר מהרה ומציץ מבין העשבים הסוככים עלי, והנה כד מלא נרגרים! ספרי אדמה טוטל על הארץ לנגדי, ומסנני והלאה כדמות אישה מרתיעה והולכת ומכניסה לאחוריה ביראה ופחד. אני עומד ממקומי, נוטל את הכה והולך להחזירו לידה. לא הנעתי עריין למקומה והכד נפל סירי. אני כמסורף—עוד מעט ואנו עומדים שנינו, אני והגבנית שלי, מתמידים ושמים!

הגבנית ספרה לפישקה את הצרות שתקפו עליה מיום שנפרדו זה מזו, ואיך ה"ממור" מתעמר באשתו הסומית ומכה אותה הכה ופצוע, בדעתו כי אין תקוה עוד לאמללה בודהה זו להנצל סידו. ובעוד שני הנאהבים שופכים את שיחם איש באוזני רעותו—נשמע ביחד קול הכנופיה הקורא להגבנית.

„מנגד לחורבה אחת, בית-מלון לשעבר — מספר פישקה — ראיתי בתוך היער ענלות ידועות לי, ועל מקום פנוי סוקף אילנות סדורת-אש גדולה, ובגיבה בני הכנופיה יושבים ושמים. יד המסור שלוחה לי בראשונה, נתן שלום לי ואמר: חייך, שהיו לי גענועים עליך, רבי פישל! ומכה זו לך סירי תעיד עלי כמאה עדים כשרים — ויד כל בני הכנופיה באחרונה. זה אל זה קורא: בואו ונקבל פני ה"נגיד", ומכל צד, מימיני ומשמאלי, נושאים לי „ברכות-שלום" משונות עם מכות, חבישות ומחלומות, עד שנפל כובעי מעל ראשי. ועד שאני עומד ומקבל מכות נאמנות וראש לי חפוי לפי שעה בכנף קפוטתי, אשתי מסהרת ובאה וקוראה בקול ששין: היכן הוא? היכן פישקה שלי?! ... שמחת אשתי צערתי יותר מסכיתיהם של בני הכנופיה... נפשי היתה סולדת בה כשראיתיה בניזולה — אשה סומית וזקנה, כחושה ותשושת כח... נשים ובתולות היו עסוקות אצל הסדורה בשפיתת קדרות ובאפיית כולבוסין. והבחורים יש מהם באים ומתקרבים להן וצובטים אותן כלאחר יד ומנבלים את פיהם בדברי ליצנות. הנשים כועסות, כביכול, ומוכנות להקרות את שניהם. הללו עומדות ומקללות אותם ומסייסות בשחוק גדול, והללו בורחות, כביכול, מפניהם ונתפסות לרצין בידם, כתרנגולת זו שבצמחה נמסרת לתרנגול ובאה תחת כנפיו, כשהוא נתן בה עינו, ומקבלת באהבה ניקור זה שמנקר לה בראשה”.

ופישקה עם הגבנית פרשו מהחבורה, והלכו ונסתתרו תחת אחד השיחים. שם דתיעצו על גורלם, והחליטו לברוח ולהמלט באותו היום מהעדה הרעה. פישקה התחבא ועלה על התקרה בהחורבה, והתנה עם אהובתו שתבוא גם היא לשם אחרי צאת הכנופיה לדרכה. אולם ה"ממור" גלה במקרה את מסתרו ואמר לשחטו במכין לולא עכבה הגבנית בידו. ואז כפת ה"ממור" את פישקה ועקרו כנדי, בהניחו אותו לברו בהחורבה עד שהתיר ר' אלתר את אמוריו.

פישקה כלה את ספורו הנוגה, השמש בא והעגלות קרבו לכסלון. הכוכבים נוצצים זמקרים להנוסעים משמי מרום בפנים מאירים, ובקצה השמים הלבנה עולה כמו מארץ לפני להבים פניה. דומה, שהיא אינה מבטת אלא עליהם, כי לכך נוצרה וניתנה ברקיע היא וכל צבא השמים העליונים להאיר לארץ ולדרים עליה בעיירות ולהולכי דרכים. ור' מגדלי ראה בצערו של פישקה, וכדי לנחמו שאל אותו לשם אהובתו הגבנית, כי אפשר

שיתגלגל הדבר על ידו למצוא את האבדה בחזרו בעדים ובעיירות. פישקה הודיע אז, כי שם הגבנית הוא ביילה, ושם אמה -- עלקה, ומוצאה מעיר בטלון. וכשמע זאת ר' אלתר הלבינו פניו כסיד ונשתמח מלוא קומתו על העגלה. ביילה היתה בתו מאשתו הראשונה שנתגרשה...

ר' אלתר ישב זמן מה כנדהם, ואחרי כן נתן קילו בבכי, הכה בידו על לבו ואמר: אמנם המאתי! אני אני השימותי את חיה. כדבריה כן הוא: "אבא שחט אותך". ובשביל כך יד אלהים נשתלחה בי ואיתרע מזלי ונתקפחה פרנסתי, ובכל אשר אפנה לא אצליח". וכשנתישבה מעט דעתו של ר' אלתר, קפץ ונשבע שלא ישוב לביתו בבטלון עד שימצא את בתו העלובה מאשתו הראשונה ויציאנה מידי מעניה. ובאותו רגע עלה על עגלתו, חבט את סוסו ושב בדרך שבה בא...

ערך הספור. "ספר הקבצנים" הוא הספור העברי הראשון, שאנו מוצאים בו ציור נכון ומפורט במדה מספיקה של מראה האנשים וסביבתם, תאור נאמן של ההשקפות, הנמיות וחליפת הרגשות של הגבורים, ומחזות מפורטים ונאים מאד של התולדה. ביהוד חרשים כאן לגמרי הסגנון ה"מדרשי" העשיר, המדויק והקל, ואופן ההרצאה הפשוט והמבעי, שהומר דק, עוקץ ונסתר מודג בו עם רוח חנינה ואהבה. שלוב המאורעות של הספור פשוט גם הוא, ורק הפגישות ה"נסיות" קצת של פישקה עם ר' מגדלי ור' אלתר ועם אהובתו הן זכר קלוש להאינטרנה הפלאית של ספורי הרומאנטיקה.

"ספר הקבצנים" פותח לפנינו עולם חדש ומראה לנו את חיי המפלגה ה"אדם" היותר שפלה בישראל, מפלגת הקבצנים. אבראמוביץ מגלה את ה"אדם" שבהבריות העלובות והנמכות הללו, שאין איש שם להן לב, כמו שעשה, למשל, מאקסיס גורקי לה"יחפים" הרוסים. תחה הסחבות והתרמיל של הקבצנים נראים רגשי אהבה וקנאה, בוז ועריצות, וביחוד רגש-מפלגה חזק, הבז זמתנגד למפלגות ה"נגידים". אולם רגשות טובים כאהבה וחמלה וקצת דמיון פיזי ואסתטיסות (מוצא אבראמוביץ רק אצל קבצנים שיצאו ממפלגות אחרות, כפישקה והגבנית, בעוד שהקבצנים מלידה הנם משחת-המדות ובני-בליעל.

הנבחר היותר מענין והראשי באמת בספור זה הוא ר' מגדלי מוכר = ספרים בעצמו, המופיע לפעמים גם בהספורים הבאים. הוא תאר את עצמו כאן מכל הצדדים. לפנינו עומד יהודי פקח ומרניש מהסוג היותר יפה של הדור הישן: רחמן וסלחן לגבי הבריות, ומרנן קצת על מדותיו של הקדוש-ברוך-הוא. הפילוסוף של אולם פילוסוף זה של רחוב-היהודים משלים סוף סוף עם כל פנעי בני-אדם רחוב-היהודים. ונגעי ה"גלות" והדלות, ואינו נלחם אלא עם עצמו, עם איזו נמיות רעות שפתח בו החנוך ה"גלותי". לבי מיסרני ואומר: כך דרכו של יהודי, שהוא מתערב בעניני ביתו של חברו, יורד לתוך נשמתו ובודקה בשאלותיו בשעה שחיא כואבת... "אי, מגדלי! כבר הגיע זמנך להשכיל, שלא לאמר לאדם את האמת בפניו כנער... אבל הנותם אינו מרבה להציק לר' מגדלי, כי מטבעו הוא בורת מן הצער, יודע לבטל בלגלוג קל כל דבר מכאיב וליהנות מן הזחיים במדה האפשרית.

בשנת 1869 פרסם אבראמוביץ ביהודית את הדראמה המאמרית "הטכסה", המניפה שוט בקרת נמרצה על עסקני-הקהל ובעלי-המזכות שלנו, המתעשרים על חשבון העניים.

זנבנים מתרבנם. וזאת העלתה חמתם של הפרנסים והקנאים, שנמרו כבר איכה לאבראמוביץ בשביל ה"אדם הקטן"; ובהיות ידם תקיפה כברדיטשוב אלצוהו לעזוב את העיר וללכת לויטומיר. אולם אבראמוביץ לא הניח כלי-זינו מידו, והוסיף לשלוח את חציו ללב עסקני-הצבור בספורו האליגורי⁽¹⁾

„סוֹסֵת י”

שנדפס בשנת 1873. ספור המעטה לקוח מכתביו של ישראל המשונע, הגבור הראשי של המאורע. בחור זה לא חפץ לעשות את רצון אמו, האלמנה ציפה המתפרנסת מחנות של מיני צעצועים, ולשאת לו אשה ככל בני גילו, אלא היה ל"איכסמירן", המבין את עצמו לבחינה בשעור בית-ספר בינוני, כדי להכנס לאוניברסיטה ולהיות לדוקטור. הוא היה מתבודד בחדרו ועוסק יומם ולילה בלמודי החשבון וידיעות הטבע, גם היה משנן „בעל-פה דברי הבאי”⁽²⁾ והבלים, דברי ריבות ומלחמות, שבני-אדם היו מתגרים זה בזה, חובלים ומויקים והורגים זה את זה מימי בראשית ועד עתה”. עליו היה לזכור בעל-פה „ספורי-בדים ומעשיות נוראות בגבורים רעבתנים ושכורים גדולים, מעשיות בבריונים⁽³⁾ חמסנים וגולנים ידועים, מעשיות בגלגולים, במכשפים ומלחשים, בנשים כשפניות, באובות⁽⁴⁾ וידעונים”⁽⁵⁾; וכל דברי-ההבלים הללו, שקשה מאד לשננם בימי הבגרות, דלדלו את גופו של ישראל, בלבלו את מוחו והשרו עליו רוח עצבות עד שהיה לפעמים כמטורף.

באחד מימי הקיץ החמים, בשעה שהשמש בוער כתנור, חש ישראל בראשו והלך למייל בשרה כדי לפזר את מחשבותיו הנוגות. הוא השתמח תחת האילן, ונדמה לו כאלו האילנות והדשאים, מתנענעים ומשתחווים לו איש ממקומו, כלם רוקדים כנגדו, רוקדים וסוקרים לו כמומינים אותו ואומרים: בוא ונרקד, דוד נעים, בהלולא⁽⁶⁾ של עולם...”. ופתאום הניע לאזניו מרחוק קול המולת בני-אדם ונביחת כלבים. ישראל עמד מיד והלך לשם, והנה „נערים פרועים מתגורדים על סוסה אחת דלה וכחושה, מלעיבים בה ורודפים אותה, משליכים עליה אבנים ושוסים בה כלבים רבים. והכלבים כמה מינים, מקצתם אינם יודעים אלא לנבוח, חורצים לשונם ונובחים, ומקצתם מתנפלים ונושכים בשניהם”. ישראל, החבר באגודת „צער בעלי חיים”, לא יכול להביט במנוחה על מעשה עול זה, והוכיח את ההוללים על רדפם לחנם את הסוסה העלובה והרעבה. — „תאכל את בשרה — השיבו הריקים — ספתת זו מה אצלנו? אותה רעבתנית למה היא גוזלת מזונותן של בהמות המקום?” — „גולנים! — גער עליהם ישראל מתוך כעס — למה אינכם חוששים לאותם התישים זלאתם הסוסים הרועים שם בקמה, שאוכלים ומכלים יגיע כפיהם של אחרים הוורעים בדמעה וממלאים כרסם מפרי מעשיהם? כאן אתם מדקדקים עם סוסה רעבה על מלא כף חציר, ושם אין אתם מקפידים על הפסד מרובה, שהסוסים גורמים לאתרים. מה שהם מפסידים ורומסים ברגליהם הרי היה מספיק למזונותיה של הסוסה ולמזונות צאצאיה וצאצאיה צאצאיה לדורות עולם!...” — „העֵהע! — קראו זה לזה הנערים ואמרו — לקפתנו בשאלות הוא בא אלינו, והוא כועס! בואו, דודים!” וריקא אחד צייץ⁽⁷⁾ בקולו, ומיד שבו בני החבורה וכלביהם לרדוף אחרי הסוסה, פצעוה, הממוה והבריתוה לתוך אחד הבורות.

כשבא הלילה הלך ישראל לבקר את הסוסה, ומצא אותה, רובצת בטיט עיפה ושוממה בלא כח, ואלמלא ננחתי גנחה ברותה הקשה, ואלמלא נפנוף והשפלת צלעותיה בכל נשימה ונשימה סבור היה נבלה מוטלת לפניו. — שקשק, שקשק! — פתח בלשון

(1) הסמלי, המכיל כוונות נסתרות. (2) נוסמית. (3) פוחזים ושובבים. (4) ככשפים המרברים מספורם.

(5) בגלי צפיות. (6) שבחה וחגיגה. (7) שרק.

סוסית. ובהחליקו צוארה הנית פקיע⁽¹⁾ של קש לפניה. ומה השתומם ישראל כשהביטת עליו הסוסה בעיני צער, גענועים ותחנונים של אדם חלש ומדוכא לחנם ביסורים, והחלה לדבר אליו בלשון בני-אדם ובקול ההולך כמו מחבית ריקה. כאלו דבר רוח מתוך גרונה. היא ספרה לו את מצאה וקורותיה:

ובימים ההם היה בן-סלך אחר חכם ונבון ובעל מדות טובות. והיה בן-סלך זה נודד מסולדתו ומבית אביו כשעדיין הוא נער, ועובר במדינות לראות את כל הנעשה בעולם, ועשה לו שם בנים. וסלך מצרים, ארץ שמאה בנלולי חרשומים ומנחשים וקוסמים, בעם על אותו בן-סלך, שבא כאורח לנור בארצו ונמלך בפמליה⁽²⁾ שלו ואמר: הבה נתחכמה לו לאברו מן העולם. ועשו החרשומים בלהטיהם והפכו את בן-הסלך לסוסה והעבירו אותה בפרך, בכל עבודה קשה ובחוסר ובלבנים לבנין פיתום ורעמסם. ימים רבים סררו את חייה עד שעמד לה טושיע. בא בעל-שם מפואר, שכל הקוסמים כאין נגדו. אמר שם וחזרה הסוסה והיתה בן-סלך כבתחלה. כל ימיו של בעל-טופת זה וכל ימי תלמידיו אנשי השם אחריו היה בן-הסלך נתון בשלוח, ועושר גם כבוד היו לו; וכשמתו שלטו בו שונאיו הרעים והפכו אותו שוב לסוסה בכשפיהם הרבים, ובדמותו זו הוא מתהלך מגור אל גוי... כל הרוצה לרכוב עולה ורוכב עליה. מי שידיים לו סכה וחובל בה... לעולם היא מושבת כעול, מושבת ומטינעת ונושאת חוסר ולבנים, שמהם הרי זה נבנו כמה נבמה כרכים ועירות.

ישראל, שמוחו מלא חזיונות בדים ותעתועים, נודעוץ מן הספור והוריד דמעות על מולה הרע של הסוסה; אולם כשראה לאור הלכנה שהיא, אוכלת קש בגתת-רוח ובחשק גדול כבהמה מלידה ומבטן, התחילו הרגשות משונות זו מזו מתנוששות בלבו. פעם נתגלגלו רחמיו על סוסה שוממה ועלובה זו, ופעם נתמלא עליה חמה, שהיא רבוצה בטיט ואינה חוששת. והיאך יטעם לה קש לאחר המכות הגדולות וכל הבא עליה היום! ועלה במחשבתו שמא כל המעשה שראה היום אינו אלא חלום, ושמא יש לו עסק עם סוסה פשוטה הדיוטית". הוא קם והתרחק ממנה, ובאותו הרגע השמיעה הסוסה אנתת בן-אדם ורחמי ישראל נכמרו עליה שוב והחל להוכיחה ולעקץ לה בדברי חרודים-על היותה שקועת בטיט. והסוסה השיבה, כי טוב לה להחליץ עצמותיה היבשות על טיט זה שהוא לה כשמיט⁽³⁾, וכי עברו עליה ימים עוד רעים מאלה, בעת שלא היו לה מעמד ומנוחה אפילו שעה אחת, והכלבים שבכלבים, רבותיהם הגדולים של הכלבים דהאידנא, היו עושים רצון בעליהם באמונה, והגיתו בעורה את רשמי שניהם עד היום. ובאותה שעה נדמה לו לישראל כי

היו קולות וברקים ועמד רוח מערה. עמוד גדול של אויר חוזר כנלול, סתרומם ועילה בחללו של עלם ומעלה עמו אבק וצרורות ושאר מיני דברים ומרקדים בערבוביה טשונה. כלם חוזרים רחופים ומעורבבים כרוחות ושדים, ומכניסים לתוכם את כל הבא לפניהם בדרך ורוקדים לקול מננינה חסופה ומטורפה-קול קרקור ויבבה, קול צפצוף, צלצול ושריקה, קול נניחה ודנירה⁽⁴⁾, קול המיה וקול תאניה ואניה. והאילנות בשדה וביער עונים חלקם אף הם ברעש גדול, סתנעשים ומנענעים ראשיהם. הלבנה סזבהלת, נחשוה ונשמנת בעבים. וישראל, הופך פניו ומסתכל בסופתו ואינו מכירה — צורתה מתחלפת כמה וכמה פעמים ברגע. רגע היא נראית כדמות אדם: נגרת צנוטה, פיקה⁽⁵⁾ גדולה בולטת, פאות קלוטות ומסובכות. פה פתוח ושפתים נעות ונניחות יוצאות מקרב לב... ופתאם נודעוזה, זקפה אזניה ועמדה על

(1) עמיר. (2) חבורת מקרביי. (3) хоберъ. (4) קרקור עוף דוגר—יושב על הביצים. (5) הבלטה שכנגרת.

רגליה בתולה, כאלו נחש הכישה. נתמתחה בכל סלוא נופה וכשכשה בזנבה, כסופה בסבע ברייתה. ועד שהוא עוסד ומשתומם וסין בריה משונה בא ועולה על נכה, חובשה ברגליו ושורק שריקה גדולה – ומיד הסופה קופצת ועולה מן הבור, והיא ורוכבה נעלמן מעיניו... – הוי סוכתי! – צעק ישראל בכל כחו – והרוח הולך ופוער, והקולות הולכים ומתגברים. עמוד החוזר באויר חוטטו והוא חוזר בו בתוך שאר בריות משונות. שם כשפניות זקנות רוכבות על סכבדות (1) ומגרפות (2) ועלמות יפהשיות – אלה על שעירים, אלה על דיות וינשופים ואלה על התולים."

וכשלא שב ישראל באותו הלילה הביתה בשעה הקבועה, דאגו בני הבית לשלומו והלכו לבקשו בשדה ובחורשה עד שמצאוהו שוכב תחת אחד השיחים ומתנמנם, נים ולא נים, תיר (3) ולא תיר, ופניו זועפים ומשונים. ומני אז נהפך לאיש אחר, והיה שריו תמיד בכעס ובעצבות, ממעט באכילה ובשינה, מתבודד ויושב במל ומדבר לעצמו דברים משונים ומקוטעים. כל בעלי-החיים נראו לו כסמלים של בני אדם ידועים, והיה נכנס עמהם בשיחה. היא רואה את התרנגול הגדול שבחצר בהלחמו בתבירו, והוא מוכיחו לאמר: "כבוד מעלתך! הרי, גבר" אתה ובן חיל, הדור בכובע כרבלתך (4) עם ציצת-תפארת של נוצות בראשך, וצפורן חד כמסמר בעקבך הלא הוא הודך וכלי-זינך, גם דעת לך ובינה להבחין ולהבין, ומנהגך, אדוני, סלח נא אם אומר, לא לפי ערכך. משעה שכבוד מעלתך דר כאן בחצרנו המולה שם וצוחה. אתה קורא בגרון, מתקוטט ונלחם תמיד עם אחרים, והכל בשביל אהבת נשים... כלום לכך נתנו כלי-זינך לנקר בהם איש את עינו של אחיו? ... מר אז ומר ברבור, השרויים כאן, הנהגתם טובה משלך. הם נראים שוטים והדיוטים, אבל הם צנועים ואבות רחמים". אחרי כן שם ישראל את פניו להפרה ועגלתה, העומדות ואוכלות מתוך האבוס, ושאל בקידה והשתחויה: "מה שלומך, מרת פרה, ומה מעשיך מטרונה כבודה? ומה מר שור, בעלך הנכבד? ... ולמה הוא להוט כל כך אחרי הבלי העולם בשוק תמיד בכל עת ואינו נותן דעתו על זה, שחובת גברא היא לצחק פעמים עם אשתו, למייל עמה, לראות ולהראות עמה ביחד? ... הואילי נא ומעמי מעט מרקחת זו--הוא מורה בידו להאבוס--מעמי, ממרוניתא, ותני גם לעגלתך הבתולה לא תבושי, יפתי, עגלה עדינה!" ובעודנו מדבר באו מר צימפל ורעיתו ובנותיו לבקר את אמו, וישראל נוטל, את האבוס מלפני הפרה, מכניסו לתוך הבית, מעמידו לפני האורחים הללו ומזמין אותם בקול הברה משונה כדרך שמומינים את הבהמות לאכילת מספוא."

לא היו ימים מועטים וקדחת עצבים קשה הפילה את ישראל למשכב. וכששבה בינתו אליו ופקה את עיניו ראה, זקן מגודל, פאות ארוכות וצורה משונה של בן-אדם. והוא לומש עיניו, מעוה פניו ודש ברגליו ומלחש עליו ואומר: "בת מחלת (5), אולת אוסיא (6), בלוסיא (7), איבדור תבלוניכו (8), התבודרו בחורשייא ולגו ישראל בר ציפא לא אתיתו. בין כוכבי יתבינא, בין בליעי שמיני וקאקי חיורי (9) אולינא. בטינא סרוחה דבר-טיט ובר-טינא מור ומור על מור, ועליו שונרתא אוכמתא (10) בת אוכמתא רועה שפיפונים לסמנגלוף, לאניגרון ולול בן שפן" (1). – פסיק, הפססיק! – נתעמש ישראל, ובעל השם שמח על סגולותיו שהעלו לו ארוכה, וחתך מן השלחן והכסאות שבע תניכות עץ קטנות וחפן (12) שבעה קמצים עפר מתחת האסקופה (13) ומן החור, שבריה הדלת נתון בו". אחרי כן הוסיף עליהם שבע מטבעות כסף, שנמל מאמו של החולה, אחת מפוזמקאותיו (14), שבעה חפנים אפר הכירה ושבע שערות מונבו של החתול ויצא ללחוש על כל אלה לאור הלבנה על פרשת דרכים. גם נזיה זקנה עמדה בזוית החדר, פהקה בקול, לחשה ורקקה על המזיקים וקללה אותם

(1) טפאבים. (2) жопаты. (3) ער. (4) гребень. (5) 5, 6, 7 שמות של שרים. (8) נתפורו ונתבטלו להיכים. (9) אוים לבנים. (10) התול שחור. (11) שמות של שרים. (12) מלא קיפצו. (13) מפתן. (14) чужаки.

בלשונה: „טראסצא איך מאמערי—תפח רוחן של אמותם!“ ובתוך כך נכנסה בריינדייל המתורגמנית, המקריאה לנשים בבית-הכנסת, ששבה משדה-הקברות, אחרי שהשתמחה שם על הקברים והתפללה בשלום החולה והציעה לגלגל לו ביצים ולהתיך לה שעה.

כששב ישראל לאיתנו הוסיף לשקוד על למודיו, וביום קיץ אחד נפרד מאמו מתוך דמעות ונשיקות ונסע לדניפרון כדי להבחן ולהכנס לאוניברסיטה. וביום הבחינה היה לבו טוב עליו, גם עודד את רוחו בכוס יין, אולם בראותו את המורים המלוכשים בגדי-שרד בכפתורים נוצצים והמביטים עליו בעיני זעם—מיד נתבלבלה דעתו. אחד המורים הרבה עליו שאלות ונגרר מענין לענין עד שהגיע להמעשה ב„יאהא הכשפנית“—ושם נכשל ישראל ונתקפה. ברגע אחד בא קץ לכל יגיעו ותקותיו, ומרוב צער לא היה יכול לשבת במעונו והיה שט כל היום ברחובות ומחוץ לעיר, וגם בלילה הבהילוהו בשנתו תמונות משונות המביטות בו בכעס ובחרפה. בלילה אחד ענו אותו הלצים בחלומו עד שהתעורר וקרא כנבר „קוקוריקו“, וכשנבהל בעצמו מפני קול קריאתו קפץ ונמלט החוצה, והיה רץ עד שנדמה לו כי נתקל באיוו אשה, בלה וכחושה, שאין בה אלא עור ועצמות. במקום עינים שני חורים מוקפים עור עכור, מוזהם ומקומט כעין קלף. הפה רחב ופתוח עד למתחת האזנים, והוא בור ריק, אין בו שן אחת אלא הלשון בלבד מפרכסת ומתפתלת שם כתולעת. על זרועה סל מלא סרמנים חיים וגדולים, וזחלים ומטפסים זה על גבי זה ומנענעים הצבתים שברגליהם“. ומיד עלה הרעיון על לבו, שזו היא יאהא הכשפנית הרודפת אותו...

יום אחד עבר ישראל ברחוב וירא והגה שוטרים מכים נפש בהמה, וכשקרבו אליהם נודעו אבריו, כי הביר את סוסתו הזקנה בפאה הסבוכה שלה, בנגררתה-ובגבה הכפוף והמסורטט⁽¹⁾. ויפדה ישראל את השבויה מידי לוחציה, ויוציא אותה מחוץ להעיר שאין לה רשות לרעות שמה. הוא הולך בראש, והיא נגררת אחריו בעצלות, פוסעת ועומדת בדרך. ויש שלא תזוז ממקומה או תרביץ באחת הבצות, וישראל מגלגל עמה ומושכה בפאתה. הוא עיף ומרוכא ושופך את מרי שיתו באוני עצמו: „כמה מגונים מנהגיה של זו: לא עלה על דעתי שכך תקניטני. אני מדבר עליה טובות ומבקש על נפשה מלפני המצערם אותה, והיא מצערתני וממרת את רוחי! ... אני מדריכה בדרך, אומר לה: לכי לפנים, והיא לאחור! אני לה: זה הדרך לכי בו, והיא טובעת בטיט! וכי כך נאה וכך יאה? יודע אני, אלמלי הייתי משים רסן בפיה, עולה ורוכב על גבה וחובטה במקל היתה הולכת לכל מקום שהוריתי לה...“ ובני-אדם עוברים בדרך ורואים את ישראל המטפל בסוסתו ומושכה בציצת-ראשה, והם מלגלגים עליהם. „זה אומר: סוסה זריוה ומזורזה זו מניין היא לך, דודי? וזה אומר: מה לך, בן-אדם, ולבריה שפלה זו? הנה צעיר אתה וכת במתניך, הנה את הנבלה ולך לדרכך! ... והללו אומרים: למה אתה מצער נפשך ונפש בהמתך, תרכב את הבהמה על שכמך וטוב לשניכם“.

והחמה שקעה, השמים התקדרו בעבים וקול רעם נשמע מרחוק. ישראל מהר לבקש לו מפלט תחת עצי יער גדול, ומשך אחריו את הסוסה בכח עד שבעטה בו. הם השתמחו על העשבים

וברק נורא בוקע חלוני רקיע וסאיר את הארץ בלהבות-אש. אחריו שואג רעם וקולו הולך בחללו של עולם כקול רבבות נשקי אש יורי אבני-בלסטראות⁽²⁾ כלם בבת אחת. רוח סערה מתנעש, הוסה ומיילל כזאביר-ערב רעבים, כאלו מאה מכשפים נתלו היום ובשלהם הסער הגדול הזה. נעור היער הנרדם ועמו כל עשב, כל שיח וכל עלה, כלם מזדעזעים ורועשים ובספוטוט לשונות משונות מספספים. ינשושים ועורבים ועטלפים הם וכל עדתם אף

(1) מנודד ופצוע. (2) אבני קלע.

הם משמיעים קולם בתוך מקהלה איומה זו—והיה רעש ונהימה, גניחה ונאקה, צפצוף וצוחה, עד שנשם גדול שוטף בזעף ופיתם פיות כל אלו ונשתתקו כלם כאחד. נורא הוא לילה כזה בתוך היער, איום ונורא מאד! ישראל מתכנס תחת נופו של אילן, והוא רטוב ורועד בכל אבריו. מזכרוננו עוברים מחזה שדי ונבירותיו המתוארים בספר תהלים, והוא רואה עתה את האלהים בעיניו. הנה הוא רוכב בין הבתרים—בין עבי שחקים! נוש ענן כבד, כלו שחור וצה ובהיר הוא בקצותיו, דואה שם במרום בדמות סוס גדול כביר כח. צוארו האפל לבוש רעמה כלבנת כסף, נשיטתו לחב, מפיו יוצאים ברכים ולארבע רוחות השמים בטיסה אחת סתעופפים—הוא הכרוב בעצמו ובכבודו שם. גבור נערץ רוכב עליו, לבושו ארנמן, תלתלי ראשו וזקנו המסולסל בשלג מלבינים. אחריו הולכים נודדיו, צבאות ענקים, כעוג מלך הבשן וגוגי-סנוג מבני הרפאים, ועל ידם חיות קטנות עם גדולות לסיניהן. כבוד-ראש ובחפזון הם נוסעים, המקום ידעם לאן הם נוסעים, ומשאירים אחריהם נתיב מהיר ברקיע. הירח מושיט סקצת ראשו מכין מפלשי עבים ומביט אחריהם מסקומו ביראת הכבוד.

על ישראל נפלה תרדמה, וחזיונות מבהילים התעללו בו עד אור הבקר. וכשהקיץ היתה רוחו סרה וענומה אף על פי שהתולדה חדשה את פניה אחרי הגשם והיתה מלאה זיו ושמחה. גם הזמיר בזמירותיו עורר בלב ישראל רק זכרונות נונים, וכדי לפורם נכנס בשיחה עם סוסתו. היא התאוננה על הלצים המענים אותה בלילות ומתעללים בה עד שהיא נופלת תשושת כח. מחבלים שונים באים ורוכבים עליה, מויקים משלהם וכלי-קדש משלנו, מדיינים, שוחטים, מנקרים ומשניחים, ראשי כנסיות, גבאים, נזירים, בעלי-תפלות ותוקעי-שופר, מלמדים, פרושים, בחורי-ישיבה, משולחים, יהודים תמימים, יהודים כשרים, בני-עליה ובני-אבות, עד שדכנים, בדהנים ובטלנים, לומדי משניות ואמרי תהלים, מספיקים מכשירי חנוכה ופורים, נודרי המעגילות⁽¹⁾ והטבלאות ונוקדי מצה, נשים טבלניות, גבאיות, מקוננות ומודדות בית-הקברות וכיוצא בהם. ישראל נתמלא רחמים על הסוסה העלובה, דבר על לבה דברים נחומים והבטיחה כי הוא מרבה לעשות ולהשתדל בשבילה. ובדברו הוציא מכיסו חבילת מכתבים, שהחליף עם הועד של חברת „צער בעלי חיים“ על הטבת נורלה, וקרא אותם באזניה. ישראל עורר את רחמי הועד על הסוסה האמללה שהיתה כהפקר, והבריות נוקמות בה באכזריות בעד אכילת מזון כל-שהוא; והועד השיב, כי אמנם משונה סוסה זו משאר בהמות: „פרועה היא ואינה מקבלת מרות, פורקת עול וכוועטת כשתודמן לה שעת-הכושר. ולא די שמעשיה מכוערים, אלא אף נופה מוזהם. ראשה צרוע והפאה שלה קלוטה ומסובכה, ומצוה להרחיקה משאר בהמות העולם, שלא תוזהם אותן במנע. ולענין עבודה, הרי אין כחה יפה אלא למלאכות קלות ולא נקיות... ועוד היא מתחצפת לילך ולהויק, ובאה כמה וכמה פעמים בשדי תבואה וגורמת הפסד מרובה לאכרים יושבי הכפרים... תתקן בריה זו שלנו את צורתה ולא תהא משונה משאר הבריות. וכדי לעשותה ראויה לקבלת טובה באחרית הימים אין לנו אלא לרפא משובתה.“ באותו רגע נשמע ביער קול צעקה, ואבר אחד עבר עם עגלתו המעונה עצים וקלל גם הכה בלי חמלה „את סוסו הדל, שקשה לו למשוך משא כבד ממנו ועומד לפוש לפרקים“. ויגש ישראל לבקש רחמים על הסוס המוכה כחבר באגודת „צער בעלי חיים“, אולם האכר הניף עליו את שוטו וישלחהו לכל הרוחות שבעולם, ויברח וישב למקומו. וכשנתישבה דעתו עליו, החל לדרוש בשבח ההשכלה ולדבר על לב סוסתו שתקנה דעת, למען תיטיב עמה החברה „צער בעלי חיים“. אולם הסוסה הסיחה את דעתה גם מן

(1) הקנים לנגול ושיחת המצות.

המכתבים וגם מן הדרשה, נטתה הצדה ואכלה עשב במנוחה. וככלות ישראל את דבריו והשתמח על הקרקע נעלב וכועס, קרבה הסוסה והשיבה לו: „כל מה שאמרת אינו אלא דברי־הבאי לבדח נפש כל חי. ואם לא השחוק הוא? כאן יושב לו ועד החברה, עסוק בהלכות צער בעלי־חיים ותורת חסד על לשונו, ושם מצערים את בעלי החיים ומכים אותם... אין מעשיהם של אנשי הועד המזכים אלא מעשי המשחקים בבתי־אמראות, וכל רחמיהם ותשועתם אינם אלא בדבר שפתים ואנחות”. — „דיך למלאות פיך שחוק—גער בה ישראל בנויפה—כשמסיתים עמך באמת ובתמים, כשמדברים עמך בדברים נכבדים, בדברי תורה והשכלה”. — „כמדומני שמטורף אתה ושוטה—השיב לו בנויפה גם הקול המדבר מפי הסוסה— לה, לבריה עלובה זו, אומרים: השבילי! ואני שואל אותך, ראשית, למה נגזרה גזרה זו דוקא עליה? והרי יש בהמות הרבה בעולם, סוסים וחמורים הדיוטים, שלא נתחנכו מימיהם באחת מן הארוות, ואף על פי כן הם מתפרנסים שלא בצער, והלואי שתהא מתפסמת כמותם. והשנית... היכן כתוב שהסוסים—הכל חייבים בתעודת הארווה? ... מה ענין כלכלה ומחיה להשכלה? בכח מה אינם מניחים למי שהוא לאכול ולנשום ולהיות אלא עד שילמד מתחלה דברים ידועים? ... וכשבאנו לכך לא אכלא את פי ואמר לך דברים ברורים. דע שאין חפץ לבריה זו בהשתדלות מצדך, שיהיו צרכיה נתונים לה בחסד וברחמים, ואף לא שיהיו נתונים לה בשביל טובת הנאה שיש להעולם ממנה... אני ככל הבריות—תאמר בריה זו... וכשחיי יהיו תלויים ברחמיו של מי שיהיה, הרי הוא כמו הודאה, שלו לבדו ראוי להיות ולא לי, ואם אין הוא לי אין לי להתקיים. וכשוה יחייני בשביל טובת הנאה שיש לו ממני, הרי הוא כאלו הוא העיקר ותכלית הברואים, ואני לא נבראתי אלא כדי לשמשו ולהועיל לו בחיי הבלי; ובאמת הריני נפש חיה בשביל עצמי... לא, שתדלני היקר, לא על רחמים, ולא על הנאה, אלא על האמת והצדק העולם מתקיים. מה אתה אומר, פטרוני?” — „מה אומר ומה אדבר—גמגם ישראל גלשונו—אין הדברים אלא דברי „רוח”: הרוח מדבר היום מתוך גרונוך!”

— „הנני!” — קרא איזה שד שיצא פתאם מעמקי היער—הנני כי קראת לי!” הוא היה, בעל כלורית גדולה וסבוכה, כובע אדום עם נוצות מכל מיני עופות על ראשו, ערפו שמן ובריא ועיניו איזמות ומראהו מראה גולן נורא, שרבים המית בתיוו. ומה גדל פחדו של ישראל בהודע לו, כי זה הוא האשמדאי, מלך השדים, בכבודו ובעצמו. אולם בעודנו עומד נבהל ונבוך, נגש אליו משרתו של האשמדאי, ברחא, ובתתו לו שלום במכת־לחי, בדרך השדים, „העמידו תחת קילוח מים קרים, דש והחליץ עצמותיו, הלבישו כתונת משונה, מצנפת ובגדי בד ועשה לו עוד כמה דברים הצריכים לגופו”. על ידי המצנפת שעל ראשו היה ישראל ל„רואה ואינו נראה”, ואז בא בכפו של האשמדאי, שטם ומייל עמו באויר והראה לו למטה על הארץ מחוות שונים ונוראים של שדי־קמל, ערים הרוסות ב„פוגרומים”, וקמוניות¹ גבוהות כנגדלים ומעלות עשן, שהן בתי־חרשת למכשירי־מלחמה. ופתאם ראו עיניו מראה נהדר של ארץ־חמדה:

„שדות עשבים בר. חלקה אחת—חטה בשולה ועינה כעין הזהב, וחלקה אחת אצלה כוססת² פורחת ואודם ולובן בה, ועל מצריהם ירקרק דשא, עשבים וציצים ופרחים נחמדים למראה. עדרי־צאן רועים בעמקים, עזים ושעירים מטפסים על הרים ומקפצים על גבעות. שמחה וניל בכל מקום, צפצופה וקול־זמרה—זמרת צפרים בחורשו; זמזום זבובים ויתושים הפורחים באויר, צרצור הנביס המתרים בבין הציר, צהלת סוסים וגעיות בקרים באחו. על פני מישור גדול זרועים כפרים ומושבות הרבה, כלם מתוקנים ומשובללים

(1) תנורים. (2) תנורים.

בבנינים נאים, ברפזים ובגננות ואסמים. בכרמים פרחי הנפן, ועצי-סאבל נושאים פרים בננים, סור (1) ואהלות (2) וקנטון (3) זולפים בשמים. הקטנים ששחקים ברחובות ופרקדים בבני-צאן, והגדולים מסובים תחת אילנות, איש סקטרתו בפיו ודברי-שיחה ביניהם. אוכלים ושותים ושמים.

„אשריך, ארץ, שככה לך!“ – קרא ישראל מתוך קורת-רוח והנאה, אולם כעבור דגו ראה והנה היתה האדמה הברוכה למדבר שממה. „אש אכלה נאות-דשא ולהבה להטה שדי-חמד, אין דגן ואין חטה. האילנות חשופים, כמושים, העלים והענפים גדועים. יגון חממה בכל מקום, לא נשמע קול אדם וקול מקנה, מעוף השמים ועד בהמה נשמו זאנים! – זה מעשה ההשכלה וזה פריה – הסביר לו האשמדאי בלעג ובוו כדרכו – ההשכלה במיבה הגדול נדרשה ללא שאלוה ובאה למדינה זו בכל כלי-אומנתה: בדם ואש ותזמרות עשן. באה ממרחק ללמד לאנשי-המקום ההדיוטים בינה ולעשות עמהם טובות. וכיון שגוי זה לא היה רוצה לקבל טובותיה, בשביל שהוא שומר אמונים ומנהגי אבותיו, למדתו יצת ודרך-ארץ בעל-כרתו“.

וישראל היה רוכב על מנרפה ושם זמן רב במרומים בין קהל השרים והלצים, וראה במה דברים משונים ושמע מפי מליו הרבה ספורים נפלאים. וכשמצא חן בעיני האשמדאי, החליט לעשותו לעסקן צבורי ולבעל-טובה הרוכב על הסוסה העלובה ולוחץ אותה. שד אחד יזדה לו או את דיני הפרנס והלכותיו: „אנכי כל הקהל כלו – עשה הכל כרצונך ואמור: כך הוא רצונו של הקהל... פני ירא שמים – ראשית חכמה; יראת שמים היא פרה חולבת לאדם בעל-דעה... התאכזר במדת הרחמים – הוי אכזר חמסן, פשוט עור מעל עניים חיים ומתים, וכפני הבריות תתמלא עליהם רחמים ותתאנת במרירות... התחבר לתקיפים – וביתוד למי שידו תקיפה, וגם הטקסא⁴ ברוחות... לעולם תהא תובע... סכל את הבריות... ועיר ובהלות אל יב הלודך. כשתשמע פעמים קול ההמון, תינוק לא חכים זה, צועק וגועה בכביה, לא תתפחד ולא תתן דעתך עליו... חלל השם... והתגולל על מגלה סוד. לשיעור אחד מאחך לספר כל מה שנעשה מאחורי הפרגוד שלך ויוריע מעשך ברכים – על חטא זה תשסה בו את הנערים, עוי הפנים שלך, ויתקלסו בו“.

ישראל נבהל וקרא בחמת רוחו: „אוי! איני יכול לרכוב... בחיך וחיי ראשך איני יכול!“ אולם האשמדאי לא שם אליו לב, הקהיל את כל הרוחות שלו, והממונה על המלחמה פִּיכס⁵ את ישראל והלבישו את הבגדים הראויים לעסקן צבורי. הוא „גלח אתו והשאיר לו פאות נאות, נתן בראשו כיפה של משי, ועל הכיפה כובע-דרכבן. הלבישו כתונת פרופה⁶ בעניבה רפויה, שיש בה פריעת החוזה, ומלית-קטן עליה, מכנסים-בד קצרים, סוליים⁷ ברגליו ופוזמקאות, קפוטה ארוכה ואבנט, ואדרת המה של גבות-שועלים. שמח הממונה במעשי ידיו, והוא מקפל שפתו התחתונה ונעשית דובדבניה⁸ אדומה, מעקם פניו עקימה משונה ומושיט לו את לשונו. ראה אותו האשמדאי ונהנה, שחק לו ואמר: „יפיית, ישראל! הדור אתה בלבושך, פנדך נראים מטוגנים כצפיחית בדבש, אתה מויע באדרתך החמה ומבהיק מתוך כובעך הנאה כאילת השחר“. פתאום גזר הממונה כי דבר מה חסר עוד לישראל, ומיד ענ עגולים מאחורי ראשו בתער-הגלבים והעמיד עליהם קרני-דאומנא⁹ לכבוד ולתפארת“. ואו, כשהיה פעלו תמים, נשאו הרוחות את ישראל בגילה וברנה, והושיבותו על הסוסה, ובחבטם אותה בכח נחפוה ונבהלה לרוץ כאילת שלוחה בנשאה את רוכבה, ששמע מאחוריו קול רעש ושחוק גדול. אולם במרוצתה

(1) мир. (2) בין כושר. (3) ворица. (4) הסכסה של בשר. (5) קשם. (6) רכוסה. (7) סנדליים.

(8) баня. (9) вишня.

השמיעה הסוסה אנתה מרה, ששברה את לבו של ישראל, ונפל מעליה במירוץ הדעת כאבן. האשמדאי מהר אליו, הושיבו שוב על הסוסה ובקש להשביעו שיהא נאמן לתפקידו עד עולם, אבל ישראל לא נשמע לו בשום אופן: ואז נתמלא מלך-הרוחות חמה, שם רגלו האחת בארץ והשניה במרום, אחז את הממרה בציצת-ראשו והטילו ככדור מנבהי שחקים. „אוי, אבדתי אבדתי!” צעק הנופל בהתגלגלו בחללו של עולם, עד שנתחבט ראשו בארץ. ובאותו הרגע פקח ישראל את עיניו, וירא והנהו שוכב על קרקע החזר אצל מטתו, ואמו בוכיה ומסייעה לבני-אדם להשכיבו שוב על המטה.

כשנודע לציפה האלמנה שבנה נכשל בבחינה, אמרה בלבה כי עתה יבוא קץ לכל הבליו ולמדויו: אולם עברו איוו שבועות וישראל עודנו לא שב לביתו. ותסע ציפה לדניפרון, ותביא עמה את בנה, והוא סר וועף ושרוי תמיד בעצבות עד שהוכה בקדחת ונפל למשכב.

— „אלמלי שמעת מתחלה לתורת אסך—ששמיעה לו ציפה את מוסרה—ולא שנית מסדר העולם וממנהגי אבותינו ונשאת אשה, לא היו באים עלינו יסורים קשים אלה. אוי המעשיות, המעשיות שלך!...”

— „בל זה אינו אלא מהם, מן הלצים ההם” —אמר בעל-השם בנאוה של בר-סמכא. **הצויה הזקנה לחשה, רקקה, פהקה וענתה לעומתו: תפח רוחן של אמותם!**

ערך הספור. „סוסתי” היא יצירה שתציה ספור וחציה פובליציסטיקה, והיא מלאה רמזים כלפי הסדרים הפנימיים והחיצוניים שאנו חיים בהם. מצד אחר מוסיף אבראמוביץ להלחם כאן בבעלי-הטובות ועסקני-הצבור שלנו, הרוכבים על „הסוסה” ויונקים את לשדו של העם; ומהצד השני הוא מרתם גם על העסקנים הללו בעצמם, שלא נתרבו בישראל אלא מתוך ההכרח של התנאים החיצונים הקשים והבלתי נורמאליים¹⁾, שהם מקור כל הרעות. אבראמוביץ הוא כמעט הסופר היחידי שהתייחס „למנהיגי הקהל” שלנו באופן אנושי, אף על פי שהוא הרבה יותר מאחרים לבקר את מעשיהם ותאר לנו מהם טפוסים חיים ומפורטים. הוא רואה את הענין מכל צדדיו, והוא יודע כי מצבו החברתי והמדיני המיוחד של ישראל בארצות הגולה הוא שגרים לכל צרותיו. ולהמצב הזה אין תרופה זכונה לא בתחיה לאומית, כמו שחשב סמולנסקין, ולא בהשכלה, כמו שרמו השחרור כל סופרינו בימים ההם, אלא בשחרורם הפוליטי של היהודים. הפוליטי. אבראמוביץ ראה את הריאקציה²⁾ נגד ההשכלה שקמה ברוסיה בשנות השבעים, ואת הריאקציה נגד ההומאניות³⁾ שנגלתה אז באירופה כלה— זיבן כי לא מזו ולא מזו תבוא תשועת ישראל. „לא על רחמים ולא על הנאה, אלא על האמת והצדק העולם מתקיים”.

על חייהם הקשים של היהודים, המוקפים כמה גדרים מבית ומחוץ, מתאונן אבראמוביץ גם בהפואימה שלו „יודיל”, שנופסה בשני חלקים בשנת 1875. ולעומת זאת פרסם בשנת 1878 את הספור המברך

מסעות בנימין השלישי.

בנימין נולד ונתנדל בק"ק בטלון, ובה נשא למזל-טוב את זוגתו זלדה, שארנסה אותו מחנות קטנה. בני העיר הם, רובם ככלם אביונים גדולים וקבצנים נודאים,

(1) הסבכים והמסודרים. (2) הנסיגה לאחור. (3) אהבת-הבריות.

אבל הכל-מודים שהם אביונים שמחים, קבצים טובי-לב, ובעלי-במחן משונים".
 תים בחלקם ואינם מן המהדרין כל כך באכילה ובהלבשה. אפילו אם הקאפוטת
 ת, למשל, קרועה ומדולדלת ושוליה מוזהמים בטיט—אין חוששין לכך, העיקר שהיא
 מי ומבהקת... פת קיבר¹) ותבשיל של גריסין²) למי שיש לו—סעודה מספקת
 היא: ואין צריך לומר חלה של סולת נקיה עם צלי, "רוסילפלייש" בערב-שבת, למי
 לכך, זהו ודאי מאכל מלכים, שאין בעולם יפה ממנו... (השוב) שניצל לברכה
 ה עשר בשבת; זהו אצלם המשובח בפירות הארץ, שאין כיוצא בו, וכיון שרואים
 בא לפניהם זכר ארץ-ישראל, שהחרובין מאכל עוים שם, והם מסתכלים בו ונאנחים.
 ה באדם מישראל שהביא פעם אחת לבטלון תמר, ויהי לפלא, והיו כל בני העיר
 גם ועד גדולם, רצים לראותו. נטלו את התומש והראה בו באצבע, שהתמר, תמר
 תוב בתורה".

ובנימין לא ראה מעודו ערים אחרות, והיה, מצומצם בעולמו כאפרות זה בתוך הביצה,
 ולעת זו שקובעת דירתה בתוך החזרת¹). כסבור היה שמחוז לתחומה של בטלון הוא
 עולם, ואין חיים טובים ונעימים כמו במקומו". המוכסן שבעיר נראה לו כעשיר
 שאין בעולם, "דירה נאה כבית-דירתו וכלים נאים ככלי-שמישו: מנורות נחשת
 ה זוגות; מנורת המאור אחת ובעלת ששת קנים משוקדים, כפתור ונשר על ראשה;
 קדרות נחשת והמש מחבות נחשת; קערות בדיל מבהיקות, מסודרות שורות שורות
 ה) בירכתי הבית, ובלי נזמא כתריסר כפות ממביק: שני גביעי כסף, הדס-כסף
 מנורה לחנוכה-אחת, אורלוגין²) עתיק כמין בצל בתוך שני נרתיקי-כסף, שתי
 ת לשבת, ועוד דברים הרבה שאין להם שעור! אולם ספורי הבטלונים, אצל התנור
 המדרש, הלהיבו מעט מעט את דמיונו של בנימין והחל לשאוף למרחקים. הוא חפץ
 בעיניו את סולותיה של ארץ ישראל, שישמעאל שולט שם, ואת מעשי תקפס
 גם של היהודים האדמונים, או בני-משה, הם עשרת השבטים שכוננו להם ממלכה
 להדיח-השך ונהר סמבטיון. וכיון שנתן בנימין דעתו על הנסיעה היה שוקד בהתמדה
 על מסעותיו של רבה בר בר-הנה בים ובמדבר ומעמיק בהם בכל נפשו. אף זכה
 הספר, "אלרד הדני" והספר, "מסעות בנימין", שנסע לסוף העולם שבע מאות שנה
 לזמננו, והספר, "שבחי ירושלים" עם הוספות, והספר, "צל עולם", הכולל כל שבע
 בשבעה דפים קטנים—מדבר על הבריות הנוראות והמשונות ומספר חדושים ונפלאות
 העולם. הספרים האלה הם שפקחו את עיניו ועשו אותו למין בריה חדשה,
 כמשעו".

מטבעו היה בנימין פתחן משונה, והיה מתירא לצאת יחידי בלילה מביתו. כל יציאה
 לעיר היתה אצלו בחוקת סכנה, כי כל גוי וכל כלב קטן הטילו עליו אימת-מות.
 כשהחליט לנסוע למרחקים התחיל להתנבר על מורך-לבו, והיה כופה את עצמו
 דוקא יחידי בלילה, לישון דוקא יחידי בחדר, ולצאת דוקא מחוץ לעיר, אף על פי
 זה היה מתיש כחו ונפלו פניו מפתח".

פעם אחת יצא מחוץ לעיר בחודש תמוז כחום היום והפליג לתוך היער. היה נשען שם
 תחת העץ, קורא בספריו, שהיו אצלו בחיקו תמיד, וצולל בהרהורי לבו. והרבה היה
 לו על מה להרהר: רוחו נשאתהו לסדינות-הים, לאותן הסדינות בקצווי-ארץ... והוא

(1) לחם שזרר. (2) ארץ. (3) סלדנייך רומקז. (4) יאטורז. (5) נוסא. (6) שגין.

רואה את עצמו מרלג על ההרים, מהלך בעמקים ובמדבריות ובכל המקומות הכתובים בפסוקי נוסע והולך בעקבות אלכסנדר מוקדון ובעקבות אלדר הדני וחבריהם; הוא רואה במחזה את השפיפון (1) הנורא, את השמיר, זו התולעת הנפלאה, גם נחש, שרף ועקרב ומשלות תנינים וזוחלי-עפר הרעים; הוא מניע וכו' ליהודים האדמונים שם ומסיח עם בני-משה... ועד שהוא מהרהר פנה היום, ובנימין עמד, מתמתח בפשוט אבריו ונושא את רגליו לחזור לביתו. הוא מהלך ומהלך ועדיין אינו יוצא מתוך היער. הוא מהלך שעה, שתיים ושלוש וארבע, ולא די שלא יצא מתוכו, אלא שהוא נכנס בו לפני-ולפנים וחשך ישופניו (2) יותר ויותר. פתאום עמד רוח מערה, ויהי קולות וברקים וגשם נורא סאד. בנימין עומד תחתיו, רועד מורם ומסטר ומתעחד ואומר בלבו: דוב אורב לו, אריה יוצא ממסתרים... והוא גם רעב, עיף וצמא, שלא טעם מאוזה כל היום, ובעת צרתו זו עמד והתפלל תפלת ערבית, שופך נפשו ומתפלל בהתלהבות ובכונה עצומה. וכיון שעלה עמודי-השחר התחזק והלך בשם אלהי ישראל. הוא מהלך כשתי שעות בחורשה—והנה קול באזניו, והקול כקול לחטים מזוין נדמה לו מרהוק—ונתבהל וגם ברגליו. אבל סיד היה לבו נוקפו ואמר: בוז לך, בנימין!... כלום גם אלכסנדר מוקדון כמותך? כלום נתיאש גם אלכסנדר מוקדון, כשהיה רוכב על הגשר ותם הבשר מעל ראש חניתו, שהנשר הזה היה אוכל אותו והגביה עוף על ידי כך מעלה מעלה?"

ויאמץ בנימין את לבו והלך לקראת הגולן, והנה אבר נוסע בעגלה מעונה שקים זסלים, וצמד שורים נוהג בה. — "ראברי דיען! (צפרא טבא!)!" — קרא בנימין להאכר בפחד ובמורא, ומרוב כהלה וענויי הדרך נבוכו עשתונותיו ונפל מתעלף. וכשפקח את עיניו, ראה את עצמו מושכב בעגלה על שק גדול מלא בולבוסים, מכוסה בגלימא (3) של צמר עב. תרנגול כפות שוכב מראשותיו, מציץ עליו מן הצד באחת מעיניו ומסרמו בצפרניו, וסלים מלאים בצלים ושומים ושאר ירקות מתחת לרגליו... הכפרי יושב לו במנוחה על מקומו ומקטרותו בפיו, מעורר את שוריו ומזרזם בלשונו: "סאפ, היימא, סאפ!" אבל השורים עצלים ופוסעים פסיעה קטנה, והאופנים מתרעשים בקולי קולות". ושירה משונה זו לא היתה, כנראה, לרצון להתרנגול, כי בכל פעם שסיימו האופנים בשריקת ה"שלשלת" היה קורא, "קוקוריקו" בועף ושורט את בנימין. הוא שוכב מבלבל ומדוכא, ונדמה לו, שנשבה לישמעאלים במדבר, והם מוליכים אותו לאחת המדינות, למכרו שם לעבד עולם. הלואי, מהרהר הוא בלבו, שימכרוני ליהודי, ואם ימכרוני לבן-מלך מאומות-העולם או לבת-מלכה, חס ושלום, הרי אבדתי, אבדתי לעולם ועד!... ובתוך כך אותו המעשה ביוסף הצדיק עם זליכה בא לפניו, ונאנת ברותו הקשה". הכפרי נכנס עמו בשיתה, ובנימין ענהו בלשון מעורבת, והבטיח לו הבטחה טובה להפיס את דעתו: "ושינקי מעבי זונתי דאם משארקע שלישי—כום יי"ש, אי וחלה שאבאשקאווע בולקע, אי דאברע, גוואלד, דאנקיעט טעבע תשואות-הן!"

כשבאה העגלה לבטלון, נסבו עליה המון אנשים ונשים לקנות את הבצלים והבולבוסים, ובראותם את בנימין מתחת להגלימא רצו לבשר את זלדה אשתו, כי נמצאה אבדתה ולא תהיה עוד ענונה שוממה. ובאותו היום נתנו הכנויים "ענונה" ו"קדוש" לזלדה ובנימין, ואחרי שהקיו לו "המומחה" (4) דם והעמיד על גבו תריסר עלוקות שב לאיתנו הראשון. ומני אז היה בנימין בעיני עצמו כבקי בתויות-העולם ומלומד בפנעים, שראה דרבה דברים בעולמו, ורוחו אמיץ לעמוד בפני נסיונות קשים. הוא היה מרחם על חקרן שכמותו, היושב בעיר נדתת, בין הדיוטים ומפשים, ותשוקתו גדלה לצאת מהרת לדרך,

(1) מין נחש מסוכן. (2) ימים בו ויקיפנו. (3) בנד עליון. (4) החובש

כדי לחזור ממרחקים, בכבוד ושם טוב ובבשורות טובות וישועות ונחמות לכלל ישראל, אזו יכירו וידעו כל בני בטלון, למקטנם ועד גדולם, מי הוא זה בנימין...". דמיזנו היה שקיע תמיד בחזיונות המרחקים, וכשהיה מסיח עם הבריות היו הדברים: "אינדיה, סבטיזון, אנטיקודה, שפיפון, שמיר, חמור, פרדה, חרוב, כצפיהית, ישמעאלי, קד, גולן וכיוצא בהם—יוצאים מפיו בערכוביה ובהתלהבות משונה". אבל מאין יקח בנימין להוצאות הדרך ובידו אין פרוטה? ואיך ישתמט מפני אשתו?

וימצא לו בנימין איש כלבבו ורע נאמן את "סנדריל-ה-א-שה" וישפוך לפניו את כל רוחו. סנדריל היה איש תם וענו, העושה תמיד את רצון אחרים. הגדולים היו מתקלסים בו, והילדים חשבוהו לחבר. הוא היה מהלך בחברתם, מסיח ומשחק אתם ביחד ונהנה מזה הנאה מרובה... עוי-פנים שבתנוקות היו עולים על נבו וממרטים את פאת-קנאו. גם אשתו היתה מתעמרת בו, ומחלקת לו פעמים מכות באפה, והוא מרכין ראשו ומקבל אותן באהבה. בימים שלפני החג היתה מעמידתו לסיד את הבית בסיד, ומכסה את ראשו במטפתת וקושרתה מתחת לזקנו. הוא היה קולף לה בולבוסים, מגלגל ופותת את ה"לוקשין", עוסק במלואת דגים, נוטל גזרי עצים ונותנם במערכה בתנור ומצית בהם אש, כאורח הנשים, ובשביל כך היו קוראים לו: סנדריל-האשה". כשספר לו בנימין, כי בדעתו ללכת לארץ-ישראל, במקום שאוכלים חרובים ותמרים כדי שביעה, ולמדינת ממשלתם של עשרת השבטים, ששם יש מלך יהודי—קנאו בו סנדריל ויאמר להלות אליו בדרכו. גם דאגת ההוצאות הסיר חבר טוב זה מלב בנימין, כי מכיון "שיש בתים בדרך, אפשר לחזור אנב-אורחא על הפתחים. ומה שאר היהודים עושים? היהודים מחזירים על פתחי אחיהם, זה אצל זה, הללו היום והללו מחר, ואין כאן לא בושח ולא כלימה, חלילה. הרי מנהג ישראל הוא, ואין זה אלא גמילות-חסד". ובכן החליטו שני הרעים לצאת לדרכם בחשאי עוד ביום המתרת, ולהועד יחד אצל בית-הרחים מתוך לעיר.

למחר כעלות עסוד-השחר, ועדיין עת צאת פרות בטלון אל השדה לא הגיעה—ובנימין הגה זה עוסד אצל הרחים של רוח עם צרוורו על שכמו. בתוך הצרוור נמצאו כל המכשירים, הנצרכים לו לנביעתו זו. היינו: טלית ותפלין, סדור, דרך החיים", "חק לישראל", ספר תהלים וכל אותם מיני הספרים שאילולי הם לא היה יכול לזוז ממקומו, כאומן בלא בלי-אומנתו. קפוטתו של שבת אף היא היתה מקופלת שם, מפני שחובת יהודי היא לנהוג כבוד בבני-אדם ולהתנאות לפני הבריות. בכיסו נמצאו כחמש-עשרה פרוטות, שבשעת יציאתו עלתה בידו להוציאן בחשאי מתחת מראשותיה של אשתו...

ובין כך יצאה החמה בזיו כבודה והשקיפה ממעונה לארץ במאור פניה, ובהשקפה זו סקור חיים ועדנים לכל היקום. האילנות והדשאים, שראשם עוד נמלא טל ורסיפי לילה, מתענגים מטובה בפנים שוחקות, כתינוקות הללו שעוברים פתאום מינון לשמחה וסבבי לשחוק על ידי צעצועים מבהיקים, כשהרסעות עדיין על עפעפיהם... לבו של בנימין שמח כל כך, עד שנפתחו שפתיו—וומר, "מלך עליון" יוצא מנרונו ומתנגן מאליו בנעימה דקה. קול רנתו נתערב עם צפצוף הצפרים, עם זמזום הזבובים. עם שריקת הצרצור, ועלו בתרועה—סזמור שיר למלך הכבוד בשמי-מרום.

הבקר הולך ואור-וסנדריל איננו... בנימין שרוי בצער גדול ואינו יודע מה יעשה. לחזור לביתו? חלילה לו! אלכסנדר מוקדון הרי הוא בעצמו הרס את הנשר לאחר שעבר עליו לאינדיה, כדי שלא יוכל עוד לחזור משם למקומו. ולצאת יחידי בלא סנדריל בך-ליתו?—לא ניהא לו ואי אפשר לו... ועד שבנימין עומד מצפה ומצטער, נראה לו

סרחוק כדמות בן-אדם, ספק גזיריל ספק אינו סנדריל, וכמדומה, שהרמות העולה שם עושה שטלת אשה ועל ראשה מטפחת. בנימין נתחלחל פתאם ופניו חורו כסיד. איקונין (6) של אשהו נראה לו אשתו הולכת אצלו!

הוא המכתר מאוזורי בית-הרחים, ובעוד רגעים אחדים נוכח כי פחדו היה לשוא. סנדריל הלך וקרב, והוא לבוש „חלאמיל“ פסים⁽⁹⁾, ומטפחת מוזהמת מקופלת וקשורה לו על לחיו. מתחת לשתי עיניו שרמת בעורו ומראהו כעין התכלת, מקלו בידו ותרמיל גדול על שכמו. אותה שעה נשא סנדריל חן בעיני בנימין ככלה נאה בעיני דודה, וישמח עליו מאד. הם יצאו בחפזון לדרכם, „ושולי בנדיהם מתבדרים ומרחפים באויר, והיו התיירים דומים לספינה שטה בים וכל זילוגיה פרושים“. אולם מעט מעט נתחממו בלכתם, וכצאת השמש בגבורתו נפלו תיירינו עיפים ומזיעים בצל החורשה שבצדי הדרך והשתמחו על הארץ. החטטין⁽³⁾ והמריטות, שנעשו אתמול על פני סנדריל בידי אשתו, ושהגליו⁽⁴⁾ כבר מעט התחילו מפעפעים ומתמסמסים מזיעה וחום והיו קשים לו כמחט בבשרו. שני הנוסעים התפללו בטלית ותפלין, וכשנתגבר אחר כך הרעב על בנימין התחיל מתחכך ופוחק, מלקק את שפתיו בלשונו וכולע את רוקו, מסלסל בפאותיו ונאנח; וכדי להסית דעתו מזה החל לנגן בלחש „אקדמות“ מתוך המחזור ולהתרגל בארמית המדוברת בין בני-משה. ובתוך כך הוציא סנדריל מתרמילו פת ופרוסות חלה, שנשתיירו מיום השבת, גם קשואים וצנון ובצלים ושומים, שטרח להכין צידה לדרך כאשת-חיל—ופני בנימין אורו. עודם גומרים את סעודתם, והנה כפרי עובר עליהם בענלה טעונה ערימה גדולה של תבן, ויכנסו עמו התיירים בשיחה: „צפרא טבא! אמור נא, בר-נש, איזה הדרך לארץ ישראל?“—„לשרים אתם, יהודאים!“—השיב הכפרי—מה אתם דוברים ומזעזעים את מוחי? דרך זו עולה שכרוגה והם עלעסלאל!“ וברקקו בפנחם נסע לדרכו. גם שני התיירים הלכו לדרכם ברגלים כבדות וכושלות, והיו מתלבטים⁽⁵⁾ ומתגברים עד שהגיעו בין השמשות להפונדק שבכפר ש כ ר ו נ ה. ובעוד שסנדריל דאג לסעודת-הערב, השתטח בנימין, בעל המסעות שלנו, באין-אונים על הקרקע בזוית הבית. „גידי רגליו מתנפחים ועולים והדמים מרתיחים ומבעבעים ועוקצים, כאלו כתות-כתות של יתושים ונמלים מנקרים בתוכם. צדעיו⁽⁶⁾ הולמים כפטישים, קול המולה באוניו“ ואלפיר-אלפים שביבי אש מכל מיני צבעים כברקים מתרוצצים לנגד עיניו. שנה קשה חוטפת אותו, ונדמה לו בחלומו כי הוא שומע ערבוביה של חוכא-ומלולא⁽⁷⁾.

גניחה ונהימה, שריקה ולחישה, שעול ורקיקה, גריפת חוטם ומיץ-אפים. עוד מעט וכנוסיה של בני-אדם נדחפים ובאים אל הבית ברעש והמולה. בנימין נרתע לאחוריו בקרן-זוית שלו, מצמצם את עצמו ומתכנס שם בכל אבריו, כדי שלא ירגישו בו, ושוכב על ששכבו בפחית-נפש. ובתוך כך נתמלא הבית אורה. נרות הרבה דולקים במנורות-נחשת, קצתן פיהן סתום בחלב סחוטך ובפסילתן של פתילות. שנשתיירו מליל שבת, והנרות סדובקים ועומדים על גבן בנם; וקצתן פיהן רחב יותר מדי ומשוקע מעט, והנרות סדובקים מן הצד בפחם ועמידתם עקומה. אצל שלחן ארוך סקצוהו האחד הבורת בעלי כלי-זמר ויושבים, איש כלי-אומנותו בידו, בודקו ומזמנו יפה יפה. הפך בודק את כנורו, סמעך לו בין הנימין באצבעותיו, וכל אחת משיבתו בנחת: ניסנים, כלומר: הנני! הריק קשתך, דידי, ויסינך תחבקני. והנה הוא אוחז הקשתנית בידו, מחליקה ומזמנה לעבודתו. המהצצר פה אל פה יתלחש עם חצוצרתו. יביע לה את רוחו, והיא נשמעת לו ועושה רצונו. „הצימבלר“ זרועות ידיו יפוזו על צימבלתו, יכתש לה כתישין—והיא-

(1) דמת. (2) סיור בצבעים. (3) אבעבעות. (4) כמו בעור. (5) עמלים ומתענים. (6) רקיתו. (7) שחוק.

סתרעמת, מנהגת ומסומזת בועף". והבהרזן משנה את טעמו, וקורא בכח: "הררי! לכבוד הסחותנים ולכבוד בעלי-הבית ולכבוד כל הסוכין בכאן היטיבו נגן בתרועה, זמרו משכיל!" ובעלי-השיר יוצאים בשיר ומריעים תרועה גדולה בשמחה: בתורים וגם בתולות, זקנים עם נערים יוצאים במהול ומרקדים ברנש. הכל מרקדים, הכל מכרכרים, אמילו פשפשים ויתושים מניחים מחוריהם ומתפזרים ונגררים על הכתלים. ובשעת חרדה נתימטנו רגליו של אחד המהוללים ונפל על בנימין בזוית הבית. והנה הוא סחזיק בו, מסתכל בפניו ושואג בקול: הוי, בנימין! ... מצאתי את האבדה והרי הוא בידי! — לקול הקורא חרדו ובאו הרבה מבני החבורה, ובנימין רואה ומכיר אותם. אנשי בטלון הם, וגם הרב הבטלוני בתוכם. ... ועד שבנימין סחזיק ברבו בשתי ידיו ונחן ולהש לו את סודו, הרגיש פתאם מכה רבה בצדו, ומפני הכאב חמרסרו (1) פניו כמו מאכילת סרור. והנה הוא נוער — מתנודד ומוחה דמעה מעל ריסי עיניו ורואה שהוא לבדו בבית, אין אדם ואין אור נר. הלבנה נשקפת בעד החלון, אצלו רובצת עגלת-כקר והוא חובקה בשתי ידיו.

מפחד פתאם קפצו ממקומם גם בנימין וגם העגלה, ובהחפזם לנוס נתקלו זה בזה וזכשלו שניהם בעבים⁽²⁾ של שופכין ונפלו יחדו ברעש גדול. לאחר טבילה זו חרדו אל בנימין הפונדקי וסנדריל ונר דולק בידם, והוליכוהו בכבוד לחדר מיוחד והשכיבוהו על ערימת-תבן. והמנוחה היתה נעימה לו שם כל כך, שנתעצל לעזוב את המקום גם ביום המחרת. למה היה דומה? לספינה ששבתה על שרטון⁽³⁾ בים ואין רוח נושב ומזויה ממקומה. ביום השלישי קמו שני התיירים והלכו לדרכם, ואחרי ימים רבים של נדודים באו להכרך צלמונה, שכמותו לא ראו מימיהם. הם תלו עיניהם לבתי-החומה הנבוהים ולכל מה שלפניהם ומסתכלים בהם ברדת ובתמהון-לבב, והיו מהלכים בצדי הרחובות הליכה משונה על ראשי אצבעותיהם. — כסבור אני — אמר סנדריל ביראת-הכבוד — שווה מעין סממבול⁽⁴⁾. — מה סלקא אדעתך, שוטה? מה לזו ולסממבול? — נענה בנימין מעקם פניו בשחוק, כאלו סממבול היא עיר-מולדתו — סממבול, שוטה, יש בה ת"ק רחובות, כל רחוב יש בו ת"ק פעמים ת"ק בתים, בעלי חמש-עשרה או עשרים קומות, וכל בית דרים בו ת"ק בני-אדם! ובעוד ששני התיירים הולכים ומתוכתים באמצע הרחוב, באה מאחוריהם עגלה וכמעט שלא הזיקה אותם בהרבן⁽⁵⁾. העגלון עורר עליהם שוט וקרא: הוי, בטלנים! למה אתם זוחלים כסרטנים וחוסמים את הדרך להעוברים? — ושני התיירים נפרדו ונסו איש לעברו. סנדריל רץ ונתקל בקורה, שהיתה מוטלת ברשות-הרבים, ונשתמח מלא-קמתו על הארץ; ובנימין רץ ונתקל באשה תגרנית מן השוק וסל מלא ביצים בידה. הביצים נשברו ועליו יצא קצף גדול. התגרנית פצתה פיה לבלוע אותו חיים וסמרה לו על הלחי, שנתלכלכה בחלמון⁽⁶⁾ של ביצים, ועוד ידה נמויה להחזיק בוקנו ופאותיו, אלא שנמלט לאחת החצרות.

כששבו שני התיירים לבית-המדרש, שהם מתאכסנים שם, מצאו את הבטלנים עומדים ומתוכתים על מטרת נסיעתו של בנימין. הם עזבו את עיני הפוליטיקה ואת מלחמת קרים שהיתה אז, והיו מדיינים זה עם זה אם יצלתו התיירים במסעם. — הנעו בעצמכם — צעק איציק פשטן, מתנגדו של בנימין — אלכסנדר מוקדון, שהיה רוכב על נשר ובא עד שערי גן-עדן, אם הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך בכיפה, לא היה יכול לעבור את הרי-חושך, ברנש זה שלכם, נפש שפלה כמותו, לא כל שכן! ולעומת זאת הזכיה הייקיל בעל-למות מספר "יוסיפון", כי בנימין יצח לעבור את סמבטיון ולהגיע בשלום להיהודים האדמונים. הריב גדל כל כך, שאיציק החל לשנוא את בנימין, ולא נתן לו מנוחה לא ביום ולא בלילה. פעמים היה תולה בו קופה של נוצות וסמרטיון

(1) נצרכו ונתכרכמו. (2) סיררררררר. (3) מויל. (4) מוסי-העגלה. (5) זשטורב.

לאחוריו, כדי שיהיה שחוק לרבים, פעמים היה משליך עליו בחשאי סמרטוט מזוהם והכפישוהו¹ באפר, ופעמים היה נוטל את סנדלו ומצניעו ולא מצא אותו אלא אחרי יגיעה רבה. כשהיה מתנמנם בלילה על משכבו היה נוטל קש ומוליך ומביא אותו על תפוח-עקבו עד שנרתע ממקומו, או שולח פתילת-נעורת חרוכה ומעושנת אל אפו, וננער בהול ומבוהל, מעטש וגונת מפני העשן שעה שלמה". כן היה איציק מלבין את פני בנימין ברבים, ואמר כי לא יעלה ויבא לסמבטיון, "אלא כשיצמחו שערות על כף ידו, ואת היהודים האדמונים לא יראה כמו שאינו רואה את אזניו". וגם הנערים בחוץ החלו להתקלם בו, והיו מסקלים אותו באבנים וקוראים לפניו: שמיר, שפיפון!

לעומת זאת מצאו שני התיירים בצלמונה את פרנסתם ברוחה בחורם על הפתחים. סנדריל-האשה היה נכנס בראש, ואמר: "צפרא טבא לבעל-הבית! מושך אחריו את בנימין בכנף-בגדו, לוחש לו באזנו ומאמצו שלא יתבייש, ודוחפו אחר כך לפניו, והוא בעצמו נרתע לאחוריו ועומד בהכנעה כעני בפתח". הם היו לשאזה בפי הבריות, והוב בעלי-הבתים התענגו על דבריהם ונתנו להם את נדבתם בפנים שוחקות. ובלכתם ברחוב ל"עבודתם" היה לבו של סנדריל, נושא התרמיל, טוב עליו, ופעמים היה מנגן בלחש, בינו לבין עצמו, את הומר:

פּוֹרִים הַיּוֹם וְאֵין שְׁנֵי—

הָבָה לִי פְרוּטָה וְגַרְשֵׁנִי.

בנימין ישב בשלוחה ולא עסק אלא באכילה ושינה, ככל בני צלמונה, ותשוקתו לנסיעה רפתה כמעט. אולם לא ארכו הימים ומאורע אחד בא להזכיר לו את תעודתו, לטובתו ולטובת העולם. יום אחד לפנות ערב התנפלו המון נערים קטנים על שני התיירים, ונאנסו להמלט מפניהם דרך מבואות אפלים, עד שהגיעו במורד התר לנשר ארך וצר. ובעלותם עליו, והנה—ר אייזיק דוד, "החכם" מבטלון לקראתם. הוא נתן להם שלום כמתרעם ומשחק כאחד, ואמר: בריות נאות! מתננבים לברוח מביתם, הם מתננבים. מה ועל שום מה? ... זוגתך, סנדריל, עתידה להפרע ממך, גמולך בראשך היא תשיב ביד רחבה, זוגתך ... ואמנם לבה אמר לה, ודאי במקום זה אתם, לה אמר לבה. והיא היתה רוצה דוקא לילך לכאן, היתה רוצה, ודוקא עמי, זוגתך". ובאותו רגע נשמע מאחוריו קול אשתו של סנדריל, הצועקת ומקללת ונכונה לקרעו כדג. אולם הנשר היה צר כל כך, ששני בני-אדם לא יכלו לעבור עליו בבת-אחת, וכיון שנאספו עוזרים ושבים מזה ומה הוצרכו רבי אייזיק-דוד ואשת סנדריל לשוב לאתוריהם, ואף בנימין וסנדריל חזרו להצד השני כדי לפנות את הדרך להעוברים. ובתוך כך נתישבה דעתם של שני התיירים מהבהלה הראשונה—ונמלטו.

הם מהרו לעזוב את צלמונה, ושמו פניהם לכ ס ל ון. כשנכנסים אל העיר יש לדלוג

על בצה אחת שם. ואחריה על השנית ועל השלישית, הבצה הגדולה ביותר, שכל צנורות ומי-שופכין של בעלי-הבתים מקלחים לתוכה ומביאים עמם מכל טוב בכל יום תמיד, יום יום ומיני סחורתו וחפציו מכסה גוונים וריחות משונים, הכל מעניני דיומא, ומהם אתה מכיר כל יום ויום מימות השבוע. כשמקלחים לתוכה שואבין מכורכמים² מפני החול, ששפין³ בו את הרצפה, ומוליכים ומביאים עמם קשקשת של דנים, בני-מעים וכרעי תרנגולים, מעט שערות וחתיכות שלפים⁴ חרוכין⁵, דוו יודעים, רבותי, שהיום יום

(1) לכלבה; הכפיש—השקיע. (2) צהובים. (3) מקחים ומנקים. (4) פרסות. (5) צרובות

בשבת—משכו וקחו לכם סעל וחבילה של זרדין ורוצו, במחילת כבודכם, לבית-
 דרחץ! כשהולכים ובאים לשם קליפות של ביצים, של בצלים ושל צנון, גידים של
 הצר-הכבד ומספירי הגימלוח ועצמות גדולות חללות—שבתא שבא לכם, יהודים! יערב
 לכם ה"קנייל" בבני-מעכם! וכשאתם רואים קילוח הזוחלין רפה, ושם נגורים ומתלבטים
 שזורי דייסה (1) נוקשה (2), חתוכות עיפה יבשה, סמרטוט בלה ומטאטא חבוש—סימן הוא
 לכם שהיום יום ראשון בשבת, השואב עדיין לא הביא סים ובקושי הוציאו מידה-תמצית מן
 החבית עד כדי הרחת הקדרות, שטמנו בהן חמין לשבת".

בכסלון נתקבלו שני התיירים בכבוד הראוי להם, טולצה ומריינה, שתי נשים
 פורסמות, זקנות צנועות וכשרות, שהיו מתעטפות בכל יום בין הערבים, כידוע לכל,
 שיפה של שבת עם צניף סהור לראשן ויוצאות מחוץ לעיר להקביל פני מלך המשיח—
 לו הן שזכו יום אחד בין-השמשות למצוא בתחומה של עיר את תייריני הנכבדים הבאים
 אלמונה, ולהבטיח למול-טוב בשעה טובה לכסלון. מיד בשעת הפגישה הרי זה ידעו
 תי הצדקניות הכל, מי האנשים האלה שהזמין הקדוש-ברוך-הוא לפניהן ומה מעשיהם—
 ידו שמחות". ובכואם יחד אל העיר לוו אותם המון נערים ואספסוף, וקראו אתריהם:
 "ושענא, יהודים אדמונים, הושענא!"

באותה העיר ראו בנימין וסנדריל ראשונה את הנהר הגדול סרחון והשתוממו
 ליו. הם החלו להתרגל לשוט על פני מימיו בדוגית (3), כדי שלא תזיק להם אחרי כן
 נסיעה בספינה על פני האוקינוס הגדול. מתחלה היו יורדים להדוגית ברטט וביוע (4)
 עבלים משעמום ובלבול-המוח, אבל כשעברה "מתלת-הים" הראשונה היו נהנים מהשיטה (5)
 אה מרובה. פעם אחת ראה בנימין, בלב הנהר מקום גדול ירוק כלו ונחמד למראה,
 סבור שהוא אי מגדל דשאים ומיני בשמים נאים; וכשנשא את רגליו והיה מוכן לקפוץ מן
 הדוגית על האי, חפז עליו רב-החובל בקול צעקה, מחזיק בו בערפו ומטילו לתוך הדוגית
 יחד רב מאד, עד שנשתטח על קרקעיתה ושכב מבולבל ומצורף ולא הרגיש כלום אלא קול
 מן אצל הדוגית וסביבה נשערה מאד, כאלו היא נאבקת עם איזה פגע בדרכה ומתנהגת
 בכדות מרובה". ואחרי כן שמע מפי הערל, כי אין זה אי, אלא "רוקה סרוחה
 בלבית (6), שהסרחון מבעבע ומתכסה בה בכל שנה". פעם אחרת ראה בנימין במצולת
 הנהר את דמות הכובסות המשתקפת במים, ודמה שהן היפיפיות של ים, הקוסמות
 משוררות בנעימות.

יום אחד טיילו תייריני בתחומה של עיר שמחים וטובי-לב, והחליטו לצאת מחר
 דרחקים דרך הנהר; והנה, עגלה באה לקראתם ושני יהודים בתוכה. אחד מסיע את
 סוס במושכות שבידו ואחד יושב בהיסבה על צדו, כובעו נשמט לו אל מול ערפו וקש יבש
 יזי—סימנים בדוקים למוחו של יהודי, שהוא מתהפך בתחבולותיו ורבות מחשבות וסכרות
 זונות בו". ויבואו שני היהודים בדברים עם התיירים, ויפתו אותם לשבת בעגלה ולנסוע
 עם לעירם פרדיונה, כי יקבלו שם בכבוד גדול ויוכלו לעשות את דרכם למרחקים דרך
 הנהר הגדול פרדון, העובר באותה העיר ומשתפך לתוך הים. התיירים נעתרו להם,
 כי היהודים שמו עליהם את עינם לטובה בכל הדרך, והאכילו אותם מטעמים משובחים,
 כמותם לא ראו אפילו בחלום. גם בבואם לפרדיונה הביאו אותם לאכסניה טובה, וערכו
 ניהם מעודת-ערבית גדולה. וביום המתרת הובילו אותם שני היהודים הטובים ומבני-י-
 זרחים לבית-המרחץ.

(1) גריסין. (2) שנתקשה. (3) סירת-דוגית. (4) חרדה. (5) טאבאניע. (6) פירחת.

בשנכנסו תיירינו לפרוורדר, עמדו והשתוממו על הרצפה המבהקת ועל הטעויות ודיעות השטוחות עליה, ונדמה להם שעושים (בפלטון 2) מפואר ומכושף זה, שכתוב בספר, מעשה בבא" ובספר, לילות אלף ואחד". עוד טעם ובנות-מלכים ישיטות באות לקבל את פניהם, והם מזומנים לחיים נעימים ולתענוגות בני-אדם. אבל תחת בנות-מלכים בא אליהם איש-חיל אחר ומזרזם להפשיט בכבודם ובעצמם את כליהם... לאחר שנתפשטו בגדיהם נטלו תיירינו איש את צרורו בשביל לשטחם בבית-המרחץ, כדרך העולם... אבל איש-חיל הזה נטל את כליהם מידם והכניסם מחוסרי-בגדים וערומים לתוך חדר אחר, ושם יושבים בני-אדם סביב לשלחן גדול מלובשים בגדי תפארת. תיירינו פונים ומביטים בה ובה ומתקשים בדבר, היכן הוא התנור שזולפין (3) עליו מים שיהא מסיק הכלא, והיכן מזיעים כאן. צי טוט זשירדיוסקי באני? (וכי כאן הוא בייבני ליהודים?)—שואל סנדריל... אחר מהסובים אצל השלחן בא ומסתכל בתיירינו הערומים והמדולדלים, שאין בנופם כזית בשר אלא עור וגידים ועצמות, ומדבר אליהם מוסקבית כלשונו...

וכשהוציאו לאחר כך את בניטין וסנדריל מן הבית היה קשה להכירם, כל כך נשתנו פניהם: הראש מגולח, אין זקן ואין פאות, העינים קמות ונוגה משונה להן כעין הזוכיות, המצח טעות-טעות זעה עליו, טעות גדולות וקרות, ועל פניהם צלמות. הם כפופים ומשתוחחים, מודעזים ומרעידים, וסביבם אנשי-חיל מזוינים. השמים התקדרו בעבים, ומתוך חושך, ענן וערפל יצא ברק והאיר את ההכורה הזו, ואחר הברק רעם...

שני התיירים, שנמכרו לעבודת-הצבא, הובאו להקסקיטון⁽¹⁾, ושם הליבשו אותם בגלימת חילים, שהיתה נראית עליהם כקאפוטת; הכובע של גבורי-מלחמה נראה בראשם ככיפה זו בראש אשה צנועה, וקנה-הרובה שבידם היה כמנרפה בידי משוק הכירות. הם לא צלחו כלל להעבודה, והוכו כמה פעמים בשוט ובאגרוף. סנדריל היה מחקה את מעשי החילים, ומתחנך בינו לבין עצמו בתכסיסי-מלחמה: מתמתח בכל קימתו, מגביה ראשו למעלה, מבליט חזהו ומנפח לסתותיו⁽²⁾ כגבור, מרים פעמי רגליו, יגוד עקב ופוסע והולך מעדנות⁽³⁾ כמו ברבור, הולך אל ימין וסובב אל שמאל וסופר ומונה צעדיו אחת ושתיים ושלוש, עד שלבסוף רגליו מתלבטות והוא נופל". כנגד זה היה התרגיל (קשה וזר לבנימין, שהיה חושבו לשמות בלתי מתאימה לבעל-אשה, והיה טוען שכל הענין אינו אלא מקת-טעות, כי שני היהודים הרמאים סבבו בכחש גם אותו וגם את הפקידים. הוא החל להזכיר לסנדריל את נסיעתם למרחקים, ובליל קיץ אחד נסו לברות מהקסקיטון.

רוח הם נושבו בחוץ, ענני-בתר (8) שהורים נקודים וברודים (9) נופעים ברקיע זה אחר זה, כאלו אלפי בעלי-ענלות הולכים שם ועגלותיהם טעונות סחורה קרבה, וכלם נחפזים לבוא ליום הכסא, להיריד בשמים במועדו. אף הירח כפוחר על יד סחורתו הולך עם האורחה הגדולה הזאת לשלחה. לעתים הוא שולח ראשו, משניח רגע ממכון שבתו לראות מה נעשה שם בחוץ, ואחר הוא נחבא שנית תחת יריעת-ערפל שחורה זפוחה ומפוחה (10). תיירינו מהלכים בחשאי על ראשי אצבעות רגליהם ובאים עד גדר החצר, מטפסים על צבורה של עצים ועולים משם לראש הגדר. ובתוך כך מתחיל סנדריל לספר בלחש, כי זקנו, עליו השלום, בא אליו בחלום הלילה ואמר לו לברוח מזה. פתאם, נשמע קולו של איש-חיל מזויין, שעמד שם בקרן-זווית על משערתו. הפליטים שלנו נבהלו מקולו ונשתפחו על פני הגדר, כובשים נשימתם, אינם זזים זז כל שהוא ונראים כשני סמרטוטים גדולים סוגחים שם יחדו. נחה שקטה מסביב והסמרטוטים החיים האלו זזים ממקום, מטפסים ויורדים בזהירות מעל הגדר—והם מבחוץ. הם מהלכים על ארבע, זוחלים ועוברים מנגד

(1) שמיים. (2) ארמון. (3) זורקים. (4) *казарма*. (5) לחיו. (6) ברוח התעוררות. (7) ההתרגלות בעבודה (8) בתים וגישים. (9) צבועים קיים. (10) משחרה בפחם.

לשומר ומתמלטים, בעזרת השם, לסיסמה אחת בשלום, שם קמו על רגליהם, עוסדים ומביטים איש אל אחיו ועיניהם סבהקות".

אולם שמחתם היתה עדי רגע. סנדריל שב לכלות את ספורו, וקולו נכנס לאוזני קיד-צבא אחד העובר בסימטה, ויתפשט וישימם במשמר. ואחרי שישבו כלואים כמה ימים בית-הסוהר, הובאו הפושעים לפני בית-דין של צבא. אז קם בנימין לפני השופטים והוכיח זם, כי אין זה ישר כלל לחטוף בני-אדם ולמכרם בשוק כתרנגולים, גם מסר מודעה כי עולם לא היה מלומד בתכסיסי-מלחמה, וכל המעשה לא היה לכתחלה אלא אונס ורמאות. אאותה שעה, בא הרופא ונכנס בדברי-שיחה עם תיירינו, ולאחר שנתעסק בהם נתן אצבעו ל מצחו, ונענע בראשו לרמו עליהם: חסרה כאן תוליה (!) אתה... הפקידים נמלכו זה זה, ופסקו—לשחרר את תיירינו מעבודת-הצבא. בנימין נתפטר מאתם בקידה לשתחזיה משונה, וסנדריל מתמתח, מרים פעמי רגליו כאיש-חיל, יגוד עקב ופוסע שלך אתריו קוממיות".

ערך הספר. במסעות בנימין השלישי תאר לנו אבראמוביץ תמונה מנוחה, קאריקאטורה, מחיי הגלות העניים והפעוטים⁽²⁾. על החיים הללו אוהב המספר להתלוצץ מתוך חמלה גם ביתר ספוריו, אולם כאן הניף ביתור את שוט-הלצתו על האידיאלים⁽³⁾ הישנים של הניטה. רוב היהודים המפוסים מהדור הישן מביטים על ההיסטוריה הישראלית, על ארץ ישראל ועל הגאולה בעיני בני-מין, לא שהוא קונסיקבינטי⁽⁴⁾ יותר מאחרים. הוא מוציא אל הפועל את השאיפות הרומאנטיות של הניטה, והוא נעשה ל"דון-קישוט" יהודי, המגוחך במדה שהוא חסר אונים וידיעה. הוא מראה את התהום שבין אידיאלינו הישנים והמציאות. גבור בסלן גבור הבטלן. הגרועים וחנוכו המקולקל עשוהו לבריה משונה, שהמגוחך בולע בה את המעציב. הבטלנות היא מין תרבות משונה שצמחה על שדה הגלות, כשנזרעו בו לאים היחוס הקדום של "עם סגולה" והאפסות⁽⁵⁾ הנוכחית: ובנימין מצטין בכל מדותיה: לטאיפה לגדולות, בבזו לכל דבר שמחוץ לחונו הצר, בעניות רוחנית וחמרת גדולה בבטחון כביר בעצמו. הבטחון הזה הוא השרטוט המבדה והסימפאתי⁽⁶⁾ של גבורנו, והוא זמכית לנו, כי גם התרבות הבטלנית שלמה היא וטבעית לפי דרכה.

בשנת 1881 נתמנה אבראמוביץ למנהל בית התלמוד-תורה באודיסה, משרה שהוא נושא עד היום, וכעבור שלש שנים פרסם את הדראמה באודיסה. "הקריאה לצבא". ובאותה השנה, 1884, חגגו חובבי ספרותנו את מלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית של אבראמוביץ, שהניחה את היסוד לבנין יצירה המשוכללה ביהודית. אולם זה היה תג-הפרידה להמספר מלשון זו, כי חדל מני אז לתת לה את כחו העקרי. הוא עמד אז כבר על סף התקופה השלישית והיותר חשובה ביצירתו, שבה שב לעברית ונתן לנו את ספוריו היותר גדולים בכמותם ובערכם. בשנת 1887 פרסם את ספורו הקטן "בסתר רעם", המשמיע לנו איזה הד מה"פוגרומים"

(1) סגנות (2) הקפטים. (3) נושאי השאיפות. (4) נאמן להשקפתיו. (5) ничтожество (6) החביב והרצי.

שהיו בראש שנות השמונים. ולאותם המאורעות שם אבראמוביץ זכר גם בהספור הגדול

ב ע מ ק ה ב כ א

שנדפס בשנות 9—1888. הוא מתאר את קורות חייו של הירשילי, שנולד ונתגל בקביאל, עיר מלאה אביונים, המתפרנסת מכסלון הסמוכה, בהספיקת לה מלמדים, סרסורים, מקבלים ובטלנים, בעלי-תפלות ובעלי-תקיעות, צדקניות וקנות הלוחשות על המכה ועל הספחת ותחלואי ילדים, תגרניות עם ביצים ושומן של אוזים לפסח, מורטות נוצה ואורגות פוזמקאות, שפחות ומניקות. הורי הירשילי העניים, לייזירי-ענקיל ומלכה-טויבה, לא שאלו את עצמם בשעה שנולד: במה תתפרנס בריה תרשה זו? — אלא נתחבמו בהשאלה הקשה: מה שם יקראו לילד? כי הכנים המרובים שקפצו ונולדו לפניו כבר נמלו להם את שמות כל קרובי המשפחה. ובעודם נבוכים בא למלכה-טויבה בחלום הלילה קרובה גדליה-הירש, שהיה ממליא בחייו כל מיני כגדים ונעלים קרועים ואהב לשנות יין, והתחנן לקרוא את שמו על הילד כדי להמציא מנוחה נכונה לנשמתו; ובקשתו נתמלאה בלי רצון ורק למחצה.

כשגדל הירשילי היה אביו מחבבו ומושיבו בשבת בראש השלחן, כדי שיסייע לו בנגון ה"זמירות"; ואחיו הגדול הנא-למיל, שהיה תמיד בר-פלונתא¹ שלו, היה מקנא ומלעיב בו בחשאי, מתעתע בקול נגינתו, מעקם שפתיו ותומך פיקא² של גרירתו באצבעו, מנענע בראשו ומנפח לסתותיו כברבור. מתמלא הירשילי חמה ורותח כודד נפות, מושיט לשונו לאחיו, מכנים אגודלו לבין אצבעותיו ומראה לו "אגרוף-רשע" ומלחש לו בכעס: הרי שלך לפניך... התבקע מתוך רוב קנאה והתפקע! אולם בני לייזירי-ענקיל התקוטטו יחד רק בצנעה ובלחש, כי הטיל עליהם אביהם אימה יתרה, ולא היה מראה להם תבה רבה ומאיר את פניו אלא בעת שחלו.

בבית היה הירשילי שלפוחית 8 נפוחה סלאה אויר, כובש את רוחו ויצרו לדבר-הוללות; יצא לחוץ, פקעה השלפוחית, והירשילי נהפך לנער שובב שאין כדונסתו ועשת כל מה שלבו חפץ — ידו בכל וזרועו נטויה על כל הנערים כגילו. לידות אבנים, לתפיש עז בקרניה ולרכוב על גבה, להחזיק בזקנו של תיש-הצבור ולתלוש סמנו סלא חפזי שערות, להכאיב חתן ובלה תחת חופתם במחטים, לרדוף אחרי השנועע ברחובות העיר, לקפץ ולהחזיק בענלה מאחוריה. בשעה שהמוסים מושכים אותה ורצים — מעשים אלו לא היה בין חבריו מפליא לעשות כמוהו. ובשביל כך חלקו לו חבריו כבוד, והיה להם לכהן ולראש בכל דבריו שחוק והוללות. בפרוע פרעות בנערים השוככים ועשו מלהסה ביניהם, היה הירשילי שרי-הצבא להם וחבש כובע של נייר עם נוצות בראשו, וכל כחו וגבורתו נודעו בזה, שהיה מצוה להלקות את הכל בלא חטא ועון כלל, רק לכבודו לכד... בימות ההסח היה הירשילי נוהג אספסוף של נערים לרחיצה ביאור, זה מי בצה גדולה ומעופפת, שחזירי העיר שקועים בה בטיט בכל נופס עד ראש הוטסס. והליכתם זו של בני-החבורה היתה ברעש ובשמחה וביד רסה. לא היה דבר בדרך שלא חלו בו ידיהם. בני-אוזים פעוטים נחזים וגסים, הלוך וטפוף מעש בבנפיהם הקטנית, שלא התכפו עדיין בנוצות כראוי, והאוז הגדול, זה אביהם ופטרונם, מתמרמר למזעזעיהם, לעדה פרועה זו, שואף ונושף בנחיריו ומעקם את צוארו כמין שלשלת. העגל שם מטרית את עצמו ועוטר מרבעו על גבי העשבים, מעמיד שתי עיניו ונתת איזו פסיעות לאחוריו, כשהוא מנענע בראשו ומשפיל מצחו לארץ, ולאחר כך הוא נמלך ומנביה זנבו ורוקד ובורח בדהרות⁴, דהרות גסות... והנערים עוד בשעת הלכסם מקדימים ומתירים את מבניהם ופוזמקאותיהם בחזון ובבהילות

(1) איש-רובו. (2) כפתור. (3) узыры. (4) קפיצת.

יתרה כל כך, עד שתיכף בביאתם לסחוז חפצם הבגדים נושרים מעליהם, והם דולגים לתוך האנם—והמים מבעבעים ובבל-בול" מתבלבלים.—בשעה שבין מנחה למעריב היו הנערים מתקבצים בעזרה של בית-המדרש ובאים להוריד שם, כל אחד מין מחורתו בידו, ונושאים ונותנים בחשק ובעיון גדול: זה מהליף מסמר ישן ועקים בכפתור של נחשת, וזה מוציא מאוצרו אגוז נקוב, שמשמיע קול חליל, ועליו קופצים שני קונים ומשתדלים לעשות עם בעל האגוז חליפין בשברי כלי זכוכית וסיני צבעונין (1) משונים; אחד אוחז בידו זנוגיתא (2) חלולה וירוקה ועושה בה עסק עם חברו, שסתפאר עליו בצפורת-כרסום (3) מתה תלויה בשערה תלושה סזנב הסום. הירשילי שלנו הוא היה המכריע בין התגרים הללו ומשער ערכו של כל מין מחורה ונוטל שכרו מכל אחד בשביל טרחתו. ועל הרוב לא נגמר יריד זה בלא תגרה, אין אחד שלא היו לו לבסוף תרעומות על חברו, והכל באו בטענה, שהמקח מקח טעות. והנה התגרים כועסים ומזרעמים, עוד מעט וקטטות ודברי ריבות עתידים לבוא לכלל מעשה—למריטז פאות ומכת לחי; ונער שובב אחד הרי זה עומד על נבם, תוקע ומריע בנגרנת של אוזה שחוטה, להגדיל המחומה ולהאדירה. והנה רעש והמולה, צעקה וצוחה גדולה, עד שבא ה"שמש" דחוף ומבוהל וניער בהם בנייפה, והנזופים השוכבים עוקרים רגליהם ובורחים ומתפורים כעכברים אל חוריהם.

פעם אחת נזדמן רופא-חולים לקבציאל, וכל היהודים, למקטן ועד גדול, נעשו פתאם כואבים ודווים ורצו אליו להתרפא. וירא הירשילי את מעשי הרפא, ויאמר לרפא גם הוא את בני חבורתו. הוא התגנב ביום הששי בבקר וקמץ מלוא חפניו מן הקמח, הפלפלין (4), הכמון (5) ושאר מיני תבלין (6), שהכינה אמו העניה ברוב עמל לכבוד שבת—ויעש מהם מיני סמים וקילורים (7) בתוך צלוחיות קטנות. ובעודנו יושב אצל הגדר מאחורי ביתם ומצטער על שאין לו חולים לרפא, עבר עליו משה-יוסי, נער משולח ויתום נעזב, ערום ויתף, הרוכב על ממהו, מורוז בשוט וקורא: הייא (8), בועט ברגליו ומבליט את כרסו, דוהר ומקפץ וצוהל כסום.—"שושה-סוסי, משה-יוסי!—אמר לו הירשילי בלשון קונדס—סאתה סוצה, אתה רוצה, סהיות סולה, להיות חולה?"—סוא, לא, סם וסלום, חם ושלום!—החזיר משה-יוסי ובקש אוכל לשבור רעבונו. ובאותה שעה נאספו עליהם עוד נערים שובבים, וכלם יחד פייסו את משה-יוסי ופתוהו בחלקות שינית לחכול את רגלו במסמר ברזל: שמענו, משה-יוסילי, אתה שוטה שבעולם! כיון שתלקה בגופך והמכה באה עליך, הרי יהיו מטפלים בך ומכלכלים אותך בחסד... הם נשבעו לו בתקיעת-כף ובנקיטת-ציצית שיעשו עמו בשביל זה טובות ויגמלו לו חסד, ואחרי שבדק משה-יוסי את ציציותיהם ומצאן כשרות פשט את רגלו, והירשילי תחב בה מסמר שהעלה חלודה והטיף על הפצע איזו טפות מסמי-הרפואה המתובלים במלח ופלפלין.—"אוי רגלי, כאש בוערת ברגלי!"—צעק משה-יוסי בקול גדול, כשהוא מתחבט על הקרקע במכאוביו ומתבוסס (9) בדמן, והשובבים הפרועים נבהלו ונסו לכל עבר. הנער הנפצע שב הביתה בוכה וצולע על רגלו הימנית, נפל למשכב והיה חולה ימים רבים; וכשהגיע הדבר לאוזני לייויר-יענקיל, מתח את הבן-יקיר, המצטרק בדמע שגם חבריו עשו כמותו, על העמוד, והוא הובטו ואומר: הרי לך לשמך ולשמם ולשם כל בעלי-טובות שכמותכם!" ימי ילדותו של הירשילי לא ארכו, ומהרה קפצה עליו זקנה ונעשה יהודי-קטן. הוא החל להתנהג ולהתהולל עם חבריו, בחשבון ובוהירות יתרה, שלא לקרוע בשעת מעשה הקפומה הבלואה ושלא ישתמט הכובע ויהיו עומדים גלויי ראש, חם ושלום, ושלא יתלוש האחד שערה מפאותיו של חברו, וכל עניני השחוק ומעשי ההוללות אצלם היו מעין

(1) חפצים צבועים. (2) פנינת זכוכית. (3) бабочка. (4) перецъ. (5) тинъ. (6) בשמים. (7) משחות.

(8) סהר. (9) מתגלגל ומתזרפר.

דונמתם של אלו, שהגדולים בעלי זקן עושים". הירשילי החל להצות און גם לספורי הבמלנים אצל התגור בבית-המדרש, וביחוד נחרת בזכרונו המעשה ברבי ש מ ל ק י, זקנו של הנגיד רבי יודיל בקביאל, שקבל את "טבעת-המופת" במתנה מאת אליהו הנביא, והברכה שורה מני או במעשי ידי צאצאיו. כשהציק הרעב להירשילי לעתים קרובות לא היה מבקש אלא זו בלבד: "מי יתן לי טבעת-המופת—הייתי מנחש בה ואומר: יהי רצון שתהא לי אכילה, חלת לחם נקיה, בשר ופשטירה (שמנה גם בימות החול "וכשקצה נפשו בהתלמוד-תורה וברכו, רב-החובל", היה שואל: "יהי רצון מלפניך, רבונו של עולם, שכל החדרים והמלמדים עם הסדורים ביחד כלם כעשן יכלו מהרה ולא ישאר מהם כל זכר!" לאחר ימים התחיל הירשילי מבקש מטבעת-המופת גם בת-מלכה נאה בדמות ביילה, בת שכנם בני ציון המזנג. בלחותם היו רצים ומשתעשעים יחד, "מרקדים יחפים ברחובות ורשים בשעת המטר בתוך צינורות המים, מתחזקים זה ביד זה ומקפצים ומזרים שיר הגשם, שהתינוקות אומרים בימות הקיץ:

גֶשֶׁם וְחֶמֶה בָּרָה. מַה יִלְדָּה ? בֵּן !
הַכֶּלֶה הֵנָּה הָרָה! וְכֵּה שָׁמוּ ? מִשָּׁה לִי...

אולם כשגדל הירשילי והתחיל לומר נמרא, היה מתבייש ומשתמט מפני ביילה, וכשפגשה בשוק פניו מתאדמים; ותחת זאת היה מסתכל בה מרחוק ובנגבה, ולבו מושכו לבתולה זו, שהיתה נוצה²) ובריאת בשר, לסתותיה מלאות ואדומות, ראש חוטמה מזדקף ועולה מעט, ועיניה השחורות כנחלי אש".

גם היהודים הגדולים והבאים בשנים שבקביאל היו מצפים תמיד שיושעו מענים וצרותיהם הרבות על ידי טבעת-המופת או גם אחר, והיו נוהגים להביע ביחוד את משאלותיהם מתוך שיחה בטלה בלילות-הקיץ הבהירים.

הבתים פתוחים. אין אור נר. אוכלים סעודת ערבית לאור הלבנה, סבוכים ברכת-הסזון, והמונים, הסונים מניחים ויוצאים כנמלים מחוריהן: גברים בלא בנדים עליונים, אלא בתחתונים ובטלית-קטן, נשים שמלותיהן התחתונות בלבד לעורן, ובתנותיהן אינן פרופות, הילדים חשופי שת וערומים. חבורות חבירות של שכנים משתטחים ושוככים בחוף, בחורים וגם בתולות, זקנים עם נערים יחדו, קוי פז מנונה הירח בוקעים בין גנות בתי חומר. יורדים ונמשכים על בני החבורה. והולכים ומתרפקים ועולים על כתלים ומפוזרים על הגדרות—ותופע נהרה על התול מטפס שם ומשחר לשרף, ועל פרות רבוצות באמצע הרחוב ומעלות נרה, מכשכשות בזנבן והוכסות את עצמן על הירך ועל השוקים ומתאנחות ונונחות מקרב כרסן... נשים שדברניות הן פותחות את פיהן ראשונה ומשמשות על סעורתן בערב זה, זו אומרת: הדיימה (8) אצלי נצטמקה היום יפה יפה עד שהיתה ראויה לעלות על שלחן מלכים, וזו אומרת: והקטניות אצלי נתבשלו כל צרכן עד שהיו ניטוחות (4) בתוך הפה; ואחת בשורה בשיה ומספרת את רוב אשרה, את המציאה שנודמנה לה בשוק: צנן גדול כנגולת זימן לה השם יתברך לקנותו בפרוטה, ממנו אכלו בני ביתה היום בבקר, גם בערב, ועוד נשתירה חתיכה גדולה למחר... הנברים—מתהפכים על גבם ומתפרקים, נושאים מרום עיניהם וצופים בזוהר הרקיע ומתהילים בשיחה ארוכה על כל מה שנעשה שם בשמי השמים. הירח עולה ועומד בגבהי מרומים מעל ראשיהם, והם מסתכלים ורואים בו צורתו של יהושע, וכל אחד מתלהב וקורא: הנה החוטם, הנה העינים!... סרוחק אצל הגשים שם יושב לו

(1) לבינה כסוגנה. (2) שפלת קומה. (3) תבשיל עב של גרסין. (4) מתפוררות.

לץ אחד ואומר לפניהן מלי דבדיחותא, הנשים מעקטות פניהן ואוטטות אזניהן כמתרעמות על דבריו שאינם מהוננים, ובתוך כך הן שומעות ונותנות קולן בשחוק גדול. אף הילדים אינם יושבים בשלום, מועכים זה תפוח עקבו של זה וזה תחת בית-השחי (1) של זה ומתננבים ופוטרים אחד על ראש חוטמו של חברו, בחשאי, כלאחר יד. בעלי-החוטם הסטור שואג בקול, והסוטר-פניו פני תם, כאלו אינו יודע קול צעקתו של זה סהו, והוא גוער בו ואומר: הם, הם! האצות מקללות את ילדיהן: הלואי שיסתתם סיכם! ואנכי ידן נטויה וצורמות (2) אותם באזניהם. והאבות סתרנשים ועוזבים את משא-זימנתם בצבא השמים ומביטים לארץ. אחד ילק פורה בא ונסתבך לו בזקנו, ואחד יתיש נשבו ונחבא בפאת ראשו, והשלישי ספרכם בידו וברגליו ספחד וצועק: וי, וי, סין שרץ זוחל מתחת לחלוקי על גבי, על גבי!... פרה אדומה כרסתנית ורעבתנית שנדרה שנתה הולכת יחידית בצדו הרחוב ולוחכת ירק עשב שם, וכשמנעת לטרבץ היהודים כאן היא מחזרת אחוריה כלפי כבודם ועושה בפניהם דבר שלא כמנהג דרך-ארץ. כלם מתעוררים עליה בתרעמות, מכזים אותה ואומרים: נשי הלאה, הייבא, בהמה!... ואותה הפרה גרמה לשיחה רחבה, ושאלות הרבה נשאלו עליה: פרה זו של מי היא? כמה חלב הפרה נותנת? ושויה של הפרה כמה? ... ובא אחד ואומר בתמיה: כיצד מעריכון! יהי רצון שיהא לי העורף על סכום המעות סכפי שאתם מעריכון ואהיה רוטשילד הקבציאלי במקומנו. וכיון שזה פתח ואמר, יהי רצון, התהילו כלם אומרים, יהי רצון!—והשעה שעת רחמים ורצון ובקשת טובה וברכה לכל הקבציאליים, היודעים איש נגע לבבו, עניו ולחציו, והכל מבקשים ושואלים עד שנלאה לשונם.

אולם הבקשות לא הועילו לא להקבציאליים ולא להירשילי, וכשהיה לבר-מצוה התהילו הוריו לדאוג ל"תכליתו" ופרנסתו, ויהי ל"משורר" המסייע לאביו בהתפללו בימים-הגוראים בבית-מדרש אחד שבכסלון. לאחר "שבת נחמו" החלו להתרגל יחד בנגון, ונתנה תוקף ושאר הפזמונים, ומחנות-מחנות יהודים מתכנשים ועומדים אחורי החלונות ונהנים ממתק הקולות והמלסולים. ומשקרבו ימי הסליחות ורוח עצבות היתה שורה בעיר וביער, יצאו האב והבן לדרךם. בלילה הקודם נרדה שנת הירשילי והיה מהרהר ושמח בנסיעתו בהתהפכו מצד אל צד, ובשוכו בכקר מתפלתו מצא את אביו עומד ולבוש כבר בגדי דרך: "חלשי"ל בלה וממורטט (3) מרוב ימים, שבת-ידיו ושוליו מלוכלכים ברכב (1) ורוטב נקשה, המעורבים בעפרורית (5) טבק ירוקה ונוצצים בנגון משונה, וכלפי אחוריו הוא מרוסק ואניצי פשתן בוקעין מבין הקרעים, ומין מצנפת עתיקה, מוזהמת וקמוטה בראשו. וסנדליו המטולאים, המשומרים לדרך, עדיין לא היו ברגליו—אותם היו מחפשים עדיין וברקו אתריהם תחת המטה במגרפה ובמרדה" (6). גם אמו של הירשילי, שנסעה אתם והובילה לכסלון כלוב מלא עופות וקופה מלאה ביצים נתונות בתוך מוץ וסוכים—היתה עטופה ב"מיני בלואי סחבות וסמרטטים עתיקים, שעל ידם נראה גופה עבה ביותר, וכמין מטפחת משונה בראשה יורדת על מצחה עד ריסי עיניה". ואף הירשילי נאלץ לעשות רצון אמו ולחבוש לראשו כובעו של אבא, שכבר נפסלה צורתו, ולחגור את מתניו במפה (7) של צמר. אז עלו וישבו בעגלה גדולה, שהיתה מלאה יהודים ויהודיות מכל המינים, ובערב הגיעו לכסלון וסרו להאכסניה של בעלי-העגלות, המלאה המולת אורחים. הירשילי נפל עיף ורעב על מטה שבורה בקרן-זווית, וכשהציקו לו הפשפשים ביותר ירד ונשתטח על גבי הקרקע. ולמחר יצאו הוריו לעסקיהם בעיר והניחוהו לשמור את הכלים, גם צרור-כסף קטן מסר אביו לידו משום שהיה כיסו נקוב. הירשילי הוציא מתרמיל אחד פת קיבר, בצל וקשוא

(1) подмышка. (2) בסובן; צובבות; צרם—изувѣчивать. (3) קרוע. (4) שכנונית. (5) אבק.

(6) לוחא. (7) מטפחת.

ירוק, ואכל לתאבון בכל פה, כאדם שקם מתעניתו ומחליו ימים רבים, ואחרי כן התנבב ויצא לראות את העדר. לפניו נגלה עולם חדש, רחובות ארוכים ומרוצפים באבנים, ובהם, ערב רב יהודים, הכל רצים והכל בהולים ומסוכסכים כמו בשעת הדליקה. הוא נמשך אחרי ההמון עד שתעה ואבד את הדרך לבית-מלוננו, ויהודי אחד, בעל נפש יפה, שנמפל לו בחבה ואמר ללותו ולהחזירו להאכסניה, הוציא מידו בערמה את צוור-כספו... ולייזיר-יענקיל וביתו נתפרדו. הוא בעצמו בא לשבת בדירתו הצרה והדחוקה של שמש בית-התפלה שהוא מתפלל שם; אשתו מצאה מנוחה ומונונת טובים בתדר-המבשלות של איש עשיר, ששם שמשה כמכשלת קבציאלית אחת חברתה, ובזכותה מברה ביצים ועופות לבעלת-הבית, וגם היתה מצפה שתעסיק אותה באריגת פומקאות ומרימת נוצות בלילות החורף הבא; והירשילי היה ישן על הספסל בבית-המדרש, בין שאר הבטלנים. מיום בואו לכסלון נעשה חוטמו זב, והיה מתעטש וגונח, גרונו נחר וקולו נעשה מרוסק ועמוס קצת, ובכל זאת עזר לאביו בנגינות הסליות, וקולו הצרוד⁽¹⁾ נתן להן טעם מיוחד. גם ביום הראשון של ראש-השנה הצליח הירשילי לשרוק איזו שריקות גדולות עד שזעו כותלי בית-המדרש, ולייזיר-יענקיל סלסל, מלך עליון⁽²⁾ בומר יוני של גבורי מלחמה, אבל ביזם השני איתרע מזלו ונבר המון הקהל. „ויהי קולות ונאקות ואנקות⁽³⁾“, קריאת פוזמונים ופיוטים בזעקת שבר ורעש, כעצי היער מתרעשים ביום סופה, צעקו גרונות, נאנתו לכבות, ספקו כפים, וקרקדים וראשים מכוסים בטליות התנדנדו לכל רוח, והדחיקה והחום בבית-המדרש—נרא מאד! לייזיר-יענקיל גופו מקור זיעה, ומרוח נושבת נחר גרונו ונפנס קולו והיה כאלם, כיונה מתפלל ממעי הדנה. ועזרה בצרות נמצאה לו תחבולה זו בלבד: כשהגיע לאחד הפוזמונים, שנאמרים בקול רם, היה גועה בכביה והוריד כנתל דמעות, מבליע בתוך כך הדברים בנעימה—וזה היה לרצון לפני כל. אשת השמש השתתפה בצערו וכדי להשיב לו קולו ליום-הכפורים רפאה אותו בכל מיני תרופות; נתנה עליו אספלנית⁽⁴⁾ גדולה מזובי-אספנין, עשתה רטיה מחלב ודונג ומרחח על בשרו למעלה מן החזה, והשקתו תיריקא⁽⁵⁾ ממיני עשבים, שקבלה הם בידה מגויה וקנה, גם ציר של קשואים כבושין, והריחתו בעשן של נוצות חרוכות ובטבק, ולחשה לו גם לעין-הרע וכרכה אחת מפוזמקאותיה של צמר סביב לגרונו. „וכערב יום-הכפורים בבקר נפתח פיו, אבל אין זה הקול קול לייזיר-יענקיל, אלא כמין בת-קול יוצאת מגרונו, תחלתה גהימה משונה, עבה ונמוכה וסופה צפצוף דק ומרוסק“.

עברו הימים-הנוראים, שמהם מתפרנס לייזיר-יענקיל בכל ימות השנה, והנה התחיל מרגיש עקיצות קשות בצדו, ונשימתו כבדה עליו כל כך שהובילוהו בעגלה לבית החולים. ובצאתו משם, כעבור זמן מה, נשתנו פניו ונתדלדל בשרו, וגופו נעשה נל של גידים ועצמות, עד שכל רואיו נתמלאו עליו רתמים. הירשילי לא יכול עוד לשוב הביתה עם אביו החולה, ונשאר ללמוד בבית המדרש, כי מצא לו שם חבר את משה' לי, נער ענו, נבון ושקדן, ורבי אברהם מקבל היה להם לאב ולפטרונו. זה היה „יהודי נאה“, חביב ומכובד, הרגיל לבוא בבתיהם של נכבדי העיר ולהתחמם כנגד אורם של העשירים. במוצאי שבת היה פוקד אותם, שותה אצלם כוס חמים ונכנס עמהם בדברי שיחה, ומציע להם פעמים שדוכים בשכיל בניהם... בגדו לא היה קרוע ומתרטט ולא נמצא עליו רבב מעולם, לא היה רוקק ונורף את חוטמו בפני הבריות ומקנתו ביד או בשולי בגדו, כדרך שאר „היהודים הנאים“, אלא במטפחת. ירמילקתו נקיה בלא אבק ונוצות, ואינה מזוהמת בליחה סרוחה ובזיעה נוקשה. זקנו אינו גדל פרע, והוא לבן כשלנו. שפמו לא הפך, על ידי אבקת-טבק, לצהוב-עכור ממראה משונה. פניו מאירים ועל

שפתיו שחוק. נעים תמיד... כשהיה יושב בבית-המדרש אצל השלחן וספר פתוח לפניו, היתה השעה לו שעת רצון לספר עם הבריות ולשמוע חדשות, מה אומר פלוני ומה בפי פלוני, ובתוך השיחה ענה חלקו אף הוא. בשעת דבורו היה מחליק בידו את מצחו, מרים מעט את הירמולקי ומגשש בה על ראשו". איש טוב זה המה חסד להירשילי, ובהשתדלותו היה, סועד בשבתות אצל אחד ממבדירי, ובימות החול היו אנשי בית-המדרש מוזמנים אותו פעמים, זה לפת-שתרית וזה לסעודת-הערב, ועל דרך זה היה ניוון בצער, אוכל בצמצום, לא כדי שביעה, ויושב בתענית לפרקים". גם נענעים עזים למולדתו נסכו רוח עצב על הירשילי, והיה מרגיש את עצמו בודד, גר ונעזב, ובאחד הימים באה והממה אותו השמועה הרעה כי מת אביו מחליו—והיה ליתום.

ומרוב צרות ומיני פורעניות בחייו החיצונים התכנס הירשילי בעולמו הפנימי, והיה מוצא נחומים בדמיונות קסם ופלאי הבדיות והמעשיות ששמע וקרא בספרים. דברי ההלכה שבתלמוד חדלו מלמשוך את לבו, והיה נוהה רק אחרי ספורי האגדה שבו, ומשה'לי חברו, שלמד אתו, היה מעוררו ברוב עמל מהיותו'. פעם אחת בא לבית-המדרש אורח בעל חוסם אדום ועינים תועות, ועלה לתורה גם אמר בנעימה את ה"קדיש" אחר פרק המשניות שרבי אברהם לומד בבקר, "והיה מסלסל בשעת אמירתו הפאה השמאלית, עוצם עיניו ומנענע בראשו כחן ובהדר כתלמיד-הכס". כן נתן, יין של תקון" להבטלנים בבית-המדרש, כדרך האורחים ביום-המיתה של קרוביהם. ובתוך כך נכנס בשיחה עם רבי אברהם, והציע לפניו דרך-אגב שיסע הירשילי עמו והיה למלמד לבן שותפו העשיר, ואם ימצא חן בעיניו יקחהו אולי גם לחתן לבתו. אחרי שקול-הדעת קצר נאות הירשילי ויצא לדבר אל השותף; אולם כשבושש לשוב לבית-המדרש התחיל רבי אברהם חושש לשלמו והרבה דברים במנהגו של האורח נראו לו עכשו תמוהים. הוא מניח את ספרו ופוסע הנה והנה, מביט בתלון ולבו מכהו על שלחו את הנער היתום עם איש זר ומשונה. וירץ משה'לי לבקש את חברו וחזר על כל בתי-המלון עד שהגיע להאכסניה הקבציאלית, ושם מצא את האורח, שדבר אליו כחן ובנעימות והוביל גם אותו אצל שותפו. הם הולכים דרך מבואות צרים ורחובות עקלקלים עד צאתם מחוץ לעיר, ובעודם מסתחים זה עם זה הגיעו לאחורי בית-הקברות. שם פגעו בעגלה אחת, על גבה יושב יהודי, אותו העבותות בידו ברפיון והסוס פוסע פסיעה קטנה כרצונו. לא השפיק משה'לי ליתן דעתו על אותו האיש—והאורח אחזו בערפו והטילו לתוך העגלה, ובדפקם את המס נעלמו כרנע. אלה היו שני "חטפנים", התופסים נערי ישראל כדי למכרם לעבודת הצבא.

והירשילי נחלץ מאותה הצרה שבה נפל חברו. בבואו להאכסניה הקבציאלית עם האורח, ישכ הלז לאכול בתאבון את ארוחתו, והנער נדחף בין המון האורחים הממלאים את הבית, וירא—והנה ביילה, חברתו לפניו, באה בפתח! "כורם רותח עבר בכל גופו, ודאה פניה כראות פני אחותו ואהוביו מחמדי נפשו. כל בעלי קבציאל, הם ונשיהם ובניהם נראו לו פתאם במחזה, ושכח באותה שעה שהוא גר בעיר אחרת. ומתוך רוב שמתה ובלבול הדעת קפץ ופשט ידו ונתן שלום לביילה. ביילה דוחה את ידו ומרמזת לו בשחוק קל שאין שואלין בשלום אשה, והירשילי פניו מאדימין מבושה ופונה כה וכה לראות שמא הרגישו בו אחרים בשעת קלקלתו". העלמה מסרה לידו חבילה קטנה, ששלחה לו אמו ובה, זוג פוזמקאות ישנות ועקביותן מסולאים, כתונת-בד ישנה כרוכה על קפוטה מסורכת ועשויה מאותה של אביו ובית-קפול²) על שוליה סביב". וישכח הירשילי את כל ענין המלמדות שהציע לפניו האורח, וילך עם ביילה ל"שער-האשפות", כדי למצוא

1. φαντασία (2) מסגרת מהבד הקפול מסביב.

לה שם משרת משרתת. הם מציילים יחד בעונג ונתת ברחובות כסלון, מסיחים בלי בושה בין בני-האדם שאינם מכירים אותם, והירשילי מרבה דברים כמעין הנובע ושואל על כל הנעשה בקבציאל, על אנשיה, פרותיה ועויה, אולם כשהגיעו החיבים לשער-האשפות" נשתתקו ונתבלבלו, כי נגלה לעיניהם, אספסוף גדול של בני עוני והמון צורות ופרצופים משונים: חוטמים שרועים¹, חרומים². אדומים ונפוחים: מיני שפתים ולסתות משונות עם חטטין ובעבועים, מצחות מזועים ומפוחמים—צורות מכוערות וצורות נאות שהעניות מנוולתן, כמושות ומקומטות בלא עת. ערבוביה של גופות: כפופים ועקומים וצנומים, חשופים ועטופים סחבות וסמרטוטים, והרגלים רגלי עני, פעמי דלים, עקבות מגולין, בהונות ואצבעות מציצות מתוך נעלות בלות וסגדלים מסומרים. ושם בלבול לשונות וקולי קולות משונים: עבים ודקים. דקים שבדקים, צרודים ומרוסקים, פיות פתוחים ונרונות מנרגרים וקוראים, מי בפשטא ומי בשלשלת, מי ברעש ומי בנגדוד אברים³. כתפנים³, פועלים, שכירי יום וארחי-פרתי⁴ רעבים עומדים ומצפים שם לעבודה ושכר, ובתולות ונשואות באות לאותו השוק לבקש להן משרת משרתות. מיניקות ומבשלות. וביניהן סובבות סרסורות מבוהלות כמלאכי-חבלה, החוטפות את הנשים העניות כתרנגולות ומוסרות אותן להנבירות בשבתן את סחורתן בקול רם.

בעוד שהירשילי וביילה עומדים ומשתאים על המראה, נגשה אליהם הודיל הסרסורית, אשה וקנה, "דקת בשר וגבוהה, דקת חוטם ודקת שפתים ירוקות ככרתי⁵", דקת גרון ודקת קול. לסתותיה צנומות ועיניה כעין התכלת עששו⁶ מעוני ומוקנה, זפעמים אש מתלהמת בהן, מביטות ויורות יקים וחצים שגונים⁷. היא השמיעה באוזני ביילה דברי חן וחלקות, ובהבטיחה למצוא לה מקום מנוחה, ששם תחיה בנעימים, הובילה אותה לדירתה, בית-חומר שפל ורועע, ושמה לפניו לחם וירקות. ביילה אוכלת ועל לבה עולה זכר הוריה העניים והמדוכאים, שנפרדו ממנה בצער גדול, וסער הגענוזים המתרומם במעמקי לבה קרוב להשתפך בורם של דמעות דרך עיניה, אבל בעוד רגע באה התקוה הטובה לשעשע את נפשה, והיא רואה בחזון איך היא שבה לביתה עם צרור הבסף שקבצה, מביאה מתנות לאחיה ולאחיותיה וקונה פרה ושתי עזים לפרנסת משפחתה. והמחשבות הנעימות הניעו אותה כתינוק בעריסה ונרדמה על הספסל, גם ראתה חלומות משמתיים: וכשהקיצה כבר באה השמש, ובבית היו נטויים צללי ערב. "קיסמין⁷ לחים דולקים ומתמרים"⁸ על גבי הכירה, וקולם כקול הסירים ברעש וקיסור ותימרות עשן. ופתאם הם מתרזים⁹ ולשונות אש יוצאות ומלהטות סביב קדרה, שמתבשלת ומבעבעה ומביעה תוך-תוך! "הודיל הנישה לביילה באהבה רבה את סעודת-הערב, ולמחר הובילה אותה להדורה שינצה, "בעלת בשר וכרסתנית, עבה ושמנה ושפלת קומה, וחלקי הגויה מוצקים, מצואריה עד ירכה כלה מקשה אחת. הלסתות—בתמים כתמים כהים, ורשת של וורידין¹⁰ דקים ואדומים משתרגת ומנצנצת בתוך העור, והן רופפות ויורדות כנאדות נפוחים לצדי סנטרה המבופל בבשר... ומתחת למצחה המצומצם שתי עינים אמוצות¹¹ שקועות בתוך הארובות ונוצצות כעין הזוכיית".

עולם חרש נגלה לביילה בבית שינצה. הכל נראה בו משונה, ואף היא בעצמה נראית משונה. היא מסתכלת באספקלריא¹² מאירה על גבי הכותל לפניו, עומדת ואינה מכרת את עצמה—כריה חדשה נגד עיניה! דומה, צורה זו כנגדה אינה שלה, ולבה יודע שהיא צורתה, זו בעצמה היא ולא אחרת. ממשמשת בשערה, בקווצותיה המסודרות תלים תלים ומדושנות בשמן, מסתכלת בזיו פניה הכחולות, בתלקת צוארה וזרועותיה

(1) ארוכים ביותר. (2) חוטמים. (3) נושאי-סבל. (4) נודדים. (5) порей. (6) השבו. (7) шеня.

(8) עולם באש. (9) מתויים. (10) עורקים. (11) אדומת-כהות. (12) ראי.

התשופות ובכסותה הנקיה, הנותנת לגופה לזית חן — ושוחקת מרוב הנאה". גם בני הבית מתנהגים עם ביילה בחבה יתרה, ואמרה בלבה כי אנשי כסלון הם טובים וחביבים ודרכם לפרכם⁽¹⁾ את המשרתות במלבושי כבוד ולהשביען נחת. אולם בעבור זמן מה שב לוי בחור, איש שינצה, ממסעיו, וביילה ראתה פתאם כי נלכדה במצודה נוראה. לוי היה, זריו ומזורו, ומלבושו והלוכו כדת היהודים הכסלונים. עור פניו עכור ומנומר בחמטין, עליו שורה צלמות וחוצפה יתרה, ותבלול⁽²⁾ בעינו הימנית, סמויה היא אבל לא סתומה. זו העין הסמויה אינה במלה ממלאכה, אלא היא מתנענעת ומשתדלת להדמות לחברתה הבריאה בכל דבר, כתנא דמסייע לה. היתה העין הבריאה משוטטת ומבטת בועף, גם הסמויה הזו מרפרפת ונראית כועסת. היתה הבריאה סוקרת סיקור של ערמה ומצהלת, אף הסמויה עושה עצמה סוקרת בערמה ומצהלת כביכול. לוי היה סותר בנפשות ושמה על, הסחורה היפה" שנפלה לידו, גם החל להכניס אצל ביילה, חתנים", האומרים לקנותה כדי למכרה לבתי-הקלון שבחוף-לארץ. וכשדחתה האמללה את הנבלים החצופים בשתי ידיה, מינה עליה לוי את היפהפיה מלביי נקה, אחת מבנות הקובה⁽³⁾ שאצל מעונו, כדי, ללמדה ראשית דעת ולהורותה מדרכיה". אולם ביילה הוסיפה להיות ביישנית וסרבנית, ולוי יסר אותה בשבט-מוסר, גם אמר להורידה אל המרתף, ששם יושבות הבנות הסוררות כלואות בחושך, ברעב ובצמא.

ובין העלמות הפרוצות והאמללות של הקובה היו גם טובות-לב, שלא נשתקעו עוד לגמרי במ"ט שערי זוהמא, והן חמלו על ביילה התמימה, הנפש החדשה שנאחזה ברשת. ביחוד השתתפה בצערה, "התונרית". בת טובים מהעירה דלפונה, שנלכדה בנכלי רמאי אחד, שאמר לתת לה עבודה בססמבול הבירה — ומכרה לומה. ובאותם הימים קרה מאורע שהחריד את לב כל העלמות. היתה ביניהן ריבה אחת, שהצטיינה יותר מכלן ביפיה, בשכלה וטובת-לבה, והן קראו לה, "הדוכסית"⁽⁴⁾. היא היתה בת משפחה נכבדה בפולין, וחתן נוכל אחד נשאה לאשה, עשק את מלבושיה והנדוניה שלה ומכרה ללוי בחור. ימים רבים נלחמה האמללה עם הפנעים האיומים, והיתה מצפה לישועה, אפשר יעלה בידה לרכך בדמעות את לבות מעניה וישלחה לנפשה, או שמא יעשו לה גם מן השמים ותברח מפניהם"; אבל תוחלתה נכזבה, ובכלות כחותיה כשלה ונפלה. ותהי, הדוכסית" חביבה ביותר על חברותיה, היא היתה להן לראש, הרגישה בצערן ורבה את ריבן מיד שינצה ולוי הלוחצים אותן; ועל כן שנאזה בעליה ונקמו ממנה כשבאו עליה נגע ומחלה. היא שכבה ימים רבים בבית-החולים נדחה ונשכחה, ובצאתה משם היתה, דוויה ומרודללה, כחוושה וכפופה, פניה מוריקות וראשה מוקרת ושמלה בלה עליה. ובאין לה מקום להניח ראשה, באה לעת ערב לבית לוי רעבה וצמאה ועיפה, אבל הדודה נעלה הדלת בפניה ונשארה העלובה הזו עוובה וגלמודה".

אותו הלילה, נסיך כשיי זה, נראה בכל כבודו והדרו. תכלת שמים הכפה על ראשו, משובצה בכוכבי פז, צכי תפארתו וסמל ממשלתו. נוח הוא לבריות, טוב ורצוי לכל בבואו, נושא להם ריחות ערבים של דשאים ופרחי נועם, ומשמיעם זמירות יפות, קול הזמיר שלו המשובח בעולם. הכל יושבים ונהנים מזיוו, ופתאם נכנס בו רוח שנעון, הוא לובש קדרות וענן עצבים מחשיך את פניו. כבו הסאורות, אין נחת ואין נעימות עוד. הוא זועף, מתגעש ומתרעש בחמת רוחו. שותק הזמיר וחבוי בין עפאים, ובני-אדם נחפזים ורצים כל אחד לביתו, אומרים בלבם: ודאי מכשף תלה עצמו באחד היערים, ובשלו הסער הזה".

(1) לקדם. (2) 631110. (3) בית-קלון. (4) הנסיכה.

ולמחר מצאו את "הדוכסית" תלויה על עץ בנגנו של לוי בחור, וחברותיה לווה לבית-הקברות ונשאו עליה מספר מר, בדעתן מראש כי גם להן שמורה אחרית רעה כזו. בלב, התוגרית" נתעורר הרהור תשובה, ותחל לשית עצות בנפשה אך להמלט ממשכן העוני והמומאה, וגם דאגה להצלת ביילה. התמימה והרכה בשנים שנאחזה זה עתה במצודה. כן נמצאו גם גואלים אחרים להעלבה. הירשילי ידע, כי מיום שהוליכה הסרסורית עמה את ביילה נעלמה מן העין, ולא באה לקחת את כליה שהניחה בהאכסניה הקבציאלית; וגם מקבציאל הגיעה לו השמועה, כי הורי ביילה נרזים ומצטערים מאד על בתם, שלא נודע אנה באה. הרהורי-עצב שונים מלאו אפוא את לב הנער בשבתו על הנמרא בבית-המדרש, ותמונת האבודה לא משה מנגד עיניו עד שהצליח יום אחד לגלות את עקבותיה.

הירשילי היה לן בבית אחד ממכרי רבי אברהם, רפאל הקומיס⁽¹⁾, אלמן צעיר, נכון וחצי-משכיל. הוא היה יליד פולין, ובהשתקעו זה לא כבר בכסלון בדקה

בדיקה יפה ומצא אותה משונה מאד, משונה בבניניה וברחובותיה ושיקיה וביהודיה, וחנוניה ותגריה, בהמונה ושאוונה ומשאה ומתנה וכל מנהגיה. זו העיר תחלת בנינה היא כשגנה שיצאה מלפני השליט, אחר משרי מעלה, בשעה שנכנסה בו רוח של ליצנות. מרקולים⁽²⁾ זה; שרמאי הוא ואין כסוהו לץ גדול באלים, נעץ קנה בפרחון, יאור גדול בימים ראשונים, והעלה שרטון, ובאו יהודים אובדים ונרחים, דווים וכחופים ופזיזים, ונתיישבו עליו בערבוביה, ופרו ורבו בסאד סאד ובנו להם חנויות הרבה קטנות עם גדולות, והתחילו עוסקים במקח ומסכר זה עם זה, מתפרנסים זה מזה ופושטים הרגל ואומרים, קומסיות" זה לזה — הטה הכסלונים מעולם אנשי השם!... פעמים שבעה סוחרים עולים מאשפות ופותחים להם חנויות ובתי-קטורין⁽³⁾ ונושאים ונותנים בפומבי וביד רסה, והנה שבעה, מסרתים" עולים מאשפות אחריהם ובולעים את הראשונים, וגם הם יורדים ונעשים דלים כבתחלה. ופעמים כדמות בן-אדם עוסד מן הרקק⁽⁴⁾ ועושה כרצונו ומתרוסס ומתגדל, וקול דבריו כקול ההסון, והכסלונים כורעים ומשתהווים לו ועובדים אותו ביראה ופחד, ומנחת ישראל עמו ופרוטותיהם באחבה יקבל וברצון. והנה עורפנים אחד בא, שקץ גדול וטרא, שקץ ישקץ את הראשון ועולה ועוסד על בנו עד שתבוא גם לו שעת מפלתו. כך הגלגל חוזר בכסלון."

ועל כן היה רפאל מתון וזהיר ביותר בעניני מסחרו, ולא נתן סחורה בהקפה אלא ליהודי-סגולה ומהימנים, שאפשר למכור את שטרותיהם מיד למלוים ברבית. אחד המלוים הללו, שהיה לרפאל עסק עמהם, הוא ליבצי-האדמוני, בעל פנים מלובנים, חוטם ארוך וזקן קצר, המתקרב לעסקני-הצבור והלמדנים אף על פי שאינו בן-תורה. הוא השיא את בתו הבכירה והיפה חנצה, בעודה כבת ט"ו, לבנציה, נער כחוש כבן י"ג שנים למדן ומיוחס, המשכים והולך בכל בקר לבית-המדרש, עמום בתרמיל גדול של מלית ותפלין, ויושב שם במשך כל היום. וכשפקח רפאל את עיני חנצה במלי דעלמא והתחיל משאל לה ספרי-השכלה למקרא, מאסה באישה הכסלון ונתגרשה ממנו; אולם גם אהבתו של רפאל לחנצה לא מהרה לשאת פרי, כי באותם הימים הגיעה לו שמועה רעה, שבעל בית-החרשת המספיק לו סחורה נכון לקרא שמימה. רפאל שבע כעס ורוגז ביום ונרודים בלילה, וכשנתנמנם קצת אחרי ליל קשה אחד של הרהורים רעים נתעורר פתאם בהול ומבולבל מקול כלי-זמר, המלוים לביתם איזו מתותנים ממשתה נשואים. הוא קפץ

(1) komissioner. (2) מרקור אלהי הכספר. (3) קטטורית. (4) מאצ

יורד מעל המטה ובא ופתח את החלון בחדרו ונשקף בערו החוצה. רוח שחרית מנשבת ברפאל, מנשקת לו את לחיו ועיניו, מסלמלת בשערו ומצננת לו את ראשו ומיטבת דעתו. השמים מאדימיין בפאת מזרח, ורושם של צורת הלבנה מבהיק כעין כתם לבן למעלה ברקיע. אור וחשך משמשין בערבוביה, יום ולילה נפגשים, מנצחים זה עם זה ונושפים ברוחם—ובחללו של עולם כלו אומר שהחמה קרובה, עוד מעט ונראתה בכבוד! רפאל מעיף עין בהמחותנים, והנה פוסע והולך לו בנחת יהודי כחוש דל ומדולדל, אחד מאותם מיני יהודים היושבים צפופים עשרה בבית דירה אחת שם באחד המבואות הצרים והמטונפים: דלים ואביונים, שפלים ומדוכאים, שענן כבד של סרדי שחורה שורה עליהם, והם זוחלים ומתיראים לשאת ראשם. עתה הוא הולך לו קומסיות ועליו בגדי שבת ונעלים ופוזמקאות ברגליו, ראשו זקוף, ידיו תחת לבגדו העליון נתונות על אחוריו, דעתו זחה עליו ורצונו שיחלקו לו כבוד. החליל סכה לפניו וכל בעלי השיר מנצחים על כליהם ומריעים לו בזמירות. נערים קטנים, יחסים ושולי כתנתם יוצאים להם לאחזרייהם מתוך הסכסכים, רצים בראש, ויהודיה בעטיפה של שבת, מינורה מופשל למעלה ונתון לתוך חגורתה, ובגפו המטפחת בראשה סתברות⁽¹⁾ ומרחפות באויר, מרקדת לעצמה צוהלה ושסחה...

רפאל משתוסס על המראה, מנענע בכתפיו ומעקם חוטמו, לומר שאין דעתו נוחה מכל השמחה הזו... עיניו משוטטות ברחובה של עיר, וכסלון לפניו בניוולה, במראה הבקר. הביבים⁽²⁾ ומייהשופכין, שנשפכו בחוץ בערב, נותנים ריח. לפני פתחי הבתים, שחלונותיהם מתוסים בדלתות סבחוץ, תלים תלים של זבלים ועצמות ופוררים סמיני מזונות מעופשים ופסולים. אלו החזירים, העשירים שבבהמות, אשרנתם מצויה להם בכל מקום, בריוח ולא בצמצום, אוכלים מן המוכן לפנייהם ומכרסמים⁽³⁾. בנהימה גרונית משונה מרוב עונג... ואתא בלבא עניא ונשך לחזירא ומהפך עמו בחררה⁽⁴⁾, והיה קול גביחה וחריקה גדולה, ולקולם נחפזים ובאים עוד שבעה נבחנים ומתקוטטים ונצים על עצם אחת. גם עורבים, בני בליעל אלה, רמאים וגנבים מפורסמים, מרקדים שם ומרקרים ומשחרים לטרף. ועורב אחד מתנבב ועולה על גב חזיר, פושט גרונו ועומד ומתבונן לו בעין פקוחה איך הוא גובר⁽⁵⁾ באשפה, וכיון שרפרר ומצא, מיד יורד מעליו ונופל על המציאה והושף ופורח עם ציד בפיו. הפרות, הלנות בחוץ תחת כפת הרקיע, מהן עדיין רבוצות ומעלות גרה, ומהן עומדות על רגליהן ומתמתחות בפשוט הראש והזנב, ומהן מתחככות בכתלים, משיילות ברחוב ומריחות ולוחכות מה שנזרמן להן בדרך... ושם שעיר אל רעהו יקרא, שניהם עומדים זקופים על שתי רגליהם האחרונות, מכשכשים⁽⁶⁾ בונבם ומרכינים ראשם ומשתערים ומתננחים זה עם זה בקרניהם.

פתאם ראה רפאל, כי הירשילי קפץ דרך החלון מהחדר שהוא ישן בו, והוא רודף אזורי המתותנים. וימהר ללבוש את בגדיו ולצאת גם הוא החוצה למען דעת סבת הדבר, והנה מכל עבר רצים יהודים חצי-מלובשים, וזה נעליו לכד ברגליו בלא פוזמקאות ומרוד בדרך הלוכו בהכנסת זרועו לתוך בית-יד של קפוטתו, וזה מטפל אנב אורחא בכפתורי המכנסים, רוכס אותם ורוכס והם אינם מתרכסים על אפו ועל המתו". וכשהגיע רפאל למקום המהומה הגדולה ונדהק בין ההמון ראה את הירשילי עומד מוכה ופצוע. מחזיק בכנף אשה יהודיה בשתי ידיו, ואחד השוטרים תופסו בבגדו ממול ערפו, מושכו ומכהו באגרופו". המתותנת שכרכרה לפני המנגנים היתה הודיל הפרסורית, והירשילי הכירה ולא זרפה ממנה עד שתגידי לו אנה באה ביילה האבודה; ועל כן הערימה הזקנה והוציאה

(1) סתברות. (2) צנורות ובורות השופכין. (3) ליעסים. (4) עינה—מקח פרנסתו. (5) בהבם יחפיר. (6) מנעים.

עליו קול, כי גנב דבר מכיסה. או יצא רפאל להגן על הנער וגם הירשילי גם הזקנה הובלו לבית הפקודות והושמו במאסר עד שיתברר הדבר. הם ישבו כלואים שם זמן רב, ורפאל גם רבי אברהם השתדלו לשוא להפיץ אור על הענין הכמוס: ובעוד שרפאל מתעורר לעזוב את העיר מהמת מצב עסקיו, באה אליו יום אחד, "התוגרית" וגלתה לו את מקום מחבואה של ביולה. השבויה האמללה וגם הירשילי הוצאו או לחפשי, ורייזה הטובה, הפונדקית של האכסניה הקבציאלית, קבלה אותם באהבה ותמלה רבה. אצל השלחן

ישבה ביולה שוממה ודומם כזו שהיתה חולה מסוכנת ובה בשעה ירדה ממצתה. דומם ובלא כח ישבה לה במלבוש משונה, זרועותיה השופות ופניה עצובים, וכאלו הם מספרים את מכאוביה הקשים לא בתלונה ותרעומות אלא בהכנעה ובקשת רחמים. לא היתה מסרבת לרייזה וטועמת מעט מרק, כתינוק חולה עושה רצון אמו ומנמא מסמי רפואה שהיא נותנת לו. והירשילי עמד כנגדה מתרגש ואינו מבין עדיין כראוי טעמו של זה הכאב הגדול, שהיה רשום על פני ביולה ושפתיה המלובנות, וטעמן של אלו הרמעות הרותחות שנשנרו מעיניה טפות טפות לתוך כף של תבשיל בכל פעם שהיתה מושטת איתה לפיה. לבו היה הומה לה, הומה ומתמשך אליה בכל מאמצי כח, כלתה נפשו לחבקה ולדבר על לבה, לבטת ולהסיך דמעותיו עם דמעותיה יחד, ואלו אמרו לו: שקה לה ומת!—היה עושה זאת בשמחה וברצון. אבל הוא היה עומד מנגד ואינו זו ממקומו מפני הבושה... היה עומד נכלם ומתבייש, מתננב ומביט אליה מרחוק. רבי אברהם ורייזה עמדו להם לבדם בירכתי הבית, היא מטפחת פעמים על לבה ומקנחת הוטמה בבית-יד של כסותה, והוא עיניו מרטיבות, ושניהם מנענעים בראשם פעם על הירשילי ופעם על ביולה.

וגם למשה'לי, חברו האבוד של הירשילי, נמצאו גואלים. באותו היום שנשבה בידי ה"חטפנים" הלך אביו, שמואל'יק הסמרטור, אל המלון האדמוני, הרחוק כשבעה מילין מכסלון, למלא שם, כדרכו, את חביתו יין כדי למכרו ברווח מועט לבעלי-בתים לצורך השבת.

השמש עמד ליר-סבואו בקצה רקיע השמים, ולפני בואו אל מנוחתו יצהיל פני אדמה בזיו כבודו, ונראו קייראורו על ירק דשא ועצי היער כשחוק ידידות מבין צללי-ערב הפרושים עליהם—זמראה ננה זה במפרשי הצללים החשכים נותן בלב איש גיל ועצבות, נועם ומרירות גם יחד. בערב יום צח בקיץ הבריאה היא בכלה מתכסה בצעף ביום חתונתה, סתר פנים זה חן וכבוד ואהבה מוסף לה ומגדיל תשוקת דודה אליה... שמואל'יק, סטרטטור זה, שבתוך העיר הוא הולך בכפיפת קומה מעונה ומדוכה וכל מחשבותיו כל היום אינן אלא לחמו וטרף ביתו, עתה בנאות דשא ובמנוחות שאננות אלה הוא כבריה חדשה, קומתו זקופה וכל חושיו מתעוררים בו. עיניו רואות ונהנות מעולמו היפה של הקדוש-ברוך-הוא, אפו מריח ריח שדה ומיני בשטים ואזניו שומעות קול תרועת כנפיר-רננים מבין עשאים⁽²⁾, כלם אומרים שירה ולאל ברוך נעימות יתנו... ועד שהוא הולך נהנה ומדושן עיניו נראה לו מנגד בתוך היער כר נרחב, עוטה צללים ואור זרוע ביניהם כתורי (3) זהב עם נקודות מז—ויבוא וישכב במקום ההוא. שמואל'יק שוכב מרוח על ערש רעננה זו, עוצם עיניו ומנשם ואבריו כבדים עליו—האדמה מתחתיו כאם רחמניה מושבתו אליה ברוע כחה, ובכל משיכה ומשיכה היא מחלצת מטנו את מכאוביו. גויתו דבקה לעפר ורוחו מתרוסס ועולה והוא שונה ברוב הזיונות. חציר דק אחד מתלהלה (4) ומחליק לו את חוטמו ואת שפתו, ועוד נטע שעשועים אחד מכנים ראשו לתוך פיו של חלוקן וממעך לו צוארו ומבין עשבים צרצור (5) מריע לו באזנו, מזמר לו פזמון נאה ומישנו כתינוק. שמואל'יק

(1) הסוחר בסרמזים. (2) עננים. (3) בורי. (4) משתעשע. (5) сберчокъ.

שוכב הוזהו) וחולם בהקיץ. הוא מדמה לו היים של נחת ושלה, חיים שיש בהם לחם ושמלה, דירה נאה, גן נחמד ופרה ועזים שתיים".

והנה רעש אופנים באחת המסלות שביער, ושמואל'יק מתעורר ואומר: די לי, די חבוק ידים לשכב! הוא עומד מעל הארץ, נוהק ומחליץ עצמותיו ונוטל את חביוניתו⁽²⁾ ובאותו הרגע נשמע מהעגלה העוברת קול מר צורת: „אוי, אבא!“— „משה'לי!“ צעק שמואל'יק נבהל ומשתומם והשתער על העגלה, אבל שני ה„חטפנים“ דחפוהו בכח ונפל לארץ. וכשנתישבה דעתו עליו וקם על רגליו כבר נתרחקה ממנו העגלה, כי נוסעיה חבמו את הסוס בעזו ומתרו לרוץ אורח. שמואל'יק מתאזר בגבורה ומוסיף לרדוף אחרי השורדים, והוא רץ בכל כחו בשביל צר, „המתעקל והולך כרצועה בין שיחים ותבואות ועשבי שדה, פעם הוא מתעלם באחד בצעייהמים⁽³⁾ בערבה, או יורד ומתחמק בשפלה, ופעם הוא נראה שוב עולה ומטפס על ראש הר ונבע“. ובתוך כך כבר נעלמה העגלה מעיניו, מסביב „שקט ודממה, אינו שומע אלא קול פסיעותיו ואינו רואה אלא צלו רוקד על ידו לנוגה הלבנה הפגומה, הנראית כחרמש של כסף ברקיע. עתים צלו משתמח על פני האדמה מרובה פי שנים מקומת גופו, ועתים הוא עולה ומתרפק על תבואות ועל שיחים ועצים, קורם וכורע כריעות משונות, כמעשה הבודחנים בבתי־קרקסאות⁽⁴⁾“. עברו השעות ורגלי שמואל'יק מתמוטטות, והוא עיף ונכשל בהליכתו ונופל באין אונים על הארץ. הכח הרותף אותו, שהיה אצור בלבו כאש בוערת, מתרופף שלא מדעתו, חושיו מתכלבלבים והוא רואה זרות במשך זמן מה. ופתאם הוא נזכר מה שאירע לבנו, קופץ ועומד ורץ מודרה, מגיע למורד החר—והנה נראתה לו העגלה בעמק אצל גשר רעוע על בריכה קטנה. שמואל'יק מתנפל שוב על ה„חטפנים“ ונלחם בהם בחמת כחו, אבל בעלי־האגרופין הללו מכים ופוצעים אותו ואת בנו ועוקדים גם את האב בעגלתם כדי למכרו לעבודת הצבא. האמללים הרימו או קול צוחה נוראה, שהדו התריד את היער, והנה מרכבה באה לקראתם ונוסעיה יורדים לראות מה הצעקה הבאה אליהם. הם מביטים ומשתוממים—והנה גערה וניזפה וגרופה, יד חזקה וזרוע נטויה. ה„חטפנים“ נבהלו, הניחו את שללם ונמלמו על נפשם.

פ י כ א ל ס פ י ר, ראש החכרנים של היין בגליל ואהליו, שהציל את שני השבויים מידי לוחציהם, הוביל אותם לבית־החולים בעיר ז. הקרובה, כשהם פצועים, נדהמים ומתעלפים. וכשהבריאו שם אותו הנדיב את עינו למוכה והשתדל לכונן את מצבם בחיים. משה'לי הוכנס לבית־מדרש־הרבנים, וכשמאס את הרבנות הלך ולמד את תורת הרפואה באוניברסיטה; ושמואל'יק אביו היה לפקיד בבית משרפות היין שבכפר פ. המשתרע בנוף⁽⁵⁾ יפה מאד.

„העמקים והבקעות השאננים שם יצאלו לך. ויקראוך למשכב עונג בנאות דשא ולהתעדן בטובם. גם בריכת מים, משחקת לפניך ומשרכת דרכה שם בערבה. פעם היא מתעלמת כסתר קנה וסוף, ופעם היא מזנקת⁽⁶⁾ משם ויוצאת לקראתך בכל הדרה: ברציז⁽⁷⁾ כסף ותורי זהב, שהשמש עושה לה, כשהוא מנסקה ומסתכל בפניה—מוקרת לך ומלחשת לך נעיסות בניב גליה, ואתה בא ומתערטל⁽⁸⁾, קופץ וצולל ומתיחד עמה באהבה. וזה היער שם צומח עצי גופר, הענקים באילנות, ראשיהם טרובי הענפים מעובתים ומכוכים זה בזה והיו לכיפה גדולה אחת, ונזעיהם החלקים מתישרים ועולים כעמודים נבזדים מרוחקים זה מזה, וירק דשא כמו טפיט של משי עם פקעים⁽⁹⁾ ופטוריי־ציצים⁽¹⁰⁾ פרוש לרגליהם. ואתה רואה ואומר: אין זה כי אם היכל אלהים!... ובהררי־קדש אלה בא האדם והעמיד בית

(1) שקיע ברמינות. (2) חכיתו הקטנה. (3) у́жъ. (4) цѣркъ. (5) חבל ארץ. (6) משתפכת. (7) גרוסאות, חתיכות. (8) מתפשט ערום. (9) цвѣтъ. (10) פיות, גביעי הצמחים.

משרפות היין לשם אלהי זהב! והבית הזה, הבנוי על תלו, מנשא בחוצפה כלפי שמיא את חוטמו, כלומר את קמוניתו¹, מסנה יצא עשן, שמתגלגל והולך למרחוק בחללו של עולם, סכהה גלגל החסה ומשחיר את כל הבא לפניו בדרך."

והבשורה, כי משהלי ואביו נצלו מרעה והוקמו משפלותם, החיתה את רוח רבי אברהם, שנודקן ביותר בזמן האחרון מרוב צערו על תלאות הירשילי ומשהלי, שנחשבו לו כבנים—וכמה קמטים נתוספו במצחו. גם הירשילי הצליח לכונן לו איזה מעמד בחיים, כי בצאת רפאל להשתקע בלייפציג ונשא לו שם לאשה את הנצה אוהבתו—הביא אליו את הנער הגבון והישר לעזור לו במסחרו. וברבות הימים גדל הירשילי ונתעשר, והיה להינריך כהן החשוב ונכבד בעיני בני עמו בגרמניה. אחרי ה"פונרומים" שהיו בנגב רוסיה בשנות השמונים שלחו אותו נדיבי ישראל במערב אירופה לבקר את הערים התרוסות ולהעלות להן ארוכה. ויבוא גם לקבציאל, והנה היא חרבה ושוממה,

ברחובותיה רסמה, ובכיתיהקברות שם קול נהי ובכיה. והימים לא ימי אלול ימי תשובה ותפלה, בכי וזעקה ליהודים וימי אבל וכמישה² להבריאה, אלא ימי אביב, ימי אורה, זיו שרה וזוהר רקיע, ימי צמיחה, לבלוב³ ותחיה בכל העולם... ובשעת אבל זה להקבציאלים מרכבה באה ער שער בית-הקברות, ואדם כבן ארבעים במלבושי כבוד ירד מעליה. העניים העומדים צפופים בשער פנו לו מקום ופשוטו לו ידיהם והוא נתן לכל אחד מהם את נדבתו ובא לתוך בית-הקברות. ראוהו היהודים שם ותמהו, אמרו בלבם שמא שר וגדול הוא, קרוב למלכות, ונתבלבלה דעתם ולא ידעו איך להתנהג בפניו. וספני השירוף הללו אווזים בכובעיהם, נרתעים לאהוריהם ועומדים מרחוק, והללו כובעיהם רוקדים ומפרפים⁴ על ראשם. משתחיים לו סמקומם וזרתיתים⁵. והבכיה פסקה בכל מקום, ואף הנשים המקוננות נשתתקו כלן בבת אחת, גורפות חוטמיהן ומביטות מתוך רסיסי דמעה להפנים החדשות בסיקור עין ובלחישה אחת באזני חברתה."

האורח דרש לקברו של לייזר-יענקיל, ומכיון ששמעו הקבציאלים שהוא מדבר יהודית מיד נחה דעתם, קומתם נזדקפה, נתקברו אליו ונתנו לו שלום.

על קברו של לייזר-יענקיל כבר עלו עשבים, והמצבב עליו רובה נשקע בעפרו עד שהיה קשה למצוא אותו. ההזון עמד והתפלל עליו, אל מלא רחמים, וכשהזכור בתפלתו, את נשמת אליעזר-יעקב! נתמלאו עיני האורח דמעות ונתן ידו על פניו ופרש ובכה. משם בא האורח לקברה של האשה מלכה-טויבה, והחזן נשא תפלה גם עליה; אבל קולו לא היה נשמע כאן מפני קול הסונם של הבוכים הרבים אצל הגל הסמוך, גל חדש וגדול—זהו קבר אס וקברות שתי בנותיה, שנאנסו ונהרגו ביום אחד, ביום עברה וסרעות. ומתוך הבוכים שם קול ברמה נשמע, קול מתפלל ואומר: "את נשמת הקדושה האשה ביולה בת בנציון ונשמות בנותיה הטהורות והקרושות"... שמע האורח את שם ביולה ההרונה ונדעזע בכל אבריו. עמד שעה קלה נדהם ותלוי ראש, ואחר כך ספק את כפיו ונאנח אנתה קשה מתוך לבו."

ערך הספור. בעמק הבכא" תאר לנו אבראמוביץ את התמונה היוותר רחבה של הדלות הנוראה, ששררה אצל יהודי רוסיה לפני ששים שנה. ותמנה זו היתה כבר להיסטורית, כי לא נשוב לראותה עוד בחיים. במחציתה השניה של המאה הי"ט קמו שני תזיונות חשובים: שחרור האכרים המשועבדים

בארצנו וסדר האמיגראציה⁽¹⁾ היהודית למדינות הים-והים היטיבו במדה תגונה את מצבנו הכלכלי. כשרבו הצרכים אצל מיליוני המשוחררים התפתחה התעשיה; וכשנדרו העניים המבקשים עבודה למרחקים נתמעט הלחץ בתחום-המושב, ובמקום הרעבים והבטלים באו הקאפיטאליסטים⁽²⁾, הנשלחים לכאן מארצות הוזהב והשכר.

בהרצאת המאורעות וסדרם נופל "עמק הבכא" מיתר ספוריו המשובחים של אבראמוביץ; ולעומת זאת הוא הספור היותר עשיר בטפוסים ותאורים שונים מרחוב-היהודים. בפעם הראשונה (את האדם הקטן⁽³⁾ לא נעלה בחשבון) העביר כאן המספר לעינינו טפוסים תיוביים, והיותר חשובים שבהם הם רבי אברהם ורפאל. רבי האציל של בית המדרש הוא האציל האמתי של בית-המדרש, התמונה היותר נעלה שיצרה לנו תרבות הגלות והספר. איש טוב ופיטני זה לומד המדרש.

משניות⁽⁴⁾ ו"זוהר" לשם תענוג, מדקדק במלבושיו והליכותיו ומתקרב להעשירים מחמת חושו האימיתי⁽⁵⁾, ואוהב את כל הבריות שבסביבתו משום שיש לו צורך לאהוב. ואהבתו לשני החברים, משה'לי והירשילי, או "השקצים" בלשון חבה שלו—היא נעלה ביותר, כי יש בה גם קרבה רוחנית, גם רגשי חמלה לעוובים. רק מקום חלק קטן השאיר אבראמוביץ: הוא לא הגיד לנו מהיכן רבי אברהם מתפרנס. חצי משכיל טוב עשה. כך התמונה יותר אידיאלית, אם כי קצת רומאנטית. רפאל הוא חצי-משכיל מעולם המעשה, טפוס שהיה שכית באמצע המאה שעברה. חצי-השכלתו נתנה לו את היושר וההגיון הבריא במסחרו, ואת הרומאנטיות, המוסריות התמימה והרוך הנפשי מתוך למסחרו. איש-המעשה שבו שמש את הבטלנות והרדיפה אחרי המליצה הריקה, שתי מגרעות שהקלו את ערכו של חצי-המשכיל מעולם הרוח—ונשארו לפקת זה מחצי-השכלתו רק התום והדמיון הילדותי, שתי סגולות היקרות כל כך בדור הבגרות שלנו.

בשנת 1890 פרסם אבראמוביץ את ספרו הקטן "שם ויפת בעגלה", המתאר לנו פולני מבונה "יפת", שנספת על בני ביתו של ידידו משה החייט, אחרי שנעקרו שניהם ממקום מגורם בפרוסיה מתוך עוני וגלות. יפת נעשה דומה ממש ליהודי בצביונו⁽¹⁾, במדותיו והליכותיו, משום שידע מחסור, גלות וכל פנעי היהודים. מתחלה היה קשה לו לעמוד בנסיונות, "והיה נוח לו למות מיתה חטופה ברגע אחד מלהאריך ימים בחיי עמל וצער ובנגעי בני עמנו המשונים; אבל מעט מעט הורגל בהם ועשה חיל בתלמודו, עד שהגיע למדרגת השלמות במדות הקמצנות והסבלנות וההכנעה והשפלות זבסיגוף⁽²⁾ הגוף והנפש כישראל גמור, ומעכשו מתקן הוא לגלות ומוכשר לקבל יסוריה זפנעיה באהבה". אבראמוביץ הוכיח לנו כאן עד כמה דרכם של התנאים החיצונים הגרועים לעשות כל אדם לבריה משונה; ומעתה אנו מכירים את המקור העקרי שממנו יצאו כל הבריות המשונות, המדולדלות והמרוסקות, המתוארות בכל ספוריו.

בהספור "לא נחת ביעקב", שנרפס בשנת 1892, תאר לנו אבראמוביץ ראשונה בעברית את טפוסו והתפתחותו ההדרגית של הפרנס התקיף מהדור החולף, הרוכב על ה"קהל" ומוציץ את לשד העם. עסקן צבורי מטפוס כזה, שהמספר מזכירו כמעט בכל יצירותיו, הוא רבי יעקב. דמותו הולכת ומשתנה כזו של השקצים⁽³⁾ המנתיים מן הביצים.

(1) הנדידה. (2) הכספים. (3) חרש היופי שלו. (4) בדכותו. (5) עניו. (6) בעלי-החיים הוזהב.

מזחלה צורתם צורת תולעה זוחלת ורעבתנית, ותולעה זו, משנתמלאה כריסה, נעשת
לאחר זמן רמשתם, סתעף בשלית של ששי סאורגת מציצין (1) דקין כקורי עכביש,
שיוצאין סנפון, ונח בתמימות על משכבו בלא תנועה. תם זה לאחר זמן נעשה שקיך
העוף, פורש כנפיו ופורח בנוכה ונאון, מתהולל ומשתקשק באויר העולם. שלשה
הגלגולים הללו עברו גם על מין בריה שלנו. בגלגולו הראשון היה תולעת ושמו יענקיל
או יענקיל. יענקיל זה בקטנותו היה נער ששרת, זוחל על נחונו, ואין בלבו אלא
האכילה למלאות כרסו, די לו שהוא חי ואינו מת ברעב. ומתוך שהיה מכיר בעצמו מעט
ערבו, שהוא ריק וחסר וכריה קטנה, לפיכך הרכין ראשו בהכנעה ועשה עצמו מדרג
לבני-אדם כתולעת, והיא שעמדה לו בשאלתו שלא נטרד מן העולם... זה המשרת
הקטן גדול היה, ואכל ושבע ועוד הותיר משכר עבודתו, פרוטה נצטרפה לפרוטה
וזו לזו ומנה (2) למנה, עד שנתקבצו לכוס סמוים (3), והלך ונשא לו אשה חציה-
שפחה... אחר הנשואין נסה יענקיל את מזלו והתחיל לשאת וליתן מעט מעט ולעשות
עסקים בפני עצמו. היה מלוה ברבית לשבועות יהודים עניים ובעלי-מלאכה אביונים וחוננים
קטנים ודלים. לאחר ימים היה מלוה אף הסוחרים הקטנים בבתי-הערכאות (4) והקדוש-ברוך-
הוא שלח ברכה והצלחה במעשי ידיו, עד שבמשך הימים קבץ סמון רב וזכה להיות מלוה
רוזנים ובעלי נכסים שבגליל. קנה שם ומעית. קנה לו בית ומטלטלין נאים, כדרך
הגנדים, ובאותו זמן מתחיל אצלו הגלגול השני. תולעת יענקיל נעשה איש תם,
מין בריה חדשה, ושמו בפניו—רבי יענקיל. סתעף כבגדי משי ועל פניו מסוה
התמימות, אינו חוזר עוד על הפרנסה בריצת רגלים כבראשונה, אלא הוא יושב במטחת
והפרנסה חוזרת עליו... מקומו בבית-הכנסת בפמליה (5) של מעלה כלפי המזרח... ומכניסין
אותו בין אנשי-העליה, שנקראים לעלות לתורה בשם סורנו... צופה ומביט לכל מנהגי
היהודים הכשרים ומשתדל להרמות אליהם: מה הם בנעלים ופוזמקאות, אף הוא כך;
מה הם מצמצמין פניהם ומתאנחין אנהה חסידותית כשהם מדברים, אף הוא מתכוון
להשביע בצורתו סימני התמימות ומתאנח בחסידות; מה הם מזנענעים בתפלתם ומתחמאים (6)
כתינוק לפני אביהם שבשמים, מרקדים כנגדו על ראשי אצבעותיהם, ו"דוהרי דולקים (7) ידובבו
בקול": וי, וי, אבא! אף הוא כן... הגלגול השלישי—וענקיל התם נעשה איש
שחץ (8) פורח ומקפץ על ראשי העם, ושמו רבי יעקב!

המון חנפים מעריצים את רבי יעקב, ומשבחים את מעשי הסכלות והעיל שלה.
שפלותו בימים עברו משתכחת לגמרי, והוא נחשב ללמדן, לחכם משונה, לרחמן, ליודע
ננן ומימתה ברפואות, לאבי העדה ופטרונה. אחרים מבני סיעתו, איזו עוי-פנים ואנשי
בליעל, המתמכרים לעבודה זרה בשביל פת לתם, מתזיקים בחוטמי כל בני העיר ונוהגים
אותם ביד רמה. והיהודים, עם ממושך ומורט ונרעש ונפחד מעולם, הם בעצמם עוד
יתנו למנהיגים הללו את חוטמיהם, וכל אחד מודרו בנתינת חוטמו להיות מן המקדימין.
ואתרי שהנבונים והנאורים קצת אינם מאמינים ברבי יעקב וטובותיו, הוא מתחיל לרהוף-
ולרכא כל איש שיש בו ריח השכלה. מתנגדו הראשי הוא בני-מין המשולח,
שהיה כמה שנים שליחו המסחרי של עשיר אחד, ואחרי כן הקדיש את כל ימיו לתורה.
הלמדן הנאור. בעל-הבית אמיד וחשוב זה ששרה אשתו נהלה בית-מרוח גדול ופרקת
ממנו עול הפרנסה—הוא הלמדן הנאור המפוס, הפקת המנוסה.
של עם עתיק, הפילוסוף התלמודי. בנימין היה

בקי במיליד-עלמא, מעורב עם הבריות ומקבל את כל אדם בסבר פנים יפות. היה

(1) חוטים דקים מאד. (2) מאה זוז. (3) значительный. (4) בתי-הסקירות. (5) כנופיה.
Digitized by Google. (6) Original from the University of Toronto. (7) מרקדים בתלהבות. (8) נאה והולל.
CORNELL UNIVERSITY

מעמיד כל דבר על האמת, כשטו ומשמעותו, בדעה מיושבת, ואינו מזנז ומפליג דבר במו הפוזיזים והבהולים בעמנו, והלך תמיד על פי דרכו והבנתו בכל ענין. דברי בנימין בנתת נשמעים, בקול דמסה ובנעימה, ובשעת דבורו היה משפיל ראשו ועוצם עיניו. מעולם לא שח שיחה בטלה, אלא דבריו היו מעטים ושנונים, מעורבים במשלים יפים, ויצא כברק חין-משלו תמיד ולא הרטיא הסטרה. ומתוך שהיה איפסנים ותשיכה דקדק על עצמו בשמירת בריאות נופו, וכל מעשיו כלם: שבתו וקומו, הלוכו ומאכלו—היו משוערים ומסודרים יפה יפה... כל היום היה בנימין יושב בחדר מיוחד על כסא-יצועו, מתעטף ב"חלאשיל" ונעלים קלים ברגליו ומעיין בספר. אבל כמעט מעולם לא ישב יחידי בחדרו ותמיד נמצאו אצלו סאנשי העיר, יהודים ויהודיות, מנער ועד זקן, שהיו משכימים לפתחו, בין אלו שבאו לחתייען עמו בעסקיהם ובמשאם-מתנם, ובין אלו מסקורביו, שבאו לבלות עמו קצת מזמנם בשיחת רעים, משום עונג נפש בעלמא.

בנימין הסבלן, הרואה כל ענין מכל צדדיו והנוח לבריות, היה חביב גם על הנוצרים; וכשנתפסו איוזו אברכים, הסמוכים על שלחן חותניהם, בשעה שקראו בספרי-השכלה על הגמרא, הגין עליהם איש נאור זה והצדיק את השכלה לשמה נגד צורריה. אולם יד הקנאים היתה גם בבנימין, בית-המרות שלו נסגר מתמת עלילה ששם לו מתנגדו רבי יעקב, ונשבר ממהלחמו לעת זקנה.

„בימים ההם“

בשנת 1894 פרסם אבראמוביץ את יצירתו היותר יפה „בימים ההם“, והוא תאור חייו של הנער שלמה, (או איטוביאוראפיה) של המספר בעצמו. שלמה נולד ונתגדל בהעיריה דלפונה, שתבנית כל בתיה שוה כמעט, מבית ומחוז.

כשאתה פותח את הדלת, סיד אתה נכנס מן השוק לתוך בית-דירה סרוקה, ושם בכותל בנגד סניך אתה רואה פתח, שדרך בו נכנסים לתוך פרודור אפל, בצא חלונות ובלא תקרה—זהו מקומם של עצים ושאר דברי-צורך, ומעטים הוא משמש גם לדיר של בהמה בחורף בשעת הקיר הגדול, או כשהיא מעוברת וסכנה לה ללון ברהוב כדרכה תמיד. מצד אותו הפתח סמוך לכותל מקומה של כירה גדולה לבישול ואפיה. כירה זו בירכוכא (2) לה סלמטה, הוא לול של תרנגולות, שם הן מטילות ביצים ודוגרות (3), שם הן סתננסות בלילה, ובחשכת-הבקר יוצאות ומטיילות בבית, ועלות על שלחנות ומסמלים ומסות כרצונן. סמוך להכירה—תנור ארוך וגבוה, עשוי לבנים מזוככות, שסמיקין אותו בשביל לחמם את הבית בימות-הגשמים, ושני מסמלים עומדים אצלו לצדדיו: זה שמעמידים עליו תסהו (4) של בשר נקרא „ססל הבשר“, וזה ששופתין (5) עליו תסהו של חלב נקרא „ססל החלב“. שני התנורים הללו, הסמוכים זה לזה, ודופן של נמרים עם דלתים הבא אחריהם נמשכים בזה אחר זה לאורך כל הבית וסבדילים אותו לשנים, חציו הוא אותו בית-דירה הגדולה והרחבה וחציו מתחלק לכמה וכמה חדרים קטנים, שהם דירות לזונות של בני-הבית ולשכנים. בבית-דירה זו הגדולה כמין פעמון של חרסית (6) יורד כנגד התנור מן התקרה ושתי טבעות לו בשפתו לסטה, זו לעומת זו, ותולין בהן נבֶּרֶשֶׁת (7), כמין פחתה מעשה רשת, ומבעירים על נבה קימסין יבשים, להאיר את הבית בלילות, חוץ מליל שבת, שלכבודה מדליקים נרות של חלב במנורות על השלחן, ובמנורת נחשת

(1) תולדות עצמו. (2) כוך, תא רציב במלע או בחוכה. (3) יושנות על הביצים. (4) קעה גדולה. (5) מעטרים. (6) חומר. (7) канделябра.

בעלת ששת קנים, התלויה בתקרת הבית. נברשת זו נותנת כשמש אור וחום, שמחה ועונג לאנשי הבית. לאורה משתמשים בלילות החורף ועושים מלאכה, או יושבים בכנופיה ומשתעשעים בשיחות נאות. נשים מנשי הבית, ומעמים גם אחת ושתיים מהשכנות, יושבות יחדו על ספסל הבשר או על ספסל החלב עמוקות במרישת נוצות, ואנב גם ברכילות ולשון-הרע. במוצאי-שבת מעמידים את השלחן לפני נברשת זו, הכל מסובין אצלו ואחד קורא לפניהם סתוך ספר, גדולת יוסף¹ ומספר הישר², שומעים בנחת-רוח ואוכלים לתאבון בולבוסין מבושלים. בלילי חנוכה — הקטנים סגלגלים על השלחן את החזיר, הוא בידור-עופרת, והגדולים משחקים בקלפים ואוכלים צפיהיות בשומן. וכשמטננים עורות שמנים של אוזים יושבים ומספרים ספורי-מעשיות כל אותו הלילה ואוכלים רלדוג'י-שמנים באהבה...

בביתו של אבינו-זקננו נמצאו על פי רוב הכלים האלו: ספסלי-עץ פשוטים וארוכים; אצל הבתלים; שלחן ארוך בעל ארבע רגלים, שכלו אדום, ועל נביו באמצעיתו מצוירת כסין טבלא רבועה עם משבצות (1) שמונה על שמונה לבנות ושחורות בפירוגין (2), לשחוק האשקקי (3); וארון עץ בעל שלש צלעות תלוי ועומד על נבי כלונסאות (4) בזוית בין התקרה ובין קרקע הבית, ודרך חלוניו נשקפים גביעי כסף וכופות של ברכה, הדם לכשמים, מגורה לחנוכה, קופסה נאה לאתרוג, קליפת-שבולל (5), יפה לכמה מיני תחלואים, טס (6) מעשה-צעצועים וכלי-זכוכית לבנה למרקחת ובגדים ותריסר כפות קטנות מזהבות — „סתנת-דרשה" לזקננו ביום התונתו. ברומי של כותל תלויה אספקלריה, שאי אפשר להסתכל בה בשום אופן אלא אם כן עולים על נבי ספסל, ולאחר כל המרחח הזו-דואים את עצמם בה משונים מאד — פנים ירוקים ולסתות נפוחות כשל מי שהש בשניו... למעלה משני צדיה תלויות תמונת נאון פלוני מעוטף טלית ותפלין ותמונת שר-צבא רוכב על סוס, נאכל חציו מזבובים, גם תמונת „מזרח", משובשת בנייסות של בעלי-חיים משונים, שעדיין לא באו לעולם."

רבי חיים, אבי שלמה, היה איש חכם ומוכתר בנימוסיו⁷, וזמנו היה נתון חציו, לפרנסתו, וחציו לתורה ולצרכי-צבור. כמה שנים היה בעל ספסא⁸ של בשר במקומו ונוהג ברבנות מטעם המלכות, שלא על מנת לקבל פרס; והיה שונה לתלמידי-חכמים בתנם גמרא ופוסקים בכל יום⁹. רבי חיים הוחזק גם למומחה ברפואה, משום שהיה בעל-נסיון, איש-מכאובות וחלש מנעוריו, והיה מבקר את החולים שהגלכו¹⁰ המומחה לא הצליח להעלות להם ארוכה בהקזה, עלוקות וקרני-דאומנא. ובעניני הקהלה לא נעשה דבר גדול או קטן מבלעדי רבי חיים ועצתו. במוצאי שבת אחת, בימות הנשמים, נאספו אצלו טובי העיר כדי להתיעץ על הגזרה הקשה שגזרה המלכות, כי היהודים ילכשו מלבושי נכרים וישימו כובע עם מצחת-עור בראשם. האורחים יושבים אל השלחן הגדול לאורה של הנברשת ומול התנור שהוסק יפה-יפה, ועל הכירה המבוערת רותחת קדירת מלאה בולבוסין לסעודת-הערב. שרה, בעלת-הבית, מכבדתם בשתיית חמין, הם מיני פרחים ומיני עשבים שלוקים¹¹ במקום תה, עם חתיכות סיקריקין¹² מעשה קונדיטון — במקום סוקר. הכל יושבים שותקים ומחרישים בנימוס, נושפים בכל פה בכוסות של חמין ושותים מעט-מעט בבליעות קטנות ובהפסקות בין בליעה לבליעה. ואחד מבעיר את מקטרתו — היא כפיפה-ניפסית עקומה כשופר וצמיד-פתיל של כסף על ראשה האחד — מכניס פי הקנה, הנתון בראשה השני, לתוך פיו, עושה פימה-פיס-פום ומעלה עשן. המקטר מוציא מפיו עגילים-עגילים של עשן ומוסר בנחת ובמתינות את השמועה הבאה מהירידיים, כי הגזרה החדשה נתגלגלה ויצאה ממנוטיפיורי.

(1) רביעים. (2) въ веремешку. (3) השאח-אמט. (4) קנים. (5) раковина. (6) поднось

(7) בקי במנהגי הנהגה-הארץ. (8) מכס. (9) шарюльнякъ. (10) מבושלים. (11) — (12) כנרחה — משחקים על רגל

— כשראה מונטיפיורי שרע רע המעשה, נמלך בדעתו ובא ואמר כהאי לישראל: אדוני המלך! מכור לי את יהודיך ואני נותן לך דמיהם כך וכך מיליונים... — מהיכא-תיתי! משיבו המלך. קיצור הרברים, שני הצדדים נוסרים הענין בתקיעת-כף ונקישת-חפץ כדבעי, ומונטיפיורי עומד ונותן דמי קדימה... והמותר הוא מתחייב לסלק לזמן המוגבל בקבלת הסורה, כלומר — היהודים... לאחר פתי-שחרית הולך לו המלך, כדרכו בכל יום, להסינאט ודעתו זחה עליו. — אדוני המלך! שואל לו הסיניסטר, מפני מה דעתך זחה עליך ולשמחה מה זה עושה? — כך וכך המעשה, החזיר לו המלך בשחוק נעים ופניו צהובים, עשיתי היום עסק טוב, בכך וכך סכרתי היום את יהודי. — אדוני המלך! אמר הסיניסטר, נבהל ומשתומם וסופק את כפיו, מה זאת עשית? המקח מקח טעות! ותוך כדי דבורו הוא מוציא חשבון צדק מדיפתראות (1) וסנקטאות של סלכות וטראה לו בכירור, שחור על גבי לבן, שסחורה זו, כלומר — היהודים, הרבית שלה במשך כמה שנים עלה הרבה על מקח שויה, שהוא נוטל עתה!

וכדי לבטל את המקח המציא המיניסטר את העצה הנפלאה להלביש את היהודים בנדי „אשכנזים“, למען לא יכירם מונטיפיורי בבואו לקחת את „סחורתו“. רבי חיים מסיל ספק באמתת הספור, והוא נותן עצות איך להערים על הגזרה החדשה. בהקפומה אפשר לעשות סדק מאחוריה ולהוסיף לה עוד תפר אחד וכפתור אחד, כדי לתת לה צורת זיג (2); ובכובע העור, ששתי אוזנים זקופות לו לצדדיו ופסיקה של עור נמשכת מלפניו מאן לאון, יש להטות את הפסיקה ותהיה למצחה „אשכנזית“. טובי העיר-התפלאו על העצה המחוכמה, ויצאו שמחים וטובי לב.

כל בני ביתו של רבי חיים היו מחבבים את שלמה'לי הקטן בשביל בדיחות דעתו, חריפות שכלו וכשרונו לחקות כל תנועה זרה ודבור משונה של באי הבית. ביחוד היה אוהב לחקות את גיטיל המתורגמנית, המקריאה לנשים תפלות ותחנונות בבית-הכנסת. „מעוה פניו — ונראתה גיטיל כביכול בצורתה ובצביונה ובמעשיה: כיצד היא מנשקת את המזוזה בכניסתה, וה „יפא“ שעליה בית-ידיה האחד קולט לתוכו יד ימינה, והשני נעור וריק ותלוי ברפיון; כיצד היא עוקמת שפתיה ואומרת „אל למושעות!“ ברוב חן; כיצד היא כופפת את גבה כחתגל עד שכתף אחת עולה ואחת יורדת, פיסת (3) ידה תחת סנטרה ואצבע אחת על לחיה, וכיצד היא מקממת פניה ומנענעת תוממה, נושאת עיניה למרום ומדברת בלשון תחנונות“. הכל רואים בתעלולי שלמה'לי ושוחקים, וגם אמו אינה יכולה להתאפק משחוק, אלא שהיא מאימת עליו באצבע על תופמה: המתן נא, המתן, בחור נאה! אני אספר לאבא...“

והאב הכיר את ערכו של בנו הנבון, המהיר והמזורז, ומצא לו מלמד חדש את ליפא הראובני. זה היה אדם כחוש ובעל ראייה קצרה, עניו וצנוע ומרבה בשתיקה, נוח לבריות ורוח הבריות נוחה הימנו. סיבו ומנהגיו המתוקנים, דירתו הנאה וכלי ביתו הנקיים הכריזו עליו, שניצוץ חכמ-חרשים יש בו“. ליפא היה אמן לא לומר, החזרת ומציר ציורים וצעצועים שונים לכל שואל, לא כדי לקבל שכר אלא משום הנאה וקורת-רוח שיש לו מאמנותו. בשעת הלמוד היה יושב בראש ומלמד מפיו וידי עסוקות באחת מהמלאכות הנאות, כגון ציור ופתוח-חותם, ומלאכה זו לא היתה מבטלתו מדברי-תורה ומערכת דרך הלמוד, אדרבה היא היתה מזרותו ביותר, והיתה יפה לנפשו ככוס יין לנפשו של פועל הדיוט“. „פיו נעשה כנחל נובע מפיק מרגליות, ועיניו מתלהטות מאור תורה, והתלמיד רוחו מתלהט אף הוא, כלתה נפשו לתורת רבו ושותה בצמא את דבריו“.

(1) דפטר-חוברת. (2) .сюртукъ (3) .кнсть

רבי חיים, שאהב את המליצה והיה בעל לשון, צוה ללמד לבנו את כל התנ"ך, תחת שכל האבות היו מלמדים לבניהם בימים ההם רק את הפרשה הראשונה מסדר השבוע, בחשבם כי המרבה לעסוק במקרא בא לידי מינות⁽¹⁾. ומליצות הנביאים וחזונויותיהם עוררו את דמיונו העז של שלמה'לי, וראה אלהי הצבאות בדמות אדון גדול ונורא, נוקם ובעל חמה, אוחז רצועה בידו, ועל כל דבר-פשע הוא מכה מכת אכזרי. ובכל פעם שעבר עכירה קלה בשונג, כגון שדלג על תבה אחת בתפלתו, שכח ולא ענה אמן, או שתה מים ולא ברך, "שהכל" לא רקק ב"עלינו", או נתחכך ופרע ראשו — נתבהל ואמר בלבו: "אוי, אוי לי כי נדמיתי⁽²⁾!"

ביחוד היה שלמה'לי ירא חמא ב"מים נוראים". ההשכמה לסליחות, הזריזות והריצה לבית-הכנסת ולבית-הקברות, היבוב והבכיה, הגנון העצוב של תפלות ובקשות ופנים זעומים ועצובים של אמא ושל כל בני הבית — כל אלה הטילו עליו אימה יתרה, והיה רואה בחזון אל מלך יושב על כסא דין, שרפים והשטן, ושמים נרננים מקול הקורא להביא ספר-הזכרונות ולשקול מעשיהם של בני-אדם. ומרוב צער ופחית-נפש⁽³⁾ לא היה ניחא לו כל עצמו של יום-טוב כלו, לא הדגים והלפת ולא התפוח בדבש ושאר המאכלים הערבים. אולם יהודי הכפרים, הבאים להעירה לפני, הימים הנוראים, היו מפיגים⁽⁴⁾ מעט את המרה-השחורה. עוובה ונשכחה היא דלפונה בכל ימות השנה מאין עובר ושב, ולפני ימים-נוראים היא נפקדת והומה מבני-אדם, הבאים לתיכה מן הישוב. עגלות מעונות טף ונשים, כרים וכסתות וחבילות ושקים מלאים מזון ותרנגולים כפותים, הולכות ונמשכות ברחובות. בעלי-הבתים זקנים עם נערים יוצאים לקראת בני הכפר הנכנסים, כל אחד לקראת זה שמתאכסן אצלו, עומדים לפניהם ושואלים בשלומם... והנכנסים מצדם עונים ומספרים מאורעות ומעשי-נסים ואת כל הקורות אותם בדרך: סדן של עגלה נתפקע פתאם, סוס כרע נפל, נשר נסתחף, תרנגול כפות הותרה הרצועה שברגלו ופרח, אשה מעוברת חבלי-לידה אחוזה, עגלה נהפכה ונטבעה בטיט, והכל חייבים בברכת "הנומל" שיצאו בשלום מן הסכנה. כלבים-כופרים⁽⁵⁾, אלו הנרים שנגררו ובאו מן הכפר עם בעליהם, מרגיזים עליהם את הכלבים האורחים, והנה נביחה ונשיכה, מריסה וחרוק-שנים בעדתם. בבית רבי חיים היה מתאכסן חנא, איש כפר-רתיים, הבא העירה עם בני ביתו. כל הדרך היתה סומתו הזקנה מושכת את הנוסעים בכבודות,

מושבת ועומדת לסירוגין, הגיעה קרוב לדלפונה-חגרה בעוז-סתניה, ולכבוד דלפונה ולכבוד כל המסובים בכאן על הקרון היא מפשלת זנבה, זוקפת אוניה, מריסה שלפיה⁽⁶⁾ ודוהרת ונכנסת לתוך העיר טפוסה⁽⁷⁾ ונטוית-גרון בקפיצה, בדיצה וחרדה ובקול רעש האופנים. ויצויק הכלב רץ לפניה כמבשר ואוסר: פנו דרך, בית חנא בא! בית חנא בא! וכפה שלא טרוד הוא בשליחות-מצוה זו, אף על פי כן הוא נזהר סאר ושומר עצמותיו מפני כלבי העיר, הסובבים ברחובות, שלא ייזקוהו בהבל-פיהם. נפשו-הם תוהים על קנקנו⁽⁸⁾ מריחים בו בחוטמם. כלומר: שלום עליכם! והוא מריח בהם ומשיב שלום בחוטמו, ואינו שוהה הרבה, אלא כיון שמריח ותוהה בקנקנם מפני הכבוד סיד הוא מתפטר מהם ורץ לדרכו... עמדה הסוסה ובני-ביתו של חנא יורדים, מטמס שלמה'לי ועולה לתוך הקרון. חבריו, טבעלי החבריא השובבה, עולים עמו ושנים תלויים ועומדים בין האופנים מאחורי הקרון ואוחזים בו בידיהם. מושכים בעבות-העגלה ונוזרים על הסוסה, שחעקור רגליה ותלך. מניפים עליה שוט ומכים אותה ברצועה, שורקים בשפתים, צועקים וקוראים

(1) אפיקורסות. (2) ננורתי. (3) עגמת-נפש. (4) מוציאים ומגרשים. (5) כפריים. (6) פריסותיה.

(7) מטפסת והולכת בקלות. (8) בכובן: בידקים אותי; תהא — змушарься.

קול אחר: היא 1), היא! והעלובה הזו פוסעת על־כרחה פסיעות סועעות לפני הבית, מתאנחת ועומדת. בני־החבורה בודקים את זנבה הסדולדל, וכל אחד תולש מסנו שערות כפי כחו. תלשו--יורדים מעל הקרון ומתחילים סדר העבודה בצוּציק. מדברים עמו בלעניי־שפה ובלשון אחרת. לשון כלבים, ובוהנים אותו בלסודים, כיצד היא ניבת, וכיצד הוא מרקד על כפיו האחרונות. מתחלה עומדים ומתעסקים עמו מנגד וביד־את־הכבוד, משליכים לפניו פרוורים ופתות־לחם ואוסרים לו בהבנעה: חטוף ואכול, צוּציקיל, חטוף ואכול! חטוף ואבל--הכל נהנים ומשחקים. אחר כך מתקרבים אליו מעט־מעט עד שלבסוף גם בו 2) ושוכחים מנהג דרך־ארץ. וסופה של התקרבות זו זריקת אבן, קול נביחה דקה וזעקת שבר--שבר הנל או שבר עצמות.

שלמה לי היה מתעניין ומסתכל בתשוקה גם בבני ביתו של חנא, הנראים לו משונים. הילדות--נעלים ופוזמקאות גסים ברנליהן, ומלבושיהן חדשים, מנומרים 3) בגוונים ובצוירים וציצים משונים; מעמידות עיניהן הגדולות כשל עגל ומביטות, ואצבע אחת נתונה בפיהן. הילדים מלובשי בגדים חדשים, כתונת ומכנסים וארבע־כנפות ומצנפת ו"חלטיל", עומדים תלוי־ראש בבושה ובהסתר־פנים, אוהזים בראש חוטמם וממשמשים בנחיריהם, מדברים אליהם ואינם עונים, צועקים להם ושותקים, ופתאם שחוק משונה יוצא בכח מפיהם לתוך פיסת־ידים, שוחקים ומקנחים את חוטמם בכנף־בגדם 4). אין דבורם של בני־הכפר, אלא התלכמות שפתים ואין אבילתם אלא לעימה. הלעיסה ותנועת הלסתות בשעת האבילה געשית אצלם שלא כדרך בני־אדם העירוניים, ובכל גמיעה וגמיעה פיהם נעשה מפות ומנפת בקול. חנא ואשתו הפשוטה והבריאה נראו גסים והדיוטים ביותר מול רבי חיים, הלמדן הענוני, ושרה אשתו, התלשה והמלומדת בכל ספרי הנשים. ביחוד השתמשה שרה בידעוניה בימים הנוראים. היא היתה, מורה הנראה לנשים בבית־הכנסת ומלמדתן מה להתפלל, אימתי עומדין בתפלה ואימתי רוקדין "קדושה", וקוראה לפניהן דברי תפלות ותהלות. ותפוח־לימון מוכן לה בעזרת־נשים במקום מוצנע, ושאר מיני סמים חריפים יש לה שם, לישוב נפשה ונפש נשים מתעלפות. לפני יום־הכפורים היתה שרה קולעת פתילות ל"גר הגשמה", שמדליקים בבית־הכנסת, ול"גר החיים", שמאירים בבית; ועל כל חוט וחוט שהיתה מציתה היתה קוראה ברטע תחנה מיוחדת, וכל הנשים משכונתה מקיפות אותה ובוכות עמה. לא עברו לשלמה לי שתי שנים מיום שהתחיל לומד וגנן, וכבר ראה ותר בדמיונו כמה ארצות רחוקות ונפלאות, והכיר לדעת לפרטיהם את כל מראות הקדם. הוא בדלפונה ורחונו ונשמתו באלוני ממרא, במדבר ובערבה, גר ובשפלה ובחוף ים־המלח ותחת אשדות־1) הפסגה. לפניו אנשים שמדברים לשון הקדש, ארמית, לשון תרגום ואשדודית. במקום משכן נשמתו--בני־אדם יושבים באהלים, רונביט על אתונות ועל גמלים, וחמורים רובצים בין המשפתים 5); אוכלים רקיקי מצות וצפיונית בדבש ושותים מים מנארות, הולכים יתף ובלא מכנסים, עטופי מעילים וסדינים, ונומים על חוטמיהם, הכל כדרך העולם. את טבע הארץ שהוא יושב בה, צמחיה וחיותיה, לא הכיר שלמה לי כלל, ותחת זאת ראה תמיד במראה לבו, דודאים 6), נטף (ושחלת 8) וחלבנה 9), כרמים ותמרים ותאנים ורמונים וזיתים, עצי־שמים 11) ועצי־גופר. ממיני החיות ידע את התחש 11) בימי משה, את הארי והנמר, שמלמדים את בני ישראל גבורה ועוזות, ואת הצבי, שמלמדם לרוץ כמותו דחופים ומבוהלים, את שור־הבר, הרובץ על אלף הרים, ואת הראם 12) הגדול בהר תבור, שלא הכניסו לתבה בשעת המבול אלא חוטמו. ממיני הרמשים ידע את

1) כהר. 2) не стѣсняются передъ ней. 3) צבועים בבהרות וצבעים שיניים. 4) стоки. 5) בני־שימרה. 6) мандрагоры. 7) כוזר שרירי טוב. 8) морская гвоздика. 9) חלבנה. 10) аравія. 11) עצי־שמים. 12) הראם.

השפיון⁽¹⁾, את השמיר⁽²⁾, שנברא ערב-שבת בין-השמשות לזכו נבקעו האבנים לבית-המקדש, וביצי-כנים. וממיני העופות ידע את-תור ותרנגולא ברא, שהביא את השמיר, ובר-זוכנא⁽³⁾, שביצתו נפלה פעם אחת וטבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים, וזיו שדי, העוף הגדול שמכהה נלגל-חמה בכנפיו". שלמה'לי קנא אפוא קנאה גדולה בדברי נחום איש רוזיבי, זקן שפל-קומה, עב-הכרם ובעל-צורה, העולה לארץ ישראל, ויראה שם הכל בעיניו. אותו זקן סובב זה כמה שנים בתפוצות-ישראל כדי להתפטר מהם בשלום ולקבץ נדבות במרם צאתו לדרכו הרחוקה, ורבי חיים הזמין את האורת ההגון לסעודת-הערב, והדליק לכבודו מגורות-הנחושת כבלילי שבת ויום-טוב. על השלחן היו מאריכים, בדברי שיחה על כותל-מערבי ועל מערת-המכפלה, על הרי-היותים ועל קבר רחל אמנו ועל שאר חורבות וקברים הרבה, ומפטירין בשיחה מתוקה על תאנים ותמרים ורמונים, על הגפן ועל פרי הגפן והרובים. המסובין נראים כאוכלים וכולעים רוקם, ועיניהם מבהיקות מרוב הנאה; ורבי נחום דברני הוא, מדבר ומספר, כאלו הוא בא עתה משם וראה את הכל בעיניו.

גם ספורי-האגדות בשדים ורוחות עוררו את דמיונו של שלמה'לי והטילו עליו אימה יתרה. כשיצא עם חבריו מן החדר, בלילות החורף, בתשע שעות, היו מהלכים לאור פנסים של נייר שבידם בקול רנה ובשמחה, תוקעים איש לתוך פיסת ידו המקופלת כחצוצרה ומתופפים בלסתותיהם הנפוחות; וכיון שהגיעו קרוב לבית-הכנסת הגדול, שהמתים מתפללים שם בכל לילה, לדברי יהודים בעלי-זקן, נסתתם פיהם ועברו עליו בחפז ובמורא גדול, אותזים בציצית וצועקים, "שמע ישראל" במעמקי לבם". כן היה שלמה'לי מודעזע בכל אבריו למראה בעל-השם רבי אליהו, הבא לפרקים לדלפונה לגרש גלגולים ומוזיקים בלחשים וקמיעות. זה היה יהודי גדל-הפאות, ארך-הזקן וסתום-העין. מספרים עליו, כי הוא מקהיל את השדים בשביל דבר-מה שיש לו אליהם, נוטל שק שזמשמין ומפורם לארבע רוחות השמים, ונוזר עליהם בדברי-לחש ובהשבעה ללקוט את השומשמן עד אחד ולהחזירם לתוך השק, שאם לא יעבידו אותם בפרך ורגע אחד יהיו בטלים ממלאכה אי אפשר להם שלא יזיקו. פעם אחת שכח ולא העסיקם בלקיטת שומשמן, חברו עליו כתרנגולין של בית-בוקיא ונקרו את עינו. כשחזר שלמה'לי בליל קר אחד מתדרו, קבלוהו בני הבית בפנים נועמים ורמוזו לו שלא ישמיע קול.

בבית אור כהה, אמו אינה שם, אף מהנכרים אין אחד. הילדים יושבים ענומים, איש בקרן-זווית לעצמו. ומה יעשה? עמד על ראשי אצבעות רגליו ופסע בחשאי ועלה על גבי התנור להתחמם שם מפני הצינה, ואין מרגיש בו. מן החדר, שמשמש לדירת אחיו הגדול ואשתו, בעבר התנור, אור גדול ננה לעיניו. נשתטח סלא-קוסתו, מתננב ומסתכל ממקומו לראות מה נעשה בתוך החדר שם. ראה ונשתומם ובשרו מסר מספר. הנה סתתה של ניסתו עומדת לפנים מן הוילון ואנוריות⁽⁴⁾ של סהטים מתנצנצות לאור הנר תלויות עליו פראשו ועד סיפו. וזה הפסל העומד תמיד בסוף ליד התנור נסתלק משם ועל מקומו גומא בקרקע כקבר פתוח. וכדמות אדם נורא מראהו אוהז ביד תרנגול שחור, מקטיר סיני ממים ומעוה פניו העיוות מבהילות, ובינתים הוא מכה את התרנגול בראשו ומלחש בקול הברה משונה: איה-בנה, קטיטה, אנרפטי, פרום, שפריאל". לוטש עינו ומצדהן אילך ואילך, מנסח בפה ומלחש ואומר: מצפין, מצפין, מצפין... בועט ברגלו, מנענע בידו, כאלו הוא מתנושש עם אויבו, ובכל מלה, מצפין" שהוא מציא מפיו הוא מכה באגרמו את התרנגול על ראשו מכה רבה, עד שהעלוב הזה גועה ומגרגר ומספר מפני הכאב. אף מאחורי הוילון נשמע

(1) נחש קטן ומסוכן. (2) תולעת אנדית. (3) עוף אנדי. (4) קביצות.

קול צעקה ואימה שובר לבבות, ובן-אדם משונה זה התחיל מנענע את נופו ביותר, שוהה את נשימתו ומוציא קול דברים בנהימה, כאלו הקול יוצא מתוך כרסו, נוהם ואומר: "תִּלְסְקָא מִיִּשְׁתָּה וּבְסִסְפִיק פְּסִלְמִינָא". ובשעת אמירת הלחשים אוהו את התרנגול בנרגותו ומסבבו סביב לראשו, כמו שעושים לתרנגולי-כפרה בערב יום-כפורים, חונקו ומסילו לתוך הנומא ומכסהו בעצה—והספבל חוזר לסקיטו כבתחלה. לא הספיק לסתום את הגולל ונשמעה מאחורי הוילון צעקה גדולה, ועמה קול בכיה דקה. אמו ואשה אחת משיטות ראשן כאחת מבין היריעות, מבשרות ואימרות: "סול-טוב, נולד בן זכר!"

לא פחות מתעלולי בעל-השם הרניזה את רוח שלמה'לי גזרת האסכולות⁽¹⁾. כששב פעם אחת לבית הוריו, שמע קול צעקה ובכי, כמו שבוכים למת. "אוי, מדת-הדין פגעה בנו — מקוננת שרה אמו ומטפחת על לבה — גזרה רעה נגזרה עלינו! — אמ'מא, אמ'מא! — עונים הילדים בבכי וחוככים ראשם בשתי ידיהם". ויבך גם שלמה'לי, כי נודע לו שגזרה המלכות על נערי ישראל ללמוד באסכולות, ובאותה שעה ראה בדמונו "אנשי-חיל מזוינים תופסים אותו, מותחים אותו על העמוד ודשים בשרו בשוטים". ביתוד הרבו המלמדים להרעיש את העיר על האסכולות, בדאגם כי הן עתידות לקפח את פרנסתם. הם היו מקללים את לילנטל, מפיץ ההשכלה בישראל, ועוררו את העם לגזור תענית-צבור ולהשתמש על הקברים בתפלה ובתחנונים. זו היתה התענית הראשונה שהתענה שלמה'לי בחייו. ככה עבר כל אותו הקיץ בבכי וכמספר, ואפילו הגויים המועטים שבעיר נראו כאבלים. ובני דלפונה לא סמכו על הנם וזכות-אבות בלבד, וימהרו להשיא את בניהם הקטנים ולהכניסם לחופה, כדי שלא תשיגם יד הגזרה. גם שלמה'לי קנא בחבריו שהיו לחתנים, אף על פי שהוסיפו ליסר אותם בשוטים עם שאר התינוקות בבית-דרכ, ונפשו חשקה בכלה כמוהם, אלא שנצל מן ה"בהלה" בדרך גם כשמלאו להנער עשתי-עשרה שנה, יצא מן ה"חדר" ובא ללמוד בבית-המדרש. אביו שנה לו בכל יום את פרקו, כשנפנה מעסקיו, ופעמים העירו משנתו קורם שעלה עמוד-השחר והיה מהלך עמו ללמוד תורה בבית-המדרש. ובאותה שעה היו ספורי-האגדה על הלילה חולפים בזכרונו של שלמה'לי.

העיר שקועה בשינה, ירח וכוכבים עומדים במשמרותיהם ברקיע. דומה לו, שהעבודה רבה אותה שעה במרום. רוח קל כשיחלוף על פניו—הוא אומר בלבו: רוח צפונית נושבת ממרום, אותה הרוח שהיתה נושבת לשעבר בכנור של דוד, התלוי למעלה ממסתו, והיה סגנן מאלו. קעקעו⁽²⁾ תרנגולים באחד הבתים—רוח צפונית באה מתחת כנפי הנבר של מעלה ונוגעת בכנפי הנברים של מטה. זעו עצים בגנים—אילני גן-עדן מרגנים. צפור מציצת שם—זו בת-קול מנחמת כיונה. ראשו נמלא טל ושערותיו רסיפי לילה—אלו דמעות נושרות מעינו כביכול. בדממת הלילה נשמע לו קול דממה של שכינה, מתאבלת על בניה, וצער זה ועצבונה נראה לו בצורת הלבנה העצובה. דומה, סוד אלוה באפל מתהלך, ונשמת שדי מנשמת בהשבת הלילה. רוחו של שלמה'לי הולך ומתרגש, לבו מלא שירה ונגועי קדש, והוא מתעורר ולומד תורה לשמה בנחת-רוח ובנעימה⁽³⁾.

אולם הניצוץ הפיוטי שהיה בנער הביאו סוף סוף לידי בטול תורה. הוא מתחיל מתגנב לעתים מבית-המדרש, ויוצא לטייל בשדות ויערים ולהתענג על זיו התולדה. יעלת-חן זו מאירה לו פניה, מספרת עמו מבין שבילים לוחשות של דגן, חמה ושעורה, דומות לו בנענועי הענפים של אילנות ומן פסי⁽⁴⁾ אור, הבוקע בסבכי היער ומתמשך

(1) מבנה הבנין. (2) בתי-הספר. (3) קרקרו. (4) קוי.

הזלך, הוד והדר תשוה עליו". הוא משתמח על מרבדים של דשא, ובר של אוזב מעשה רוקם מראשותיו, והיא משיבה עליו רוח עדנים, מסלסלת שערותיו ונושקת לו, ועושה לפניו הלולי-וחיני. הזמיר מרעים בקולו נפלאות ובעלי-השיר בקהל צפרים עונים לו כל אחד בקולו, מי בצפצוף ומי בשריקה, מי בנעימה דקה של כנור ומי בנהימה של פנדורה, מי בתרועה ומי בתקיעה, גם קול צאן, צהלת סוסים ונעיית בקרים נשמע בתוכם. עופות יוצאים במחולות על האילנות, צפרי-כרמים מקושטות בשוהם יקר וצבעונים מסות ומרקדות באויר, הצרצור והחנב רוקדים בבין חציר באדמה. ששון ושמחה, יופי ועונג בעולמנו! בשוב שלמה'לי מטילו הוא מרמה את הוריו ואומר, כי הוא חוזר מבית-המדרש, ולבו מכהו על גנבת-דעת זו כמו על במולו מלמדיו. והוא מתירא מדינה של ניהנם, מפולסין!) דנורא, מלאכי-חבלה ונח' איש ונפרית שהרשעים נדונים בהם. הרהור תשובה מתעורר בלבו, והוא מדיר הנאה מן העולם ונומר בדעתו לשבת מכאן ואילך על התורה ועל העבודה בבית-המדרש; אולם היצר-הרע מוסיף להדיחו בתחבולותיו ומגרה בו את פראדיל, בתולה נאה ויעלת-חן. ריבה קמנה זו, בת אחד השכנים, שהיתה משחקת תמיד עם הילדים בבית רבי חיים, היתה פתאם בעיני שלמה'לי לעלמה יפת-תואר, ולבו חומד ומתאהה להסתכל בה בחשאי. הוא שוכח את נדרו, שלא יחטא עוד, ואינו מתירא אלא מפני מראית-עין. נוהר הוא כננב, "וחושד בכל אחד מאנשי הבית, שמא הוא יודע תעלומות לבו, כאלו עשוי כלי-זכוכית".

פעם אחת לא נוהר שלמה'לי, ועוד מעט ונתגלה סודו. המעשה היה בשבת-נחמו, יום שמחה וסעודה לבני ישראל הקטנים עם הגדולים. שבוע אחד או שני שבועות לפניו הקטנים משמיעים על הסעודה, מתקבצים חבורות-חבורות, וכל אחת ממנה לעצמה אהד מן החברייא לפקח על התמחוי⁽²⁾. ומאותה שעה ואילך זמן הכאת מכולת לילדים, כל אחד מביא מכל הבא לידו בכשרות או בנגבה, הכל מתקבל ברצון ואין בודקין למוזנות. זה מביא פרוסת חלה, הפוח ירוק, שלא נתבשל כל צרכו, ולפת גנובה מן המוכן ל"צימס", וזה מביא קשוא גדול, שמרוב בשולו נתכרכמו פניו, וחתיתכת לחם צנומה. אחד בא בצנן ובצלים, ואחד בונב של מליח". ולאחר שינה של צהרים, קול ששון וקול שמחה נשמע ברחוב לפני בית רבי חיים, קול מצהלות ילדים וילדות שנמשלו חלקם מן התמחוי. קצתם, שפם שחור לפיהם מאכילת אוכמניות⁽³⁾ מבושלות, ונראים משונים, וקצתם נפותי-לסתות ומסורטי-חוסם---סמנים מכהקים לנבורתם היום במלחמה". רבים מהילדים לא הסתפקו בחלקם בשעת הסעודה, ויד איש היתה ברעהו, אלא שמהרו להשלים ביניהם, כי היום קצר והשחוק מרובה. ובין המשחקים היה גם שלמה'לי, שרדף אחרי פראדיל ועינו לא שבעה להסתכל בה. הנשים השכנות, שישבו בכנופיה על האצטבא לפני הבית, הרגישו בדבר, אלא שתאות-הפטפוט שלהן הסיתה מיד את דעתן מענין לענין — לאושר הנאהבים...

ומכיון שמעם שלמה'לי מתענוגות עולמו של הקדוש-ברוך-הוא, היה קשה לו לחזור ללמדיו ולעולם-הדמיון שהיה נתון בו עד כה — והיה מבקש לו שעשועים ובני-אדם קרובים לרוחו לשיח עמקם. בתקופת הגשמים, או סתם יום סגריר ומעונן, רוח לח וקר נושב, השמים מתקדרים, מתעמפים בעבים כבשלמה בלה וממולאה, מלאים שתורים על גבי מלאים אמוצים-כהים, ופניהם זועפים וזורקים מרה-שחורה בכל הבריות — אותה שעה שלמה'לי בא אצל אייזיק נפחא, יהודי כחוש, ארוך ומתון. הגער יושב בקרן-זוית של ביי-נפחא, משתקע, בדהורי-לבו ומסתכל. עלמה. מפוח גדול וישן מנשב בקול דממה-צרודה, ובכל נשיבה ונשיבה לתוך כור-הברזל ניצוצות עולים מתוך נחלי-אש וכבני

(1) מלקית. (2) קיסרי-מונות. (3) Черника

רשף מעופפים ורוקדים שם. שלמה'לי מסתכל, ואותו המחזה שכתוב בתורה עולה על דעתו: השמש באה, אברם יושב בעלמה עצוב ומתנמנם—והנה תנור עשן ולפיד אש לפניו. בני-רשף מגביהים עוף ורוקדים, והרהורי שלמה'לי, ילידי דמיונו, עולים אחריהם. מיני צדות ופרצופים משונים נראים לו, מרפרפים בתוך מחולת-המחנים של ניצוצות, והולכים ומצפפים על הכותל מנגד. ובעוד שרוח שלמה'לי סס בעולמות מופלאים של תמונות-קסם, נראים לו פניו המאירים של אייזיק, המוציא, מתוך להבי-אש עשת ברזל מלובן, איתו בצבת¹ על נבי הסדן ומקיש עליו בקורנם, ובחור בריא ובעל-כתפים כנגדו, פטיש חזק בידו ומקיש עליו בזרוע כתו. ובתוך כך משמיע אייזיק את בדיחותיו וחקירותיו, כי אוהב הוא לתקור, לתכלית כל דבר. החוטם נחיריו למטה ולא למעלה, כדי שטפות הגשם לא תהיינה יורדות לתוכו; והונב ניתן לסוס, כדי לגרש מעל גבו את הזבובים. גם דברנים מן החוץ מצויים בברי-נפחא, כי רבים הבאים לתקן שם את כלי-תשמישם. וזה בא במחרשתו ובתרמשו ובקרדומו, וזה בא במנעול שבור וללמוש סכינו. אחד בא בסוסו להנעילו נעלי-ברזל, ואחד בא בשביל רקועי-עיגולין של ברזל על אופני עגלה. ושלמה'לי נהנה מחברת האנשים הפשוטים ובדיחות-דעתם, ומתחמם לאור העבודה הבריאה.

בימות-החמה הבהירים והיפים היה לבו של שלמה'לי מושבו למכרו השני, להירציל קיילים הנגר, יהודי כחוש וקמן, רתחן מטבעו ומדבר בהתרנשות ונענועי-יד. הוא היה פייטן ואמן, הטורח לפאר מעשה-ידידיו בצעצועים ופתוחים נאים, כדי להוציא מתחת ידו כלים יפים ומתוקנים. על ביתו וכליו, ועל הגן, רפת-הבקר, המתבן² והלולין של עופות שמסביב לו היתה שרויה רוח נועם ותן-הכפר, ונס כלב היה לו, שלא בדרך יהודי העיר. כן היה הירציל מנגן בכנור בשעה שנחה עליו הרוח, ביחוד בימות-החמה בין-השמשות. העדר בא מן השדה. הפרות חלובות ורובצות ברשות-הרכים. מתוך הקימוניות³ עולות ברפיון תימרות-עשן, נשים מבערות אש ומבשלות תבשילין לסעודת-ערבית. מתוך בריכה אחת מרחוק קרקור צפרדעים עולה, וזבובים ויתושים ססים ומזומזמים באויר. אותה שעה עומד הירציל בגווי-ארא⁴ שלפני ביתו יתף ובלא בגדים עליונים, אלא בכתונת ומכנסים בלבד, ונפשו משתפכת על הגיון בכנור. ילדים מתקבצים ובאים, פרוסות-לחם וחצאי-ביצים שלוקות בדיהם, וזקפים אוניהם ומעמידים עליו עיניהם. הוא מנגן בידו ומומר בפיו ומתהולל בילדים. ופתאם כמו סער בנפשו, מעביר הקשתנית⁵ על נימי הכנור ופוסק. חוזר ומעבירה — והנה עברה וזעם. עוד מעט — והנה יצא הקצף. שבת משוש כנור, וקול הירציל בועף ורעש הולך בכל הרחוב וינועו החלונות מועפו.

אייזיק והירציל יצאו מכלל בעלי-אומנות, ונמנו בין בעלי-בתים, כי התייחסו למשפחה נכבדה, ואבותם הורישו להם בתים בשוק ומקומות בכותל מזרחי שבבית-המדרש. הם היו רשאים לצאת ב"שאר-ימיל" ובקפוסה של משי בשבת ויוס-טוב, ובן-ציון, בנו של הירציל, למד תורה לפני רבי חיים יחד עם בניו. שלמה'לי היה מתבב ביותר את התבר הזה, שהיה בעל לב טוב, שתקן בטבעו וחרוץ בעסקי בית ושדה — והיה אוהב לטייל עמו.

יושב לו, למשל, בן-ציון ביום קיץ אצל פתח ביתו בחוץ, כחוס השמש בנבורתו. הכלב משתטח על נחונו לרגליו, ומנשם בקושי מרוב החום, ופעמים הוא מרים ראשו, מושיט לשונו וצודה—ופתאם זכוב בפיו. ומצדו רובצת תרנגולת פרושת-כנפים, ומתחתיה צפצוף אפרוחיה עולה. עת מנוחה היא למשפחה זו לאחר מרוצתה וניקורה באשפתות עד עתה. כלתה רגל מן השוק, אין עובר ושב. הפרות רועות בשדה והתינוקות כלואים בבית-רבן, והגדולים נוהקים ופוקקים, זה בביתו וזה בחנותו, וצטאים למים, למים קרים. על

(1) מ'קחים. (2) בית-התבן. (3) איבות-העשן. (4) врыльцо. (5) смыхель.

אחר הכתלים חתול סטסס ועולה, ובאמצע הכותל הוא נח; הופך פניו לאחוריו ומביט
ונמלך בדעתו מה יעשה. יטסס ויעלה או יחזור וירד. אותה שעה שלמה'לי יוצא בחשאי
סתוך הבית, לאחר שנתפטר מתלמודו בשיעור הקצוב לו ליום, עומד ומצפה ונושא את
נפשו למרחוק, לקו ירוק של ראשי אילנות בשיפולי כפת־הרקיע. ומיד הוא רואה את בן־
ציון יושב פתח ביתו וקפץ ובא אצלו. בן־ציון עומד מסקוטו, רוסז בעקיסת חוטם והולך—
ושלמה'לי אתריו. שניהם שותקים ויודעים, הליכה זו טיול ארוך הוא להם מחויק־לעיר.
בדרך הלובס בתחומה של עיר נכנס בן־ציון עם חברו לתוך הגורן, לראות ערסה של
חששו (חששו) חרש, שהובא לשם. אורו של גורן מצונן ונעים, וריח טוב של חשש עולה
זנבלע באברים. החברים הללו מסכימים בלבם לרעה אחת ומתפרקים על הערסה ומחליצים
עצמותם בנחת רוח; שוכבים ומביטים לסננויות (2) שפורחות ויוצאות, פורחות ונכנסות,
זמספספת וססות סביב קניהן סתחת הגג של תבן, ופיות פתוחים, חרטומים מסוכסמים (3)
של אפרוחים ערטילאים (4) מסקשים אוכל, שלוהים סתוך הקנים לעומתן. — יוצאים החברים סן
דגורן והולכים ובאים לטישור גדול. שדות זרועים סיישרים והולכים בו לארכו ולרחבו עד
למרחוק, ונוי ויופי בכל מקום. שם טוססת (5) צחה ואדומה מלבלבת, וחטה צהובה כעין
הזהב כמסגרת לה ססביב, פרחי נועם כעין התכלת נוצצים כבר ויסיס לעינים, ובריות
משונות, יצירי־כפיו של הקדוש־ברוך־הוא, פורחות ורוקדות ומנתרות שם בצפצוף,
בזמזום ובקול זמרה. בן־ציון מתבונן לשדהו שם ונהנה, השעורה אביב וטובה. והוא פונה
זהולך משם ושלמה'לי אתריו. שניהם פני־להבים פניהם, שניהם שותקים ומדושני־עונג
והולכים ובאים לאחו. שם רועים פוסים כבולי רגליהם הקדומות. תחת ערבה גדולה סדורת־
אש בוערת, טראחים אופה באור בולבסין ומשיים עליה מעת לעת ענפים יבשים מעלי
עשן, כדי לנרש את היתושים. סיס אחד מקרוב כיון שראה את בעליו, את בן־ציון, היה
זוקף את ראשו, מדלג ופוסע כמה פסיעות ברגליו הכבולות וצוהל—זהו „ברוך הבא!“ בלשון
סופית. בן־ציון מחזיר לו שלום, מעביר ידו על נבו ועל אחורו, מרזז את טראחים ומצוהו
על דברי העבודה ופונה והולך ושלמה'לי אתריו, וחם הולכים ובאים לפני ולפנים בתוך
יער גדול...

שלמה'לי היה מדמה את היער בדעתו כבריה חיה, כמין אומה כניכול. נתקבצו להם
במקום אחד המוניס־המונים אילנות, זקנים וצעירים, גדולים וקטנים... ינשב רוח קל,
סיך הכל מרגישים, מנענעים זה לזה בראשיהם ומתלחשים יחדו... ורוח סערה, רוח
צפון חזק כשינע בהם, ברעש גדול הם משמיעים קול להודיע בעולם את צערם ואת
לחצם. שלמה'לי נכנס תמיד לתוך היער, ביראה, אפילו כשהוא שוקט ושאנן, אפילו
בעת רצון, כשמזמין לבוא ולנוח בצל קורתו ומקבל את אורחיו גחבה ובפריסגדיו—
בדומטניות (6) ובאוכסניות, ומשמחם בנגינות ובשירי־זמרה. המנוחה נעיסה עתה סאר
לשני החברים, אחרי ההליכה הסרובה, והם, חוזרים לעיר בין־השמשות ונכנסים לבית־
הסדרש בחשאי, שלא ירגישו בהם, ונוסרים עבודת היום בתפלת מנחה.

שלמה מתחיל מחקה את מעשי בן־ציון ואביו, עוסק בנכוש (7) ועהר (8) בנגד־הירק
שמאחורי ביתם, מגדל יונים, ועושה להן קנים של תבן בעליה, וגם עופות מזמרים
מצויים אצלו בתוך כלוב. מרביץ תרנגולת בסל על ביצים מתחת המטה, ושוחה עליה
כמה פעמים ביום לראות היאך אפרוחיה מתבקעים ויוצאים. היה מעשה בברבורה אתה,
שנתחבבה על בני־הבית בשביל יפיה, ובקשו עליה רחמים מלפני אמם שלא ישחטוה
לתניהפסת... לימים דגרה הברבורה והמליטה שנים־עשר אפרוחים בבת־אתה, וקבל

(1) חציר. (2) жасотчан. (3) צהובים. (4) ערומים. (5) поара. (6) семаннннн. (7) זלישת
העשבים הרעים. (8) הצירה.

שלמה המורה על עצמו להיות הוא מטפל בניהולם. הנער מנסה לחקות את מעשי הירציל גם בציוור והטוב, וכשאין הדבר עולה בידו הוא מתנצל שחסרים לו כלי-אומנות, איזמל¹ חדד וצבעים שונים. אולם באותם הימים כבר הגיע הקץ לשלות ילדותו של שלמה. צרות רבות ורעות באו על דלפונה ועל בית אביו, והנער נורש מעולם שעשועיו ונתבגר קדם זמנו.

רוב בני העיר התפרנסו מהתעשייה של בד דק ומגוהץ, שארכו ורחבו כמפה זו שמקנחים בה הידים, והמשמש לצעפים. הגרדים² של גויים היו אורנים את הבר, והתגרים היהודים היו לוקחים אותו בכסף ובפקעיות של חוטים, כדי למכרו בכל ערי ליטה בתור צעיף. הנשים היו משימות על הסבכה³ שבראשן צעיף לבן זה, ומתכוונות להגיהו כך שיהיו שני ראשיו יוצאים להן מאחוריהן כשתי לביבות רבובות⁴, ואצל כל אחת לביבה קטנה וקצרה כסנף בצדה. ומטפחת היתה מקפת כעיגולין של חבית את הראש הצנוף הזה, וראשיהם היו מתעבתים⁵ מלפניו זה בזה בקשר אחד, וחזורים והולכים כל אחד לצדו כלפי האון ונתחבים שם. אצל נשים זקנות וצנועות היה קשר זה כטוטפת⁶ בין עיניהן, והבחורות היו מצדדות אותו קצת לאחוריהן. אולם כשלבשו היהודים בגדי אשכנזים⁷ מחמת הגזרה, שגנו גם הנשים את תלכשתן ובמקום הצעיף בא הצניף-הליטאי. אז דלל וחרב מקור מחיתם של בני דלפונה, וצרה גוררת צרה. באחד מימות-החמה גפלה דליקה, ותאכל בתים רבים. בכל רחובות העיר תלי-תלים של אפר ועליהם קימוניות משישנות כמצבות בבית-הקברות. בני-אדם אמללים, ערומים ויחפים, צנומים ומצומקים כפגרים מתים, ומתגוללים בחוצות. מקצתם מחטטים בערימות-האפר של בתיהם הזשורפים, מבקשים שארית כל-שהיא מכל מחמדיהם שהיו להם, כמי שמטפל בנבלה של סוסו ומסתפק גם בנעלי-ברזל שבמלפיו. שמחתו של זה על מסמר ועל קדירה ועל בולבוסין צלויים, שמצא בתוך האפר, היתה מדאיבה נפש רואיו הרבה יותר מצערם של אותם העלובים, שהיו יושבים בחבוקי-ידים שוממים ואכלים ותלויי-ראש⁸. גם בית הוריה של פראדיל נשרף, ויבואו לדור אצל רבי חיים, לשמחת לב שלמה. הוא הרבה לטרוח ולשמש את השכנים החדשים, ויחד עם פראדיל היה מוליך בעגלת-יד את כל פליטת השרפה. אבל לא היו ימים מועטים והורי הנערה עזבו את העיר בתוך המוני הנשרפים, המתפורים לכל רוחות תחום-המושב לבקש לחם, או הנודדים למדינות הים.

ויד הדלות הכללית נגעה גם ברבי חיים. הוא הפסיד בעסק הטקסא ממוני זממן אחרים, כי בני העיר התחילו ממעטים באכילת בשר. וגם "צרת הבת" נתוספה לו. הוא שלח מביתו את חתנו, בעל לאה בתו, בשביל שעזר חמת הקנאים בנימוסי עולם חדש⁹; ולבו היה דוה על בתו הגרושה, השוממה ומתגעגעת על בעל נעוריה. כל התלאות הללו דכאו מאד את רוח רבי חיים, וזקנה מהרה לקפוץ עליו. גופו נחלש ונתלדל, ופניו נעשו כועסות. בשעת הלוחו בבית אילך-ואילך וידיו לאחוריו לא היו פסיעותיו תכופות בלי הפסק כדרכו תמיד, אלא היה פוסע ועומד, פוסע ועומד, נושך שפתו בשניו, לוטש עין ומסתכל בזעם וממשמש בזקנו, שהרבה שערות לבנות נראו בו. אחרי חורף קשה בא יום הפורים, ורבי חיים מתאמץ לקיים הסעודה כהלכתה, מחלק נדבות לכלי-הקדש והמוני הקבצנים והבטלנים, מנגן שושנת יעקב¹⁰ עם אורחיו, שנתמעטו בשנה זו, אלא שקולו נשתנה וכעין קינה נשמעה בו. עבר עוד שבוע ימים, והנה קרב האביב.

(1) סכין. (2) הארנים. (3) רשת-השערות (הויבז). (4) תללות. (5) סקלעים. (6) תכשיט-המטה

משמים נשקף השמש בזיוו, מודיע להחורף גבורתו ומזהירו עליידי רוח קל וחם הזחרה ראשונה, שכלה זמן דירתו בארץ—וצאצא יאמר לו. והחורף עושה כנגדו מה ששכן רע עושה—סדחה יציאתו מיום בשקר וערמה. יומם בפני השמש נראה כמקבל עליו את הדין, מקפל כביכול את כליו, את השלנים שלו, סתפטר מפניו בדמע, סבכה על אלה שלבנים היו ונעשו שחורים, ומוריר, פלגי מים". וכיון שהשמש יפנה ויבוא בערב לסלונו הוא מביט אחריו בזעף, חוזר ומוציא כליו ומשליך קרחו ככתחלה. אבל אוי לו ואוי לקרחו, בא קצו, הוא עובר ובטל!—זמן פתיחת הדלתות והחלונות הרי הגיע ליהודים, זמן הוצאת השלחנות והכלים מן הבתים החוצה לשפסף אותם ולהגעילים (1) לכבוד חג-הפסח, ומי משגיח באכזרי זה, שהיה נוהג נשיאותו ברמה וירד סנדולתו? ...

הכל, אנשים ונשים, גדולים וקטנים, עמוקים בצרכי הפסח. בני-ישראל שטים בשוק בין קרונות ועגלות לקנות חטים ובולבסין, תרנגולים וביצים, שעשו איש-שדה מביא מן הכפר ליעקב אחיו יושב העיר. בית-הרחים שבתוך היערות סחוף לעיר, אבניו הרי זה הוכשרו כהלכות הפסח, ואנשי העיר מביאים לשם חטים בשקים ובמלים סכוסים במחצלאות (2) ופדינים ויושבים ולנים שם יום או כמה ימים וממתינים עד שתגיע שעתם. כל המקרים ומביא הוא קודם לחברו בטחינה. בתי-נחתומים עומדים מתוקנים לאשיות מצות: מודדי הקסה, מנסכי חטים, הלשות, המקטפות (3) והמרדרות (4), הזקרים (5) והאופים ובודקי המערוכים (6) והטבלאות—כלם שם במעמדם. בכל מקום: ברחובות ובבתים, מרגישים עקבות חג-הפסח הבא. קול הברבור נשמע בחוצות וקול תינוקות של בית-רבן לומדי, שיר השירים' עולה מ"הדרים", וקולם ערב ומשסח לב יהודי".

רק בבית רבי חיים שממון ועצבון. דאגותיו המרובות התישו את כחו והפילוהו למשכב, והנה הוא „שוכב כחדרו על המטה ושתי ידיו מראשותיו. פניו מלבינים כסיד, עיניו משוטטות בבלבול-הדעת ומנשם בקושי". יום אחד בא לבקרו מכרו האציל הפולני יא הן, איש בריא, גבה-קומה ובעל-צורה, המכבד ביותר את רבי חיים בשביל ישרו ובינתו, הוא נכנס אל הבית בלזית שני משרתיו, האחד נושא בידו מקלו ותרמילו, והשני—אבוב ארוך של מקטרתו ופיו של אבן אקדה (7). המשרתים מלאו את המקטרת סבק והקישו בעשת-ברזל על צור, שחתיכת ספוג יבש מונחת על גבו, וכשנתזו ניצוצות וניצת הספוג העלה האציל עשן. הוא מסלסל בשפמו הארוך ושם פניו לחדר התולה. — „מה אתה, פאן ראבין?! — אמר יאהן, עומד אצל הפתח, מנענע בראשו כתוהא ופניו שוחקות כביכול — דומה, שאין דעתו של רבי מיושבת עליו והוא כמתיאש! היכן אומץ-רוחו? היכן חכמתו? — יש עתים, ששוא חכמת-אדם—משיב לו רבי חיים בשחוק מעושה ומר". האציל הרגיש בעוני שבבית, ולמחר באו שני עבדיו בעגלה והביאו שקים מלאים חטים ובולבסין, גם תרנגולים ושני ברבורים.

וכחו של התולה תשש מיום ליום, כנר שהולך וכבה, עד שבא הלילה הנורא בשבוע שלפני הפסח. רבי חיים שוכב מבולבל ועיניו סגורות. פיו פתוח למחצה, שפתיו מצומצמות (8), קול גניחה מנכר בתוך לבו וכמעט שהוא מנשם. פעמים פניו מתעקמים והוא מתאנח ברוחו הקשה ורעדע לו". הנשים בוכות בחשאי ו„על ספסל ארוך, אצל התנור, יושב שלמה'לי מנגד ואומר תהלים לאור כהה של נר. תפלת זכה חרישית יוצאת מתוך מעמקי-לבו ברגש-אש ודמעות רותחות, ועולה מרום לאל חנון ורחום". הוא נודר נדר לעבוד את אלהים באמונה ובאהבה, ובכל רגע הוא נושא עין לאבין כדי לראות שמא גם נעשה לו והבריא. והנה אמו ממשמשת בגלי התולה,

(1) לנקותם בחטים או באש. (2) дыновки. (3) שופכת חטים בעת לישת העיסה. (4) השופחות את העיסה בגלגול

המערוכים. (5) הזקרים את המצות בנקורים. (6) качалки. (7) карбушка. (8) מכוונות.

לכתה בשמחה ואומרת לה בלחש: זיעה מבצבצת ויוצאת. — ארמ'מ'ם! —
מפי שלמה קול הברה בכח, שמשמעותו: אורך, אל טוב, כי עניתני! הנער
עף מטיל עצמו בכנריו על המטה ונרדם מיד, וגם הילדים הקטנים שנתנמנו על
הספסלים הושכבו על משכבם. ובבקר הקיץ שלמה לקול יללה— והנה הוא יתום! ...

עברו שנים אחרות.

יום אחרון של פסח—יום טוב, חם ונעים, החסה בצאתה פזרה ענני בקר ונשקפה
סמנונה, מן השמים, במאר פניה אל האדמה. יציריו של הקדוש־ברוך־הוא כלם, מקטנם
ועד גדולם, מקיצים משנתם הארוכה, שנת החורף, ויוצאים ששים ושמים איש לעבודתו.
פרחי־אביב רעננים שולחים ראשיהם מבין הציר ועשבים רכים, מתננבים ומביטים להעולם
באהבה. ערבי נחל סודרזים ומתעטפים בטלית ירקרקת, מרבינים ראשם ומסתכלים
באפקלריה מאירה של סיס כנגד פניהם. עופות אלו, שנדרו למדינות הים, לארצות
חסות, שבים מהגולה כתות־כתות ובאים לכאן, למקומות מנוחתם הראשונים. אוזות־הבר
ששים ומתלבטים שם בפתר קנה ובצה, ובני־אוזא הפראים פורחים סביב הסוף, עולים
ויורדים שם ברעש וצוחה. סנוניות מסות קל מהרה כה ובה באויר העולם, עסוקות בבנינם
ובתקונם של קנים חדשים גם ישנים. ברוך הבא! זוג דודינו החסידות! אף הוא כאן. זו
החסידה עקרת הבית עומדת על רגל אחת בראש האילן, מצדדת ראשה ומתבוננת לקנה
הישן שם, וזה דודה, צח ואדום, ארץ־הרגלים, פשיל לו קוסמית באנס. נותן עינו
באחת הבצאות, שכנסת צפרדעים מקרקרות שם בצבור; ופתאם חרשמו משתרבב. פיד
פיד—וציר בסיו! יקיצה ותחיה בכל מקום, זחילה, קפיצה וריצת רגלים, רנה, דיצה
עלצל כנפים—אביב ויוס־טוב בעולם!

חנא חוכר הרחים בכפר־רחים, לא הרחק מדלפונה, קם זה עתה משנת־צהרים
לכבוד החג, והוא יושב על האצטבה אצל ביתו, מסתכל וגוחק. בניו הגדולים עומדים
עליו ומסיחים בצרכי הבית ובגשר שנסתחף בכפר הסמוך, והקטנים שמים ומשוטטים
וצרודים מאד: קצתם עומדים אצל בית־הרחים על הגשר ומסתכלים במים, השוטפים
תחתיו דרך מבואיו המפולשים³ כגוש־זכוכית אחד ונופלים בכח ובהמולה גדולה למטה,
ושם הם מתפוצצים לכמה וכמה מפות דקות, מזהירות לאור השמש בגוונים משונים
כזהר ספירים ואבנים טובות ומרגליות; וקצתם מעמידים כלים לקבל לתוכם שרף הנוסף
מעצי־ברושים דרך הסדק שנעשה בהם. הסוסה הזקנה מתפרקדת בנחת־רוח על פני
דשא, וצוּציק, הכלב הכרסני וקצר הרגלים, מלקט עצמות של סעודת יוס־טוב תחת
השלחן, מגביה זנבו לכבוד הרגל, רץ כמזורף ונובת מתוך שמחה.

ובשרה־יער מאחורי הבית פרשה מעליזי החג וישבה לה על קורת עץ כנופיה בודדה
וטרזיה בצער: שרה האלמנה, שנישאה לחנא, ובניה. בתה הבכירה לאה, שכאה
לבקרה בתג, אצה לשוב העירה, כי היא יושבת כאן כמו „על גבי גחלים“. היא שותקת
ועיניה מדברות, כל הבסת־עינה מדקרת־חרב, כל תנועת פניה תלונה, תוכחת־חמה
מסותרת. נדה היא לגורל אתותה הענוגה ואחיה הקטן, דוד'ל, הנראים כאן כקוץ
מכאיב בעין כל אדם, ואמה האמללה מתחננת: „לאה, לא אוכל עוד נשוא! לבי פצוע
ואת זורה מלה על פצעי. חוסי נא, חוסי, לאה!“ ובאותה שעה עובר על פניהן שלמה,
שהיה ל„עלם יפה־עינים ורחב־מצח ושער ראשו תלתלים“. הוא מסית דעתו מכל הסובב

1) акты. 2) כתרוב. 3) הפתוחים משני עבריהם.

אותו, והולך וקורא, כדרכו, בכוונה בספר קטן. בחור זה עזב את ה"ישיבה" ואת הנמרא, חדל מלמד תורה לבני חנא בשכר מוונותיו, ומשנראו הדשאים הוא מתבודד ביער, מהרהר ומושך בקולמוס. לשדוכים אינו ברימול, והוא גורם צער מרובה לאמו. לאה עמדה לפניו בדרך, הניחה ידה בדרך שחוק על ספרו, ובהשארם לבדם בשדה נכנסה עמו בשיחה מרה ועגומה על "התכלית".

ובינתים פנה היום. מעט מעט ישקוט זיו שדי והקילות שם יחדלון. בזה אחר זה מתנוצצים הכוכבים — הנרות הללו בשמים. יער ושדה שותקים והכל נח. רוח-אכזב הם ונעים כנפף (1) את כלם ומישנם ברחמים. הזמיר ישיר להם שיר ידירות, הצפרדעים מקרקרות להם קרקורים סני קדם — ויצוריו של הקדוש-ברוך-הוא מתנמנמים. הנה ינום גם הנחר מתחת צללי אילנות ונומא (2) הסוככים עליו, מתכסה בערפלי-אד וקוטור ונרדם — ומנחתו שלמה; אלא דג הצוף מתרנש ועולה פעמים, מרעישו וסוטריו על פניו.

הספור "בימים ההם" מעביר לעינינו תקופה ישנה ונשכחה כמעט מחיי היהודים לפני ששים שנה. העניות בישראל היתה גדולה או לסדי, אלא שעדיין לא גרמה צער עמוק לנפש מחמת שלא נולדו עוד צרכי העת החדשה. השלמות של חיי העבר לא נתפוררה עוד, ההארמוניה שלהם לא הופרעה, ולמרות העוני והבערות היה שפוך עליהם קסם פאטריארכאלי (3) מיוחד. איזו שלווה נעימה נסוכה על המראות והמעשים הקטנים של "בימים ההם", ואנו רואים כאן מעין אידיליה של הדלות. בלי-הבית הפשוטים, התנור הגדול והחם, הקיסם הבוער בנברשת, ספורי המעשיות בלילות החורף הארוכים, תמימות טובי העיר, האחוה שבין הגנים והיהודים — כל אלה מעבירים אותנו לעולם רחוק, האמנים הבלתי קדום וילדותי, שלא ישוב עוד. ונחמדים ביהוד בעולם חצי-אגודי זה הם האמנים הבלתי מלומדים, בלי-פאיה ראובני והירציל. בתנאים רצויים היו עלולים להיות לציירים, לפסלים (4) או למנגנים, אלא שגם עכשו אינם מתרעמים על גורלם. נר כשרונם מאיר את העולם הקטן והיפה שערכו להם בתוך הסביבה של שפלות ודלות, והם שמחים בחלקם ומפצים איזו קרנים של יופי וזיו האמנות גם על הבריות הקרובות להם. אולם עתיד כזה אינו שמור לשלמה האמך-הסופר, שהרגש הפיוטי שלו דוחפהו להתקרב לכל ניצוצות-היופי התועים בעירה הנרחבת. אותו סער הרוח ממקום גידולו ויטלטלנו כמה טלטולים עד שנמל כשרונו ועשה פרי.

בימי הרעש. באותה השנה, 1894, כתב אבראמוביץ גם את הספור הסאטירי היפה "בימי הרעש", המתאר את נסיעתם של רבי מנדלי מוכר ספרים ורבי ליב המלמד לארץ-ישראל. בשורה טובה הניעה לקבציאל, כי חובבי-ציון קבצו מיליונים רובל מן "הקערות" של ערב יום-הכפורים ומנדבות פרטים, והם נותנים אחוזות בארץ-הקדושה לכל דורש. וימהר רבי מנדלי למכור את סוסתו לשואב-מים, ורבי ליב עזב את המלמדות שנתרופפה בידו, ויחרו שמו פניהם לכרך שיחור, מקום מושב הועד. אולם שם גז חלומם הנעים, ורבי ליב היה למורה אצל "דוברי עברית", ורבי מנדלי שב למוסתו ולספריו.

(1) מחבק. (2) камышь. (3) יפי העבר מדורות האבות. (4) שירת-אשר המטה. (5) חוסני-פסלים.

בישיבה של גם את הסאטירה „בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה“ פרסם אבראמוביץ בשנה הנזכרת. רבי מנדלי מוכר ספרים נודמן לבאר-של מעלה ובישיבה של מטה“ שבע, שעל נהר ויכסל, בשעת פחד „פוגרום“, ועלה על התקרה של בית מלונו לבקש לו מפלט תחת כפת הגג. ושם, בישיבה של מעלה“, פגע ביהודים אחרים המתחבאים בתורים, ויחדו נכנסו בשיחה של חבה. הפולני שכת את שנאתו להליטאי, וה„לועז“ המתבולל—את הכוונות האורתדוקסים. שעת הסכנה קרבה את הלכות, וכל היהודים היו לאחים וחברים בדעה וטעם. אולם כשעבר הפחד והמתחבאים ירדו ל„ישיבה של מטה“, שב הפולני להקשיח את לבו להליטאי, וה„לועז“ התנכר לשניהם: לא ידעתים!

בשנים הבאות, הוסיף אבראמוביץ לכתוב עוד ספורים קטנים, ובשנת תרע"א חגגו יובל המסנה. כל מוקירי ספרותנו את יובל-המשנה שלו במלאת להמספר ע"ה שנה, ולעבודתו הספרותית—חמשים שנה. לחג לאומי נהדר וכללי כזה לא זכה עוד שום סופר עברי. ובאותה השנה הוציא ועד-היובל לאור מחדש את כל ספורי אבראמוביץ בשלשה כרכים.

חכונתו הכללית של אבראמוביץ. הספרותית. יצירותיו הולכות הלך וטוב עד שכתב לנו, בהיותו כבן ששים שנה, את הספור „בימים ההם“, היותר משובח בכמה פרטים. אבראמוביץ בחר לו דרך חרשה ומקורית לגמרי בספוריו: הוא כותב על פי רוב מעין „ביאוגרפיה“ של הגבור הראשי, ומחבר את המצבים והמאורעות השונים שבחיו על ידי „אינטריגה“ קלושה, הטפלה כמעט להענין. ועל כן אין ספוריו נראים כבנין מיושר, הערוך על פי קובץ חמונות. תכנית ארדיכלית² מחוכמה ומדויקת, אלא כתמונה יפה, או יותר נכון—כקובץ תמונות יפות הרבה המתגלות ועוברות לפני העין. והתמונות הללו לוקחות לב בהרווחה, העושר והרובי שבהן. אין אבראמוביץ „בהול על יצירתו ואינו חוטף ומצייר, חוטף וזורק פרורים, אלא—מתון, מתון, עשוי בת יצירתו להתפשט במקום ובזמן. צבעיו גדושים ושמיים, הבד שלו גדול ורחבי-ידיים, ומכחולו³ מטייל על הבד ברחבה ובלאט. וכדרך ציורו כן אופן-הרצאתו: טעם וקנים ודברי-סבא נאמרים בנחת ובכובד-ראש. אל בחפזון—יש פנאי. שוהה הוא ומשהה את קוראיו על פרטים, ומרדק באותיות“⁴.

כחו העקרי של אבראמוביץ מתגלה בהתאור הטבעי של המראות התאור הטבעי. השונים בתולדה ובחיים. מפרנס הוא, את כשרונו מן החיים והטבע בדרך ישרה. הוא הסופר בעל-החושים הראשון בספרותנו. תחת ההשערה וההפשטה השליט הוא את החוש והמציאות“⁵). כצייר מוטחה מרגיש אבראמוביץ בכל פרט קטן לתנועה קלה של הדברים והציורים המתוארים, והוא תופס גם את התכונה הכללית, את הנשמה שבהם. אולם כרוב הסופרים-הציירים ממעט הוא לעסוק בפסיכולוגיה, בחקר הרגשות, בירורם, קשורם והדרגתם. המראות התיצונים משכים אליהם את כל מעיניו, ואינם מספיקים בידו להתעמק בהעולם הפנימי של הנפשות. וגם התזות התיצונה של גבוריו ועלילותיהם מתוארת אצלו רק כפרט של התמונה הכללית, שהוא מצייר, ולא כחטיבה מיוחדת לעצמה. אנו מכירים את הגבורים הללו

(1) רקמת הספור. (2) של ארדיכל—ארכיטקטור. (3) עמ-הציירים. (4) מנדלי ושלשום הכרכים. (5) שם.

בתור, פועלים" ומשתתפים בהמאורעות יותר מאשר בתור אישים פרטים בעלי דמות מסומנה וכוללת. אבראמוביץ מרבה לטפל בהפסיכולוגיה של הפסיכולוגיה הצבור הישראלי, של היהודי בדרך כלל, והסתכלותו לתוך הנפש הצבורית היא נכונה ועמוקה; ותחת זאת נעשה אצלו הפסיכולוגיה של הפרט טפלה להצורה הפלאסטית⁽¹⁾, והמהות האישית לקיחה מחמת זה גם בשתיחה.

הסגנון החי. ובתור צייר טבעי נאליץ אבראמוביץ לברוא⁽²⁾ לו גם סגנון חי וחדש. החוזה הרומאנטי וחוקר-הנפש מוצאים להם בלשון העברית העתיקה די מלים ומבטאים לצרכם, בעוד שהפוטוגראף המצלם כל צבע וכל זיו בטבע, כל גון וכל פרפור במנהגי בני-האדם ושיחתם - זקוק לשפה חיה, רכה ומדויקה. ושפה כזו צריך היה אבראמוביץ לברוא. הוא

נתן לנו את שפת עבר הגדולה והמאוחדת. את המקרא ואת השנה ואת הדרש ואת ה"סדר" ואת הפיוטים ואת "מורה הנבוכים" ואת ה"חיי אדם" - את כלם התיר לבוא בנכולה, אך לא כמבוא אפסוף ובליל-לשונות, ולא כהוראת שעה, אלא כחשיבת שלמה והרמונית אחת, ובדרך של קבע. הוא מצא את הפינתיה⁽²⁾ העליונה ואת המיונה האחרונה של חמצינות כל הסגנונים ביחד. ללשון העברית היתה הנחה ונאולה. שוב שבו אליה כיטי קדם הצבע והטעם וריח החיים, ומנדלי עור הוסיף עליה משלו: את המפשות הפלאסטית ואת התנועה החיה ואת הענינה. סגולות הלשון העברית בכל הדורות ושפע חייה מכל הזמנים - כלם באו לידי גלוי חדש בבית-מדרשו של מנדלי. אזה מוצא בת עתה סאצילות לשון המקרא, מן הצמצום, הבהירות והדיוק של לשון המשנה, מכובד-ראש והזהירות של שפת הרמב"ם, מן הששטות, הנחת והנעיסות של סגנון האגדה ורשימי, ומן הרוך והתום והחמיסות של התפלה והתחנה העברית... אין כמוהו סרגיש, "אסור והיתר" שלה ואין כאונו בוחנת את הריתמוס⁽³⁾ הפנימי שבתוכה, את דופק לבבה... וכחו זה הוא שעמד לו למנדלי לעשות בימינו ולעינינו את הגדול במופתים: לתרום את הקור שבין שתי הלשונות, היהודית המדוברת והעברית. דומה, כאלו השיק⁽⁴⁾ את שתיחה על-ידי צנור שופע מזו לזו, ושתיחה, כתאומים צמודים, או כהעברית והארמית בשעתן, חיות עתה חיים משותפים ויונקות ממקור אחד⁽⁵⁾.

בסגנונו, כמו באופן התאור שלו, אין אבראמוביץ דייקן וקמצן ביותר. הוא אינו מקצר במקום שאפשר ואינו סופר ושוקל כל מלה, בדרך המעולים שבסופרים החדשים. אבראמוביץ, אינו סודק שערות, אינו מתין ניצוצות ומפריח אבק זהב, אלא מוציא ונותן בשפע, חמרים-חמרים, טבין ותקילין⁽⁶⁾. ביצירתו אין, כלום מן האמנות הקלה והעליונה שרבתה בעולם עם שכלול הטכניקה, אלא הכל טבוע במטבע, העתיקות, מטבע של אמנות כבדה ובעלת-משקל, כזו של הראשונים⁽⁷⁾. ולעומת זאת מודירני הוא לגמרי ההומר של אבראמוביץ. ההתול שלו הוא בריא ורק, אינו עוקץ אלא מבדח, ויסודו לא ברנש בוז לאנשים ידועים אלא בהרגשת הרפיון והבטול של מעמד האומה כלה. אבראמוביץ הוא הסופר העברי הראשון ששם לב כראוי להמצב הכלכלי הגורא של היהודים, וכאן הוא מוצא את מקור כל הפסיכולוגיה וכל הפילוסופיה של הגלות. היהודי הוא יציר מדוכא ורעב, השולח קודם כל בכל דבר את, "קרני המשוש" שלו לבדיקת הקבצנות. פרנסה ועסק; ועם ישראל כלו אינו אלא קבצן גדול, התוור לפרקים על הפתחים ומתקיים בנם, והשקפה בהירה זו על הדלות הכללית, שאין מוצא ממנה, על ה"תרמיל" הצבורי העמוק כההום - אינה מפילה עצבות על המספר.

1) From the illustrations. 2) הרכבה הניונית. 3) הצדה ומסוק הנגינה. 4) הביא לידי מנוח. 5) (6), (7) שם. Digitized by Google CORNELL UNIVERSITY

אלא אדרבה מגרה בו את נימי הנחוק. „האמן” שבו מתגבר על „החוקר”, והוא נהנה ומתברך מהמראות המשונים והמגוחכים העוברים לעיניו בהפאנוראמה¹ של הגלות. רגשי החמלה והאהבה לאחיו האמללים מתרועעים בלבו עם רגשות ההתול וזעזועי הלגלוג — ומתפרוד שביניהם נולדה ההתפשרות. אבראמוביץ למד להשלים עם הצרות ולבטל גם אותן, ומוה נתפתחה אצלו סאטירה² עדינה של פילוסוף-ותרן, הרואה את החיים מכל צדדיהם והמחפש את פצעיהם. בלגלוג קל כדי שלא יכאיבו ביותר. סאטירה סלחנית ופקחית דומה לזו מוצאים אנו אצל אנאטול-פראנס.

וככה הרחיב ה„אמן” שבאבראמוביץ גם את השקפתו. כיוצא מבית-מדרשם של הסופרים-ה„משכילים”, התחיל מטיף כמותם להשכלה ותקונים בחיים, ונלחם בבערות („האבות והבנים”), בפרנסי-הקהל („האדם הקטן”) ובצוררי-ישראל („הסוסה”); אולם מהרה נצחו האמן והפילוסוף, ו„המוכית” היה לצייר מתון, לסוקר אובייקטיבי³. המספר נובח, כי לא חוסר-השכלה ולא קנאת-הדת גרמו בעיקר להמגרעות שבחיינו, אלא המצב הכלכלי והפוליטי המיוחד של ישראל. ואחרי שגורל היהודים תלוי בהפרוגרס⁴ הכללי, העתיד להוציאם בדרך התפתחות ממצבם המיוחד — דומה הסופר העברי המטיף להשכלה לתרגול הקורא לאור שלא בזמנו. אין דוחפים בידים את קרון ההיכמוריה. צרותיו של ישראל היו או בעיני אבראמוביץ כפגעי הטבע, שאין מקשין עליהם, ותיי „הגלות” המשונים והמרוסקים קבלו אצלו איזו נורמאליות⁵. מיוחדת, המסונלה גם לשלות-אוישר ואידיליות.

(1) תמונה גדולה שמגוללים לפני קהל-רואים. (2) הלצה עוקצת. (3) הרואה את הדבר כמו שהוא בלי יחס בשהוד. (4) התקדמות. (5) סבעיות.

